

A

KEGYES-TANÍTÓREND

KECSKEMÉTI FÖGYMNASIUMÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

az 1887/8-iki tanévről.

KÖZLI
TÓTH ANTAL
IGAZGATÓ.

KECSKEMÉTEN.
NYOMATOTT TÓTH LÁSZLÓNÁL.
1888.

A

KEGYES-TANÍTÓREND
KECSKEMÉTI FÖGYMNASIUMÁNAK
ÉRTESÍTŐJE

az 1887/8-iki tanévről.

KÖZLI
TÓTH ANTAL
IGAZGATÓ.

KECSKEMÉTEN .
NYOMATOTT TÓTH LÁSZLÓNÁL.
1888.

TARTALOM.

- I. A francia epos eredeteiről. Dr. Erdélyi K.
 - II. Tanári kar.
 - III. Előadott tananyag; tankönyvek.
 - 1) Rendes, kötelező tantárgyak.
 - 2) Rendkívüli, nem kötelező tantárgyak.
 - 3) A jövő évre előirányzott tananyag és tankönyvek.
 - IV. Kidolgozott írásbeli feladványok.
 - 1) Magyar nyelven.
 - 2) Német nyelven.
 - 3) Érettségi feladványok.
 - V. Adatok az intézet történetéhez.
 - 1) Az intézet beléletéhez.
 - 2) Az intézet külső viszonyaihoz.
 - 3) Fontosabb ügyiratok, rendeletek, utasítások.
 - 4) Könyvtárak.
 - 5) Szertárak.
 - 6) Önképzőkör.
 - 7) Gyorsírókör.
 - 8) Segélyző egyesület.
 - 9) Az intézetnél rendszeresített pályázatokról.
 - 10) Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések.
 - VI. A tanulók érdemsorozata.
 - VII. Statisztikai kimutatások.
 - 1) A tanulókról általában.
 - 2) Az érettségi vizsgálatokról.
 - VIII. Értesítés a jövő tanévről.
-

A francia epos eredeteiről.

I.

Bevezetés.

A következő sorokban a francia epos eredeteit akarom ismertetni, kiválóan *Pio Rajna* „*Le origini della epopea francese*“ című jeles munkája alapján. A tárgy olyan termékeny és nagyérdekű, Rajna munkája oly genialis, hogy csodálkoznunk kell a mellőztetésen, mely eddig osztályrészök vala. A romanista és a germanista, szakmájánál fogva egyaránt tartozik tanulmányozni a francia epos eredetének kérdését; sőt teljesen helyes, mit *Kristoffer Nyrop* mond: „e költészet ismerete fontos nemcsak a romanistákra, hanem mindenkire nézve, ki a középkor irodalomtörténetével vagy mondatörténettel foglalkozik“. ¹⁾

Rajnától magyar irodalomtörténészeink különösen módszert tanulhatnak. Ily módszer vezérfonalán kellene a magyar nemzeti eposnak krónikákban rejtőző gyarló prosai maradványait lehető tüzetesen kinyomozni. Úgy tudom, hogy e tekintetben nálunk már sokat tettek *Hunfalvy*, *Riedl Frigyes*, *Marczali*, *Petz Gedeon* és mások. *Arany Jánost* nem szabad mellőznünk. Az a sajtósági mélység, mely az ő prosai munkáit, mint *Schillernek* aesthetikai iratait jellemzi, szembe tűnik „*Naiv eposunk*“ című értekezésében is.

Különösen nincsenek még nálunk kikutatva és földolgozva krónikáink, oklevéltáraink, törvényeink azon helyei mind, melyek a hazai énekesek osztályára lehető világosságot derítenének. Erre nézve is jó útmutatóul kínálkozik *Pio Rajna*.

A francia epos, melyről a kitünő olasz tudós szól, Európa irodalmaiban mély nyomokat hagyott. Sok tekintetben igaz már a középkorra nézve is, mit *Demogeot* irodalomtörténetének előszavában mond: „Úgy

¹⁾ Den oldfranske Heltedigtning. Köbenhavn, 1883. VI: „den Kenskab til denne Digtning er af Betygning ikke alene for Romanister, men for enhver, der sysler med Middelalderens Litteratur eller med Sagnhistorie“.

látszik, hogy minden helyi gondolatnak, hogy európaivá váljék, Franciaország szájáról kell elhangzania¹⁾ Olaszországban irtak francia eposokat. Spanyolország és Portugall, Angolország és Németalföld, Németország, Skandinavia és Island mind ismerték és kisebb-nagyobb mértékben utánozták a francia epost.²⁾ Nem mutatható ez ki Görög-, Orosz- és Magyarországra nézve. Csenevész késő sarjadzásai nálunk a ponyván találhatók. De hogy azelőtt is egyáltalán nem ismerték volna a francia költeményeket, nem lehet mondani. Galeottus szerint Mátyás király éppen kiváló előszeretettel viseltetett volna azok iránt; mint mondja: „Ad huiusmodi carmina adeo erat attentus ut cibi potusque oblitus, inedia pressus, a mane usque ad vesperum ad illorum vehementes ictus pugnamque acerrimam, quodammodo stupefactus, nil aliud cogitans, interdum gloria victoris accensus, brachia pedesque sub quodam pugnantium gesticulatione movebat, cum se pugnantibus et adesse et praeesse videretur.”³⁾

Taval e helyen az állateposra vonatkozó néhány kérdést ismertettem. E dolgozatot itt nem folytathatom; a hozzáértő fogja tudni, hogy pl. az állateposbeli satiricum kérdése itt nem tárgyalható.

II.

Az eposról általában.

Eposnak nevezhető az emlékezetre méltó események minden költői elbeszélése. Emlékezetre méltó pedig a köznapi élet bármily kisszerű mozzanata is, és teljesség kedvéért szereti is az epos az ilyen aprólékos eseményeket. De a mindennapi életnek nem szabad az eposban túltengenie: ennek magva mindig egy nagyszabású, fönséges tárgy, melynek keretét, körvonalait, hátterét a köznapi események képezik. A meghatározás e szava „költői” legtágabb értelmében veendő. A költőiség legyen az illető tárgy veleszületett alapjellege, éltető lelke, mely külső mez nélkül is azonnal szembe-tűnik, s melynek vezérfonalán az epost képesek vagyunk felfedezni a krónikák száraz és lelketlen epizódjában is.

Rég tudvalevő, hogy az epos történelem előtt való időben keletkezik. A kivételek csak látszólagosak, A ránk maradt epopoeák mind hosszú vándorút nyomait viselik magukon. Kezdeteiket egyáltalán nem tudhatjuk. Látó

¹⁾ „Il semble que, pour devenir européenne, toute pensée locale doit d'abord passer par la bouche de la France“.

²⁾ Mindezeket tárgyalja Nyrop, i. m. 264—284. A Roland mondára l. különösen: „Rolandsagan till sin historiska kärna och poetiska omklädnad“ af Theodor Hagberg. Upsala, 1884.

³⁾ Idézi, Gaston Paris után. Nyrop, i. m. 283. l. Különbösen az egész, érdekes fejezetet l. Kazinczy fordításában a 22. lapon.

képességünk e tekintetben oly hiányos, hogy a saját szemünk előtt fejlődő epos sem vehetnők észre; hogyan vennők hát észre a ködös távolban és sűrű homályban?

A mellett, hogy az epos kezdetei oly sötét távolban vesznek el, annak fönmaradása hihetetlenül hosszú ideig tartó. A természet nem ismer *μινυθηζιδιος*-okat; a mi keletkezett, nem vész el többé, csak átalakul. Majdnem ilyformán szállt az epos is keletkezése korától más korokra, melyek nem lettek volna képesek epopoeát létrehozni. Azok az epopoeák, melyeket mi őseredetűeknek hiszünk, szintén csak ilyen későbbi korok hagyatékaik számunkra.

Az epopoea ködös kezdetei számos ködös elméletet szültek. Azon tudósoknál, kik manap e tárgygyal foglalkoznak, legkapósabbak a következő eszmék: az epos mythikus eredetű, azaz azon tények, melyeken az epopoea kezdetben fölépül, végső elemzésben természeti tünemények merő allegóriái. És azok is, kik e nézetet teljességében nem fogadják el s kik például a trójai háborúban egészen mást látnak, mint a napnak és felhőknek, a világosságnak és a sötétségnek az unalomig emlegetett harcát, — azok is, mondom, egy kerülőn visszatérnek a mythusi elmélethez, midőn megengedik, hogy a hős, legalább a legtöbb esetben, nem más, mint egy lehanyatlott isten; ez isten pedig, ha előbbre haladunk, valamely természeti tüneménynek, vagy jobban mondva, azon rejtelmes erőknél személyesítése, melyek a tüneményt létre keltik. De a ki hőst mond, az epopoeát mond; az első a cselekvő, a második a cselekmény; és hős cselekmény, s epikai cselekmény, hős nélkül egyaránt képzelhetetlen. Azért, ha már a hősben egy emberré vált istent látunk, el kell ismernünk azt is, hogy az epopoea eredeti magva, meséje szintén nem leheté egyéb mythusnál. Csak igen késő korokban, midőn a mythus eredeti jelentése teljesen elmosódott, történhetik meg (vonzás és utánzás útján), hogy a heros-isten mellé egy heros-ember helyezkedik, s hogy a mythikus epopoea mellett emberi epopoea is keletkezik.

Bizonyára nem juthat eszünkbe kétséget támasztani azon processus iránt, melynél fogva az ember a természeti erőkről való zavart és homályos képzetait idővel isteni személyesítőkkel, és ezeket egyszerű herosokkal váltja fel. De bátrak vagyunk azt gondolni, hogy midőn a második metamorphosis végbemegy, akkor a heros-ember fogalma már régóta megvan; és evvel együtt létezhetik tisztán emberi, a mythusból teljesen független epopoea is. Tényleg rövidebb az út az ember és a heros, mint a természeti tünemény és a heros között. Éppen azért nem lehet érteni azokat, kik megtagadják az emberi elmétől azon képességet, melynél fogva az egy egyenes és rövid, magától kínálkozó utat tehessen meg; s e mellett lehetségesnek tartják, hogy egy hosszú és görbe, a természeti tüneménytől a herosig vivő utat

képes megtenni az emberi ész. A heros alkotására elegendő az emberi arányok fokozása; és ez a fokozás szükségképen előáll magától, valahányszor a hőst távolról szemléljük. Annyira természetünkben van ez a fokozás, hogy a történelmi korokban, a polgárosultság verőfényében, sőt a kritika szemláltára is teremnek valóságos herosok; csakhogy ezek többé nem hivatnak herosoknak, hanem nagy embereknek.

Megtörténhetik egyébként, hogy a fokozás útján alakult heros kevésbbé lesz fönséges az isteni eredetű herosnál, míg ez utóbbi nem ereszkedik le ahhoz és nem közlekedik avval bizalmasan. Megtörténhetik, mondom; de senki sem mondhatja meg, vajjon az emberiség ifjú szemei mily mértékben nagyitanak. A nagyobbodás eleinte fokozatosnak képzelhető; de nagy események hatása alatt egyszerre óriásit nőhet a hős, különösen, ha hirtelen támad és elfoglalja népe egész képzelmét és hősiességével elhomályosítja elődeit és azok minden dicsőségét mintegy magába szívja.

Herosokká növekedhettek az emberek az istenek és emberek boldog összevegyülésének hatása alatt is. A hajdankor embere mindenünnen körül volt véve isteni lényekkel; az ég ő előtté még nem szakadt el a földtől; és az emberek folytonosan közlekednek az istenekkel. Ez az együttélés nagyban alkalmas az egyszerű halandó fogalmának fokozására, különösen a későbbi nemzedékek képzeletében, melyek ama mindennapi közlekedést letűnt nemzedékek kiváltságának tartják. A későbbi nemzedékeknek nem is kell a szó teljes értelmében teremtenők herosokat: elég csak visszaemlékezniök.

Megfontolandó azontúl, hogy a mythusi elmélet mellett harezoló tudósok is azt tartják, hogy a mythus csak akkor lesz alkalmas eposi tárgyalásra, ha megszűnt az lenni, mi mythussá teszi. A Theogoniák, Gigantomachiák és ilyesek későbbi korok productumai, és nagyon kétséges, vajjon az „emberi“ epopoea nélkül egyáltalán létrejöttek volna-e? Az isteneknek szükségük van az emberekre, sőt legtöbbször egyenesen emberekké kell lenniök, hogy eposi hősöknek bevállhassanak. De minthogy ilyformán az epopoea teljesen emberi természetűnek tűnik fel előttünk, nem észszerűbb és valószínűbb-e azt mondani, hogy kezdetei is emberiek, és a helyett, hogy mythikus epopoeáról beszélünk, inkább az epopoea mythikus elemeiről beszélünk? Bizonyos, hogy az athropomorphismus révén sok mythikus elem hatolt az epopoeába; és senki sem fogja tagadni ez elemek fontosságát és hatékonyságát. De végre is az a kérdés: vajjon az istenek jöttek-e le a földre, vagy pedig az emberek nőttek az égbe.

Itt van helyén fölvetni azt a kérdést, vajjon az epopoea fő eseményei közül melyik azonosulhatott valójában a mythusszal? Mert első sorban ezeket kell tekintenünk.

Az ember nagyon lassan fejlődött és számtalan nemzedék örököse. A

nap kelte és nyugta, az ég elborulása és kiderülése félelemmel és reménykedéssel vegyes érzetet kelthetett benne. E félelemből és reménykedésből lassankint némi zavaros sejtelmekre, majd homályos képzetekre juthatott az emberiség.¹⁾ Personificálni, attól ekkor még távol vala. Mielőtt az éj és a nap, a tél és a tavasz, a szárazság és az eső váltakozását harcznak nézte volna, a harcznak az emberi élet jelentékeny részének kellett lenni. A nap nem lehet személyesített hős, seregek leverője, városok elfoglalója, gyűlölt ellenek által elrabolt menyasszonyok megszabadítója — mielőtt élő hős, sat. a valóságban létezett. Ennélfogva a heros-ember fogalma megelőzte a heros-isten fogalmát. Az ily heros-ember fogalma pedig természet-szerűen csak olyan nép kebelén támadhatott, melynek élete harcias vala, melynek képzelmét egészen elfoglalta a hadi dicsőség. Pásztor-nép ilyenekre nem juthata. És ebből egy más következtetést is vonhatunk. Az ilyen harcias nép a diadal ittasultsága, a győzelem mámore és az ősök dicsó emlékeinek varázsa alatt kiszínezi mythusait az elemek sat. harczárol.

Ilyképen az „epikai anyag“ már megvala a földön, mint a gondolatnak és képzelemnek tárgya, mielőtt az égből vétethetett volna. Ez epikai anyag nem egyéb, mint leverődése epos létrehozására képes fogalmaknak és eszméknek, melyek a valóságban, minden égi közvetítés nélkül, létre is keltettek számtalan éneket és dalt. Többet kell mondanunk; azt, hogy végelemzésben nincs is más epikai anyag, mint ama fogalmak és eszmék. A legkisebb következtetés pedig, melyet mindebből levonhatunk, az, hogy a mythus-elmélet legalább is fölösleges, sőt egyenesen ellenkezik a dolgok természetes rendjével.

S ez más szempontokból nézve is igaz. A valódi mythus, vegyük bár a szót legtágabb értelmében, és az epopoea között kétségbe vonhatatlanul nagy űr van. Ezen űrt csak az ember töltheti ki, jellemeinek sokféleségével, szenvedélyeivel, erkölceivel és szokásaival. Ha így van, akkor önként következik, hogy mythus nélkül nagyon keletkezhetik epopoea, de az emberi élet emlékei és képei nélkül soha sem.

S ilyformán a mythusból akkor lehet epopoea, ha, eredeti jelentése elmosódván, földi eredetű emlékekkel összekeveredik; vagy ha a fejedelmi nagyravágyás emberi érdeket visz bele az által, hogy személyeit saját törzse fejévé teszi; vagy, általában, ha „a földön“ termett és növekedett epopoea nagyszámú mintát nyújthat. A mythus illetén átalakulása kiválóan külső okok eredménye, és sokkal kevésbé belső, fokozatos fejlődése.

¹⁾ Pio Rajna úgy látszik, a „*primos deos timor fecit*“ elvét vallja. Ennek alapos czáfolatát lásd: *Salvatoris Tongiorgi Institutiones philosophicae*, Bruxellis, 1869; III. 349–350.

És ezt mondani annyit teszen, mint újra állítani, hogy az epopoea emberi és nem mythikus eredetű. A mi sokak szerint egy nagy folyam forrása, az tulajdonképen nem egyéb, mint egy mellékfolyó, vagy inkább mellékfolyók eredménye, mely mellékfolyók hol korábban, hol későbbben szolgáltatják át az anyamederbe vizöket.

Az epopoea létesülésének első indító okai tehát azon tettek, melyek a népek emlékezetében fönmaradnak. A történelem előtt való időben pedig egyedül a harczyi tettek azok, melyek tovább élő emlékezetre számithatnak, és ebből magyarázható nagyon egyszerűen, hogy a harczyi tettek képezik mindig az eposi cselekmény magvát, középpontját, gyújtópontját. Csak a harczyi élet bir kezdetben azon változatossággal, mely emlékezésre serkenthet; a pásztor és a földművelő élete unalmas egyöntetűségben folyik le, és ennél fogva mindig felette szegény az emlékekben. Azonfölül a harcz egy egész nép szenvedélyét lobbantja lángra, és egyedül a harcz ad módot e korban arra, hogy az egyén a sokaság fölé emelkedjék. Erő és vitézség az egyedüli nagy vonások, melyeknek műveletlen vagy kevésbé művelt népek képzelmére nagy hatással van; ezeknek csak egy eszményök van: az erős, a hős, a heros.

Azonban a harczyi elem túlnyomósága az epopoeában nem egyedül a műveletlen népek sajátlagos viszonyain, hanem magán az emberi természetben is alapszik. Gondoljunk csak I. Napoleon korszakára, melyben egy epopoea szunyadt a lelkek mélyén. De ez epopoea meg nem alakulhatott, mert a modern viszonyok kérlelhetetlenül akadályára vannak. Ám ha egy pillanatra meglehetett volna ölni a polgárosultság kritikai működését, tüstént előtört volna az epopoea és pedig hatalmasan, mint a sokáig elnyomott láng.

Ha összehasonlítjuk az epopoeát a valódi történelemmel, azt tapasztaljuk, hogy az előbbiben az események sajátyszerűen változnak; sőt megtörténhetik, és erre nem kívántatik éppen hosszú időköz, hogy az eredeti eseményből kevés vagy semmi sem marad. Ennek daczára sem távoznak az igazságtól, midőn azt mondjuk, hogy az epopoea ugyanazon szolgálatot teszi a műveletlen koroknak, melyet a történelem a művelteknek. Eljárásuk természetesen különböző; de ez nem változtat a dolgon. Sőt a történelem sokszor nem egyéb, mint az epopoea utolsó fejlődési stádiuma; midőn ez lenyugosztja szárnyait, lemond a nehéz röpülésről és szilárd és biztos talajon halad. Azomban figyelembe veendő, hogy a történelemre befoly mindig a hagyomány is, mely különben szoros és kölcsönös viszonyban van az epopoeával is. Az epopoea folyton táplálkozik a hagyományból; és a hagyomány sok esetben nem egyéb, mint az epopoea visszhangja.

Mivel az epopoea szinte azonnal távozik az alapjául szolgáló történeti valóságtól, azért sokan tagadják, hogy a történelmi valóság és az epopoea

között a legkisebb viszony volna. Ámde mindig figyelembe veendő, vajjon a zavaró körülmények nem folytak-e be az epopoeára? Mert bátran lehet állítani, hogy az esemény, mint ilyen, megmarad az epopoeában. Világosan látható ez ott, hogy az epopoea gyökeréig vagyunk képesek elhatolni. Ott van a Karoling cyklus. Minden kísérlet Roland és Károly történetét mythusra vezetni vissza, csakis mosolyt érdemlő; mert lehetetlen hiteles történelmi adatokra nem gondolni. Pedig a nagy uralkodó alig hunyta be szemeit, már is a nép előtt egy oly epopoea hőse volt, melyben az ő tetteit alig ismerjük már fel. Pedig akkor volt irott történelem, akadt művelt osztály. Mennyivel inkább kell hát tenyésznie az epopoeának oly népnél, mely egyöntetű, egyformán durva és kezdetleges egész!

Ha tehát az a tény, hogy az epopoeában a történelmi események azonnal változnak, nem tagadható, kutassuk okait. Sok oka lesz minden esetre, de mi itt csak a legnevezetesebbeket említjük.

Az első, hogy a tükör, melyben az esemény visszaverődik, korántsem egyenletes és sima fölületű (hiszen magáé a történelemé sem lesz soha teljesen ilyen), hanem egyenetlen, itt homorú, ott domború, itt nagyobbít, ott kisebbít és így a képet csodálatosan elváltoztatja. Csak művelt korok képesek a dolgokat a maguk valóságában látni; a kezdetleges korokban a körvonalak, az arányok, a színezet, folytonos változásnak vannak alávetve. Aztán a szem nem is képes fölőlelni minden dolgot; ha egyet szorosabban szemügyre vesz, szemlélete a többiről zavart lesz. A dimenziókat megtartva, nem képes egyúttal megtartani az arányokat. És azonfölül a kezdetleges korokban az embereknek nemcsak hogy történelmi érzékek nincsenek, de még a valóság iránt sem bírnak érzékkel.

Ezek negatív okok; de van pozitív is: az ember ellenállhatatlan hajlamot érez magában arra, hogy öntudatlanul is mindent saját gondolkozása szerint átalakítson. Érzelmei, szenvedélyei, eszméi, ábrándjai önkénytelenül is átömölnek mindenbe. Innen a fetisismus és az anthropomorphikus polytheismus. Különös lenne, ha az egész természet ilyenén változtatása közben csak saját tetteit hagyná érintetlenül az ember. Ebből érthető egyszersmind, hogy a csodálatos és a való az epopoeában nem keverednek, hanem vegyülnek.

Megfontolandó már most, hogy ezen jelzett tényezők nem valamely egyén, hanem egy nemzet collectív elméje által működnek. Sok erő lévén működésben, sokszerű lesz az eredmény is.

Egyik legfontosabb tényező az idő. A már megváltoztatott esemény holnap újra változhatik; új események tolúlhatnak előtérbe, melyek magukba olvasztják. A folyó patakokat vesz magába, esetleg kiáradással fenyeget, de végre megtalálja rendes medrét. Más szóval, a jelen eseményei keverednek a multakkal tekintet nélkül a személyekre és tényekre, szokásokra és

körülményekre; az a sok esemény aztán nem fér meg sokáig az epopoeában, hanem jó része elmosódik; a megmaradt események pedig sokáig hordják magukon eredetük bélyegét, különös szint adnak az epopoeának, mint a folyó a tengernek, melybe szakad. Más kép: a síkságon álló csak a közel lévő tárgyakat tudja megkülönböztetni, mert ezek eltakarják a távol levőket, hacsak egy földemelkedés nincsen segítségére. Kép nélkül: a jelen eseményei előtt elmosódnak a multak, hacsak ezek között nincs valami nagyon kiváló. Ismét más kép: az ég csillagai egy felszínen látszanak függni. Teljesen úgy van az epopoeánál és a hagyománynál is a dolog: itt is éppen nem egyenlően távol események gyakran első tekintetre egészen egykorúaknak tetszenek előttünk.

Fontos az is, hogy az egyes epikus cyklusok között valóságos létért való közdelemnek kell kifejlődni. Ez a kifejezés önmagát megmagyarázza.

Az ethikai momentum nagyon fontos a mondák történetében; mert ez elnököl az emlékek kiválogatásánál és megment a vihartól egyeseket, míg másokat eltöröl az emlékezetből. Nagy része van az átalakításban is. Némely elemek éppen általa nyernek súlyt, erősödnek meg és növekszenek. Oly részletek, melyek nem egyeznek az ethikai momentummal, a kiválogatott részekből is eltűntetnek; a mondának ilyformán egész más alakja és szelleme leszen. Szükségtelen mondanom, hogy ez a momentum föllelhető minden népnél.

Az átalakító tényezők között nem utolsó a nemzeti büszkeség, mely elődeink tetteit szebb színben láttatja a magunkénál és más nemzetekéinél. Ez az érzelem is megvan minden népben és annak minden egyes tagjában. De különösen azon egyénekben tapasztalható bizonyos faji gőg, kik nemzetségfával büszkélkedhetnek. Ezeknek aztán alantasaik azzal szoktak hizelegni, hogy nemzetiségfájuk egyes hézagait lassan-lassan kitöltik. Nemcsak a mi korunkban van ez meg; nemcsak Ariosto származtatta az Estéket Ruggero és Bradamantétól; régente is meg volt e gyöngeség, a történelmi vagy nem történelmi tények e tudatos ferditése bizonyos kegyek elnyerése végett; ott van Vergiliusnál a Gens Julia és Aeneas közti kapcsolat.

Az epopoeának gyakorlati céljai is vannak. Eredetileg nem henye időtöltés végett beszélletik el; ez csak nagy későn történik, midőn a népek hosszú téltelenségben vagy kénytelenségből, vagy akarva elszoknak a nagy tettektől. Ilyen időkből szokott az történni, a mit Saxo Grammaticus mond előszavában, hogy a népek: „non minoris gloriae iudicant alienas virtutes disserere, quam proprias exhibere“. De míg az igazi epikai szellem uralkodik, addig a költő az életet tekinti s a multakról, mint a jelen példányairól emlékezik meg. Azért látjuk, hogy sok népnél a hadsereg élén ott áll a lelkesítő dalmok (parancsnokaink ütközet előtt való beszédjei

ennek halvány maradványai). Mennyi ilyen csatadal veszhetett el! A költő az eseményeket természetesen átalakította céljai szerint: dicsóít és gáncsol; és pusztá lelkesítés céljából is megtörténhetiik olyankor, hogy a hősből heros lesz.

A költőt említettük; és ezzel megszűnünk általában beszélni az epopeáról. A költővel adva van az alak, a művészet, mely rendkívül befolyásolja a tartalmat, és mindenesetre egyike a legfényesebb átalakító okoknak, ha nem a legfontosabb. A ki beszéll, hacsak nem beszéll azon határozott szándékkal, hogy hazudni fog, a valónak megfelelően fogja elmondani a dolgokat. De a ki költ, a ki megénekel valamit, az egyúttal eszményit. A költő öntudatlanul is hűtlen lesz a valósághoz. Képzelve felhevülése s olyasmi, mit nehéz meghatározni, a mit talán legjobban költői érzésnek nevezhetünk, oly állapotba ragadják, melyben a valótól eltérően nagyobb arányúnak, kiszínezettebbnek látja az eseményt. Az ihlet vatesszé teszi a dalnokot: magának is úgy tetszik, mintha egy isten beszélné az ő ajkaival; úgy beszéll, úgy tesz, mint ihlete kívánja, és ennek vak eszköze. Ilymódon történik a költői teremtés, mely nem hazugság, de nem is valóság; mely nem egyezik a valóval, de nem is sérti ezt meg.

A művészet, a műérzék egyike azon tényezőknél, melyek a költői alkotást meghatározzák. A művészeti érzék mindenütt megvan csirájában, hol művészeti elemek vannak; eleinte öntudatlan, és csak kiváltságos népeknél válik lassan-lassan tudatossá. E tudatossággal együttjárnak aztán a művészeti czélzatok. E czélzatok hovatovább túlsúlyra vergődnek: a természet visszavonul és a művészet lép annak helyére. Az anyag tekintetében is felmerülhet a merő feltalálás. Azért hibásnak tetszik előttünk, ha a naiv epikát és a műepikát ellentétékként említik; mert ugyanegy egyénnek egyik a fiatalsága, másik a vénsége. Ariosto és Tasso lánczszemek azon megszakítatlan lánczon, mely a legelemibb és legdurvább kísérleteket az ő műveikkel összekapcsolja. A cyclikus költők, kik legalább részben tartoznak irodalmi korhoz és a Homeros költeményei között nincsen semmi ür; s ezek a költemények már jó magasan állanak a tudatos művészetben. Ezeket már nem szabad úgy tekintenünk, mint a kertész gondozása nélkül vad helyeken sarjazott virágokat.

Visszatérve azonban az epopea kezdeteinek korára, egy igen sokat fejtegetett kérdés tolul előtérbe, melyre mi is kénytelenek vagyunk megfelelni. Az a kérdés t. i., vajjon a rythmikus forma és a melodikus kíséret az epopeával együtt támadtak-e, vagy pedig már előbb léteztek. Más szóval: melyik régibb, az epika-e vagy a lyra?

E kérdés nem dönthető el a fenmaradt okmányokból. Ne hozza fel senki itt a vedikus hymnusokat, és hasonló termékeket, mert ezek koránál

sokkal előbbre kell mennünk. S az ind termékek mellett eszünkbe kell juttatnunk, hogy a görög μέλος sokkal későbbi a görög ἔπος-nál.

Mindazáltal mégsem vagyok hajlandó az epika elsősülöttségét védeni. Ugy látszik nekem, hogy a kérdés rosszul is van föltéve. Helytelen a későbbi korok megkülönböztetéseit az ősi időkre visszavinni. A népek lényegében egységes, alkalmazásában különféle költészettel kezdik. Egy versnem használható hymnusra és harci dalra; egyiket is, másikat is a zene kíséri. A mit mi epikának nevezünk, azt tánczczal kísérhették; a fiatal phaiakok tánczolnak, míg Demodokos Ares és Aphrodite kalandját zengi, s így Homeros néminemüképen Pindaros elődei között szerepel. Ilyenmü tényekkel sokkal későbbben is találkozunk, sőt manap is találkozhatunk műveletlen népeknél.

De térjünk vissza az eredetre. Ha a költő ott volt az áldozó oltár előtt, az istenséghez folyamodott: ime a lyra. Ha máglya előtt állt, melyen a hős hült teteme nyugodott, ennek tetteit dicsőítette: ime az epika. Mindkét esetben azonban egy művészettel él a költő, csak hogy a könyörgésben szenvedélyesebb, az epopoeában pedig nyugodtabb. Más szóval és röviden: a kezdetleges költészet olyan mint az emberi beszéd, egy és mégis különféle.

Bajos megmondani, hogy az eredetileg egységes költészet mikor szakadt egyes ágakra és ezek mikor kisebb ágakra? Valószínű azonban, hogy a vallási lyra volt az első különleges költészeti faj. Ennek meg kelle történnie, midőn a vallás, az istentisztelet megállapodott formát vőn és szertartásai az élettel csak alkalmi kapcsolatban valának már. Ily vallási énekek különösen ott fejlődhettek ki és szállhattak nemzedékről nemzedékre, hol a papság kasztot képezett, mint pl. Indiában.

A vallási ének különválásával természetesen az epika is, magára maradvá, eo ipso külön költészeti faj lett. S miként a vallási ének az istentisztelet adeptusainak került a kezébe, éppen úgy az epopoea is sokszor egy énekes rendnek jutott osztályrészül, melynek kebelében hatalmasan felvirágozott. A hol ilyen énekes osztály nincs, ott századokon keresztül elemi állapotban marad az epopoea, vagy esetleg elvész. Ilyen dalkoknak köszönünk minden, vagy legalább majdnem minden epopoeát, még azokat is, melyek nagyon távol állanak az irodalmi színvonaltól.

A költészet eredeti egységét constatálva, könnyebben fogjuk érteni a vallási költészet eredeti epicolyraiságát. Azonban úgy tetszik nekem, hogy nem ebben van egyedül a kettős-jelleműségnek az oka. Itt pszichologiai ok is forog fenn. Hosszú időn lehetetlen pusztá érzelmekről zengeni. A gyermeki, dadogó lyra támaszt keres az eseményekben. Viszont a hősi énekek lyrico-epikaiak.

Az eredeti egység később felbomlik mint mondtam. Azonban nem mindenütt. A mely nép műveletlen marad, annál esetleg nem következik be a szakadás. De a polgárosult népeknél különböző fejlettségre juthatnak az egyes költői fajok a nép jellemének, sorsának, hajlamainak, tehetségeinek megfelelően. Így lehet egyik népfaj kiválóan epikus, míg a másik inkább a lyra felé hajlik.

Mindez itt kifejtett nézetek konkrét vizsgálatok eredményei. S kinek türelme lesz a következő lapokat figyelmesen elolvasni, valószínűleg be fogja látni, hogy e nézetek nem is egészen alaptalanok.¹⁾

III.

A germán epos a legrégebb korban.

A nélkül, hogy a legkisebb valószínűtlenséget mondanók, bizton lehet állítani, hogy az epopoea, legalább in embryo megvolt sok olyan népnél is, melynek erre nézve semmi pozitív adatai nincsenek. Néha az életviszonyok nagyon kedvezőtlenek voltak, és akkor az epos első csiráiban veszett el; gyakrabban pusztult el zseme növény korában; s olykor megtörtént az is, hogy felnőtt, terepélyes fák dőltek a porba és rothadtak el.

Hogy az epos fenmaradjon, arra nézve egyik legszükségesebb feltétel a magáramaradás. Minden idegen kéz, mely felé közelít, létét fenyegeti; maga a világosság megöli, ha hirtelen éri, és nem hatol fokozatosan hozzá; de ez esetben is bajosan áll ellent az epopoea a dél verőfényének, ha csak nem támad mindjárt egy nagy művész, ki új életet lehel belé.

A polgárosultság nagyon lassan sugárzik szét, s nagy műveltség mellett láthatunk az egyes korokban eredeti barbárságot is. Innen van, hogy most is akadhat nép, melynek kebelén epos lehet támadóban. Ugyanígy vagyunk a középkori barbársággal is; e barbárság nélkül nincs franczia epos és magáról a germán eposról is csak néhány futólagos emlékünkszálunk. Különböznél alább majd mindenre nagyobb világosság derül... Tárgyalásunkat a germán epopoeával kezdjük. Hogy miért, az kiderül a fejezet végén.

¹⁾ Pio Rajna e tanulságos fejtegetéseivel v. ö. Nyrop könyvében a „Historie, Digt og Myte“ című fejezetet; ezenkívül: G. Boissier, Les théories nouvelles du poème épique, R. d. d. Mondes, t. LXVII. 1867 p. 848–79. H. Steintal: Das Epos. — Mythos, Sage, Märchen, Legende, Erzählung, Fabel; Zschr. f. Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft. V. 1—57 és XVII. 2. — Az epos és a lyra elsőbbségére vonatkozó iratok közül Hómannértekezésén kívül érdekes nálunk: Cserei József: „A homerosi költeményekben előforduló melikus fajokról“. Felette érdekes könyv még: Les Héros. Le culte des héros et l'héroïque dans l'histoire. Par Thomas Carlyle. Traduction et introduction par J. B. J. Izoulet — Loubatières. Paris, 1888.

Tacitus értesítései a legrégebb tudósítások a germánokról. Nagyon ösméretesek a tárgyunkat érintő helyek. Mégis rájuk kell térnünk és fejtegetnünk azokat, mert a commentatorok nagyon különbözőképpen magyarázzák.

A barditus minden valószínűség szerint egy néme a karbeli recitálásnak, mely buzdításul és egyidejűleg jóslatul is szolgálta.¹⁾ Ránk nézve nem egészen jelentéktelen adat van az előtte olvasható mondatban: „fuisse apud eos et Herculem memorant, primum omnium virorum fortium ituri in proelia canunt“. Bárki rejtőzzék a Hercules név alatt, annyi bizonyos, hogy régi hősök emlékével buzdították a germánoknál az új nemzedéket a csatára. Ámde e csatadalok analogjai még a par excellence epikus görög népnél is lyrai természetűek inkább, mint epikaiak. Ilyen lyraiak lehettek a germánok csatadalai is.

Ha az említett helyek ránk nézve kevésbé fontosak, annál jelentősebb ez a következő: „Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est Tuistonem deum terra editum et filium Mannum originem gentis conditoresque“.²⁾ Ebből vallás-mythusi énekekre szoktak következtetni, s maga Gervinus is, ki pedig nagy ellenségük a mythomanoknak, ilyenekre következtet. Talán helytelenül. Hogy vallás-mythusi énekek léteztek a germánoknál, abban nem kételkedhetni; csakhogy nem a föntidézett szavakban kell arra bizonyítékot keresni. Rendezzük csak a mondatot. Tacitus azt mondja: „celebrant originem gentis conditoresque Tuistonem“ etc. és nem: „celebrant Tuistonem...“ Így kívánja ezt a logikai kapcsolatot. Itt tehát nincs szó germán mythusról, hanem igenis a nemzet eredetéről. És ez a különbség ránk nézve igen jelentős.

A germánok tehát megénekelték őseredeteiket és eponymusaikat. Ez genealogikus epopoeára enged következtetni, mely mintegy bevezetése lehetett a nemzet későbbi nevezetesebb történeteinek. Analog esetek: Tantalidák; Attica lakói. Ilyenmű irodalmi emlékek voltak Hesiodos korában. V. ö. egyszermind a barbárságból kilépni kezdő népek krónikáiban: Alanust, Brutust, Frankust.

„Quod unum apud illos memoriae et annalium genus est“. A mi nyelvünkre lefordítva: a germánok epopoeája „emberi“ epopoea volt. „Memoriae et annalium“... oly szófukar író, mint Tacitus, nem hiába

¹⁾ Germania, 3.

²⁾ Germania, V. 6. Hist. l. IV. c. 18, II. 22. A lusitanokra nézve hasonló olvashatni Diodorusanál V. 34.

irta az annales szót; azt akarja nyilván jelezni, hogy a nevezetes események történeti egymásutánban mentek át dalba.

Ezt a magyarázatot megerősíti a következő hely: „Caniturque (Arminius) adhuc barbaras apud gentes“.) Nagy tévedés azt vélni, hogy Arminius neve egy mythikus név helyébe tétetett. Tulajdonképpen ilyen nézet fölött csak mosolyogni kell.

Tacitus tanúságai még nyerneek fontosságban, ha meggondoljuk, hogy általuk futó bepillantást nyerünk a germán népek belső életébe. Konstatálnunk kell, hogy ha a germánok már időszámításunk első századaiban dicsőítették hőseiket, az nem lehetett külső hatás eredménye, és a germán epopeát nem külső hatás tette történelmivé. Képtelennek kell mondanunk némelyeknek azt a véleményét, hogy a római világgal való ellenséges és akkor még nagyon fölszines érintkezés tette a germán epost mythusiból emberivé. Hisz a germánok legalább is oly büszkéek voltak barbárságukra és ősi szokásaikra, mint a görögök a maguk műveltségére; s különben is, midőn a kereszténység bevonulni készül Germania rengetegeibe, még akkor is alig simított Róma egy keveset a germánok durva bőrén. Külömben az a föltételezett mythikus epos a Rómával való közlekedés folytán nemhogy átalakult, hanem inkább teljesen elveszett volna.

Az idézett helyek tehát arról tanúskodnak, hogy ezer, vagy több évvel azelőtt, hogysen az Edda bármi módon is meglett volna szerkesztve, Germania énekeket hozott létre, melyeknek kiinduló pontjuk és tárgyuk valóban emberi volt.

Az Arminiusról szóló dalok valószínűleg ennek cheruskjai és chattjai ölen keletkeztek; de innen tovább terjedtek a rómaiak elleni háború actores secundarumjaihoz, sőt az akkor békében élő többi germánokhoz is. Mert az epopoea addig terjeszkedik, a meddig a nyelv képes azt vinni, s későbbben is, bár a germán népek az egységnek még a gondolatával sem birtak, azt látjuk, hogy egyes hősookról minden germán törzsnél énekeltek; különben Arminiusról beszéllve Tacitus hozzáteszi: „Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus“.)

Ebből is kétségtelen már, hogy az egész germán fajnál el vala terjedve az epopoea. Vannak azonban erre positiv bizonyítékaink is a később római területeken megtelepedett egyes germán törzsek történeteiben, hol azonban, könnyen érthető okokból, csak gyéren említettnek az ősi nemzeti énekek. Hisz a történelem úgy viszonylik az énekhez, mint a polgárosultság a barbársághoz. A későbbi krónikák csak esetlegesen és kelletlenül emlékeznek meg a nemzeti dalokról.

1) Annal. II. 80.

2) Germania, 27.

Némi kivétel e tekintetben *Jordanis* ¹⁾, ki, mint maga mondja „*De rebus Geticis*“ című munkájában Cassiodorus elveszett *Historiae Goticae*“ című művét kivonatolta emlékezete után.

Elbeszélvén mint vándoroltak a *gótok* Éjszakeről a Pontus Euxinus partjaira Filimer vezérlete alatt, Jordanis a régi énekekre mint tekintélyekre hivatkozik. „*Exindeque iam velut victores ad extremam Scythiae partem, quae Pontico mari vicina est, properant, quemadmodum et in prisceis eorum carminibus pene historico ritu in commune recolitur*“.²⁾ Ez is csak tisztán történeti epopoeára vonatkozhatik. Az „in commune“ ez énekek elterjedtségét sejteti.

Ezen énekek tárgyaikkal és bizonyára kezdetleges szerkezetökkel is távoli korra utalnak bennünket, de korán sem oly régre, mint Jordanis hiszi, ki nyilván azt tartja, hogy a gótok a görögök mythikus korában jártak a Pontus Euxinus partjain. E hiedelemre valószínűleg a gótok és a géták tudományos összetévesztése adott alkalmat, melyet újabban sikertelenül igyekeztek feltámasztani halottaiból.

Többé-kevésbé hősmundai jellegök van a Scanzia szigetéről a continensre való vándorlást, a gótok és gepidák harczeit, szintúgy Fridigern történetét tárgyazó elbeszéléseknek, a mely utóbbinak nevével kapcsolatban megtudunk egyetmást a dalok természetéről és tartalmáról és a recitálás módjáról és alkalmairól is: „*Ante quos (az Amalák előtt) etiam cantu maiorum facta modulationibus citharisque canebant: Ethes-pamarae, Hanalae, Fridigerni, Widiculae et aliorum, quorum in hac gente magna opinio est, quales vix heroas fuisse miranda iactat antiquitas*“.³⁾ Ez idézetből sejthető, mekkora dalkincsnek kellett elvesznie.

És ez elveszett volna, ha a gót nemzet nem vész is el, illetőleg nem olvad is bele a román világba. Maguk az Amalák, kik az énekeseket dalra buzdították, nagy hírökkel elhomályosították előzőiket. Ez elhomályosodás veszélye annál nagyobb, minél jobban virágozik az epikai költészet. Hermanarich dicsősége az eposra nézve nem conservatív; igaz, hogy ő lett a germán epos egy gyűjtőpontja, de miatta még a törzsalapító Amala dicsőségének is el kellett hunyia. *Több heros dicsősége a leghíresebben sugárzik vissza és a leghíresebb hősök egymáshoz való vonzódása eposi törvény.* Így lett az oly híres Hermanarich a szintén nagyhirű Dietrich von Bernnek nagybátyja.

¹⁾ Született alán, sz. 500 körül, először jegyző a gót királyi udvarnál, később buzgó katólikus és végre valószínűleg püspök. 550 körül irt idevágó művének teljes czime: „*De Geta- rum origine et rebus gestis*“.

²⁾ IV. c.

³⁾ V. c.

Bizonyítékaink vannak arra nézve is, hogy a gótok halotti énekeket szoktak zengení jeles hősök temetése alkalmával. Így szól Jordanis a Châlons-nál elhullt Theodorich, visigót királyt illetőleg: *Cumque, diu tius exploratum, ut viris fortibus mos est, inter densissima cadaver reperissent, cantibus honoratum, inimicis spectantibus abstulerunt.*¹⁾ Milyenek lehettek e dalok? Egyszerű dicsőítései a csatában elhullottaknak, vagy pusztá lamentatiók; vagy Theodorich hősi tetteiről már előbb keletkezett dalok? Bármiként legyen, a tény maga megérdemli figyelmünket, mert az epopoea fejlődésére az ily daloknak okvetetlenül be kellett folyniok, habár e hatás hovatovább csökkent is.

Hasonló szokásról értesülünk a hunokra nézve is; de ezek egészen más fajú nép. Emlékezzünk vissza a Priscusnál olvasható, Attila lakomájáról szóló híres helyre is. Azok a scythák nem énekelhettek gót nyelven, mint némelyek akarják; azonban fel kell tennünk, hogy a gótoknál is szokásban voltak lakomák alkalmával az énekek, annál is inkább, mivel már Tacitusnál olvassuk, hogy minden fontosabb ügyet lakomák alkalmával döntöttek el a germánok: „tamquam nullo magis tempore, aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incallescatur.”²⁾ Hasonló szokás volt a régi görögöknél (az *χοδοί* helyébe később az *αλληγορίδες* és *μῦχοι* lépnek), sőt némileg a rómaiaknál is.

A *vandalokra* térve át futólag meg kell említenünk Gelimer énekét. Az általa szerkesztett ének,³⁾ érzelmek kifolyása lévén nyilván inkább lyrai, mint epikai természetű lehetett. A kor, melyhez jutottunk (521) sokkal előhaladottabb, semhogy e megkülönböztetést ne kockáztathatnók.

A *langobardok* történetében sok elbeszélés határozottan költői jellegű, elannyira, hogy e jelleget még *Paulus Diaconus*⁴⁾ prosájában is föl kell ismernünk. Ilyenek: a vandálok elleni háború és a Freja segítségével nyert győzelem, Alboin fiataalkori hőstettei, a herulokkal való harcok, Rosamunda boszúja, Authalis és Theodolinda menyegzője, és még néhány más elbeszélés, melyeknek forrásaik szükségképpen epikai költemények. Nem mernők állítani, hogy az ily énekek mind még Paulus korában is léteztek. Paulus csak egyszer említi Alboinról szóló énekeket, de akkor is szász és bajuvár dalosokról beszél.⁵⁾ Ámde az idegen törzsek énekei nem alapultak-e szükségképpen langobard dalokon?

¹⁾ C. 41.

²⁾ *Germania*, c. 22.

³⁾ Procopiusnál (Caesareából); élt a VI. században. Justinian történetirója.

⁴⁾ Másként P. Warnefried, vagy P. Levita, 730—797., született langobard, népének történetirója: „*Historia Langobardorum*“.

⁵⁾ L. I. c. 27.

Átmenve a tengeren, az *angolokhoz* és *szászokhoz*, itt többé nemcsak romokat, hanem valóságos emlékeket is fogunk találni. Értjük Beowulfot, mely ugyan keresztény szabású mezben maradt ránk, de még így is visszavisz a VII. századba. Bennünket itt egyesegyedül a költemény létezése érdekel, mert ez egymaga elég bizonyíték arra nézve, hogy az epikai költészet nagy virágzásban volt a germánoknál. S maga a Beowulf szolgáltat nekünk bizonyítékokat arra, hogy nem keletkezett a két germánfaj új tartózkodási helyén, hanem még az anyahazában.

Az angolszász epos más tekintetből is fontos ránk nézve. Megtudjuk belőle, hogy léteztek czéhibeli dalnokok, a görög *αοιδοί*-hoz hasonlóak, kik siettek mindig a legújabb hősi tetteket dalba foglalni. Nevök *scôp*, ó-felnémetül *scuôf* vagy *scôf*. A nevezet hasonlít a görög *ποιητής*-hez, s mind a két szóban a teremtés, vagy legalább a szerkesztés fogalma benne van (v. ö. mai német *schaffen*). Ámde Homeros költeményeiben az énekes mindig *αοιδός* névvel neveztetik; evvel kell tehát a scôpot összehasonlitanunk.

Mindkettő tiszteletreméltó állást foglal el a nagyok udvarában, hol a gyülekezetet dalaikkal felvidámitják. Mindkettő énekét húros hangszerrel, az egyik *hearpá*val, a másik *φάρμαγξ*-szel kíséri. Mindkettő a terem közepén ül azon oszlopnál, mely a tetőt tartja. S bizonyára több tekintetben találunk még hasonlatosságot a két nép énekesei között, ha nem lennének rólok való értesüléseink oly gyérek.

A scôp nem maradt mindig egy helyen. A fejedelemhez való viszonya magával hozza, hogy azt mindenhova elkísérje, vagy hogy megbízatásokban, pl. követségben eljárjon. E tekintetben rendkívül tanulságos a *Vidsídh* (A bolyongó) című, Müllenhoff szerint legrégebbi fenmaradt angolszász irodalmi emlék. Hőse egy scôp, ki azzal dicsekszik, hogy bejárta a félvilágot; a tárgy: királyok, hősök és népek hosszú lajstroma, melyhez hasonló a román népek *giuallare*-költészetében is van. „Vidsídh“ állítólag urának, Eâdgil királynak nejével, Ealhilddal ment Hermanarichhoz. Ha ez valójában nem is történt meg, mindazáltal, hogy költészeti tárgy lehessen, valójában eo ipso elő kellett fordulnia az ilyen követségnek. A scôpok egyébként gyakran a maguk érdekében is utaztak, vagy, hogy idegen országokat lásanak, vagy, mivel urok kegyét veszítve más urat kelle keresniök. Különösen a tapasztalatokra és ismeretekre nagy szükségük volt nekik, mert ők csak annyit értek, a mennyit tudtak.

Volt a scôpoknak egy osztálya, melynek örökös vándorlás juta osztályrészül. Ezek az alsóbbrendű scôpok, kik népi és csak esetleges közönségnek énekeltek. Ez énekeseket csak későbbi korúaknak kell tartanunk; az elhanyagolást képviselik. Mindazáltal e degeneratio már a derengő hajdankorban is megtörténhetett.

Visszatérve a szárazulatra, a *burgundokhoz* jutunk. Tudjuk, hogy e nép mily hamar látta romba dőlni az általa emelt politikai épületet. Nem is igen tudunk ennél fogva felőlk. Mindazáltal van értesülésünk arról, hogy szerették a dalt. Mindjárt kezdetben, mikor az ingadozó római birodalom az ő crős karjaikat igyekszik megvásárolni védelem végett, *Sidonius Apollinaris* XII. versében találunk ránk nézve igen érdekes verseket.

„Quid me, et si valeam, parare carmen
Fescennicolae iubes Diones
Inter crinigeras situm catervas,
Et germanica verba sustinentem,
Laudantem tetrico subinde vultu
Quod Burgundio cantat esculentus
Infundens acido comam butyro?
Vis dicam tibi, quid poema frangat?
Ex hoc barbaricis abacta plectris
Spernit senipedem stylum Thalia
Ex quo septipedes videt patronos“ ..!)

Nem általános szokás alig tűnt volna fel római költőknek. S mi a plectrum alatt bátrak vagyunk hárfát, az ének alatt epikai dalokat érteni. Mert az epikai költészet, merjük mondani, kiválóan a germán népek költészete. Figyelmeztetnünk kell arra is, hogy a burgundok a germán epopoea legnagyobb cyklusához néhány főszemélyt és az anyag jelentékeny részét szolgáltatották. Hogy magának a hősmondának megalakításában és kifejtésében mennyi részök van, azt talán sohasem sikerül csak megközelítőleg is kimutatni. Meg kell itt elégedhünk azon megjegyzéssel, hogy: ha Gunther és társai emléke más germán népeknél fenmaradt, mennyivel inkább kellett dalban tovább élnie a burgundoknál.

Gall területen a *frankok* lettek a leghiresebb nép. Sokáig időztek Germania és Gallia határán s mindkét ország fejlődésében mély nyomokat hagytak. Hogy e kitűnő fajnál gyakoriak voltak az énekek, azt bizonyítja *Fortunatus* költő egy, Tours-i Gergelyhez intézett utirajzféle levelében. Mentetve saját verseit, említi a barbár frankok egyetlen zenéjét, egyetlen költészetét az iszonyat egy nemével: „sola saepe bobicans barbaros leudos harpa relidens“.²⁾ Ez énekek mindenestre újabb és régi hőskről szólltak. Mert maga *Fortunatus* is említi *Lupust* azaz *Wolfot*, a *Sigibert* királynál nagy kegyben álló embert; rá vonatkoznak e szavak:

¹⁾ Cajus Sollius Sidonius Apollinaris, 428—488, született gall, a középkor egyik legjobb latin költője. Írt róla Fertig, Sid. u. seine Zeit, Würzburg, 1848.

²⁾ Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, 530—609, Poitiers püspöke. „De vita Martini“ (epos); írt sok egyházi himnust és lyrai költeményt sat.

„Nos ibi versiculos, dent barbara carmina leudos;
Sic variante tropo laus sonet uno viro“.¹⁾

Am ez külső bizonyíték. De nem hiányzanak a belsők sem. Bizonyos, hogy a frankoknak nagy részök volt a germán hősmonda megalkotásában. És saját énekeiken kívül el kellett sajátítaniok és magukhoz hasonítaniok legalább azon földekéit is, melyeket meghódítottak. Erre nézve biztos adatunk van *Eginhardus* ama híres helyében: „Barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit“.²⁾

A krónikás nem szóll róla, és azért e helyből nem tudjuk kivenni, vajjon valójában milyen tárgyúak is voltak e költemények? Vannak, kik a Nibelung-cyklusra gondolnak, mások ismét Károlynak az uralkodásban való elődeire. Mindkét véleményben van némi igazság. Hogy a Merovingek dal tárgyai voltak, mihamar látni fogjuk; ennélfogva nem kételkedhetünk abban, hogy a nemzet dicsőségét emelő ezen énekeknek helyet engedett Nagy Károly az ő gyűjteményében. Másrészt meg az a gyűjtemény erős germán érzésnek a kifolyása; minélfogva nem tételezhető föl, hogy Nagy Károly egyéb nagy hősoket kizárva, csak egy bizonyos családra vonatkozó dalokat vett volna föl gyűjteményébe. Megjegyzendő, hogy az *antiquissima* szó semmi esetre sem érthető józanul minden énekre; sem pedig a *regum* szó pusztán királyokra.

Igy tehát azt látjuk, hogy valamennyi germán népnél, mely elhagyta ősi lakóhelyét, divott a történelmi ének, az epopoea. Első nyomait már az első századokban látjuk s végig kísértük a VI. századig. Ezen tájban lép föl a történelem és részben ennek, részben a germán jelleg tünedezésének tudandó be, hogy veszendőbe megy sok ének. Am a száraz krónikákban is képesek vagyunk fölfedezni számos epopoea részletet a silány külső némi föllebbentése után. *A germán epopoea nem vész el, csak átalakúl. Észrevétlenül tűnik el a büszke germánok ajkairól a germán nyelv, helyet adva a lágyabb és zeneibb román szónak. De a nyelv változtával nem változott a lélek: az elrománosodott germánok román epopoeát alkotnak.*³⁾

¹⁾ VII. carm. 8. v. 69.

²⁾ Eginhard (Einhard), született az Odenwaldban, † 844. Gyönyörű monda van róla és nejeről, Emmáról, Nagy Károly állítólagos leányáról. „Vita Caroli Magni“. A mondáról irt Dall, Eginhard und Emma, Darmstadt, 1817.; feldolgozta regénynek Fouqué és operának Auber (La niéce).

³⁾ Rajna tehát a már-már túlhaladottnak tekintett „germán elmélet“ híve. Álláspontját az előszóban különben maga így körvonalozza: „Come sostenitore dell' origine germanica, io sono col d'Héricault, col Bartsch, col Gautier d'un tempo, e in parte anche con quello di adesso; nel concetto e nella rappresentazione dell'epopoea merovingia mi trovo per un buon

IV.

Childerich mondája.

Eginhard említett, kevésbé világos helyétől függetlenül, bizonyosságunk van arra, hogy a Merovingok tényleg voltak epikai költemények hősei. A IX. század végén az úgynevezett „*Poeta Saxo*“ (szász költő)¹⁾ első tanúnk, ki Nagy Károly törzsének fényét akarván kiemelni, ezen ismeretes verseket zengi:

„De claris genitus fulsit praeclarior, atque
 Patribus invictis fortior enituit.
 Est quoque iam notum: vulgaria carmina magnis
 Laudibus ejus avos et proavos celebrant;
 Pippinos, Carolos, Hludovicos et Theodricos,
 Et Carlomannos Hludovicosque canunt“.²⁾

Hogy az említettek alatt csakugyan Merovingokat kell érteni, azt az előző versek is mutatják:

„Cuius nunc insigne genus sic pandere coner,
 Compellor regum scribere catalogum“.³⁾

Egyébként is a Merovingok Nagy Károly ősei gyanánt szerepelnek. Könnyen érthető okból: a Karolingok bitorlók voltak, kik családi összeköttetéssel igyekeztek jogosítani uralkodásukat.

Epikai költemények nyomait leljük, minden vallási és egyéb okokból származó változtatás daczára is a krónikákban. A kevésbé fontos *Merovaeust*, ki minden valószínűség szerint nem lett historiai ének hőse, mellőzve, át-térünk fiára, *Childerichre*, kinek története tárgyunkat illetőleg positiv eredményű studiumúl kínálkozik.

Tours-i Gergely ⁴⁾ a következőket beszéli Childerichről: Atyját, *Merovaeust* követte a trónon. Kicsapongásai miatt csakhamar magára vonta a lyányaikban megsértett frankok haragját. Már-már életére törnek; de Ch. tudomást vesz az összeesküvésről és szökéssel menekül. A háborgó lelkek

tratto col Darmesteter; sono col Meyer e col Milá negando le Cantilene“. Gaston Paris vagy 22 évvel ezelőtt a francia epos román eredetét vitatta; Kristoffer Nyrop 1883-ban szintazonképpen.

¹⁾ Egy „*De Gestis Caroli Magni Imperatoris*“ című költemény szerzője. Élt Arnulf korában, szerzetes volt, valószínűleg a 872-ben alapított Lamspringa nevű kolostorban.

²⁾ V. 115—20.

³⁾ V. 111—112.

⁴⁾ Tulajdonkép Gregorius Florentius, sz. 540 körül Clermoutheban. 573-ban tours-i püspök. Sokszor volt a frank királyok követe. Szilárd és férfias jellem. Meghalt 594. nov. 17. Több műve közül megemlítjük: „*Historiae eccles. Francorum libri X.*“ Olvasd: Löbell, Gregor von Tours und seine Zeit, Leipzig, 1839.

lecsendesítésével egy hű emberét bizza meg, ki veszélytelen visszatérhetés esetére oly pénzdarab felét fogja neki elküldeni, melynek másik felét maga Childerich tartja meg. Ch. Thuringiába megy s ott Bisino és Basina királyi házaspárnál tartózkodik. A frankok ez alatt Aegidiust, római embert, választják meg királyuknak. Azonban a 8. év elején már Ch. után kívánkoznak, ki hű embere által visszahivatva elfoglalja újra a trónt. Csakhamar megjelen Basina királynő is, ki elhagyta férjét. Ch. azon kérdésére, hogy miért jött el oly messziről, azt feleli a királynő: Tudtam, hogy hős vagy, nálad akarok maradni; s ha nagyobb hőst tudnék, messze mennék érte, a tengeren túlra is. Ch. nagy örömmel fogadja nejévé Basinát, ki neki később Chlodowechet szüli.¹⁾

Ezen elbeszélés költői eredete mellett bizonyítanak: az epikai szerkezet, a gömbölyűség;²⁾ romantikus részletei, különösen a királynő megjelenése; az alliteráló nevek; végre az, hogy Gergely művében a mondánk előtt és után olvasható epizódok mind rendkívül rövidek, és hogy Ch. egyéb élményei fölött átsurran a krónikás. S tényleg mindenha majdnem egyhangúlag volt elismerve a monda költői eredete.

De az elbeszélés tagadhatatlanul hézagos. Hogyan higyjük el azt, hogy a büszke frankok római választanak királyukká? Mi az oka, hogy a frankok később ismét visszakivánják Childerichet?

Ezekre nézve felvilágosít bennünket a *Gesta Regum Francorum* című compilatio, mely az utolsó Merovingok idejében készült, és melynek felöltő tulajdonsága, hogy készségesen nyújt tért az epikai költeményeknek. Megtudjuk belőle, hogy Ch. hű emberének neve Widomadus, ki behizelgi magát Aegidius kegyeibe és ezt néhány frank megöletésére birja. Az elkeseredett frankok W.-tól kérnek tanácsot, ki visszahivatja velök Ch.-et. Aegidius, a római eredetű király, nyilván csak fictio, nemzeti czélzattal; a költő megsérteti vele a nemzeti érzületet, hogy ennek aztán annál nagyobb elégtételt adjon, — római helyez a trónra, hogy gyalázatot arattasson vele, és mintegy kimutassa azt, mi a casseli glossariumban olvasható: „Stulti sunt Romani, sapienti Franci“.

De még itt is új kétségek merülnek fel: miért oly hű W. Ch.-hez? W. nyolcz évi működése mindössze egy álnok tanácsból állana?

Erre nézve *Fredegarius*³⁾ compilatiójának „*Historia epitomata Gregorii*

¹⁾ V. ö. ezen elbeszéléssel G. Freytag szép, de némileg modoros Ingójját.

²⁾ Ezt a szót használja Pio Rajna (rotouditá), szintűgy Arauy János „Naiv eposunk“ című dolgozatában.

³⁾ Fredegarius Scholasticus, valószínűleg burgundiai születésű, meghalt 658 után. „*Historia Francorum*“ című műve első nagyobb fele compilatio különböző szerzőkből, második kisebb része credeti (584—641).

Turonensis“ című része nyújt kielégítő választ. E mű szerint Widomadus hű volt urához, mert az őt a hunok fogságából kimentette; s W. Aegidiuszal három nagy ballépést követtet el: kétszer adót vettet vele a frankokra s végre leületi vele azok jobbjaikat. — Így lesz az elbeszélés logikussá és teljessé, így elevenednek meg előttünk annak hősei, így lesz teljesen nyilvánvaló annak eposi jelleme.

Azonban vannak Fredegariusnál egészen specialis jellegű részletek is. Ezek közül az első sokkal későbbi korban toldatott be, s ennél fogva nem érdekel bennünket közelebbről. A másik Basina jóslatait foglalja magában, melyeket ez születendő gyermekeire és unokáira vonatkozólag mond. E jóslatokban megfontolandó a) hogy a jövőt állati symbolumok jelzik, b) hogy a jósló nő. Mind a két körülmény analogjaira bővíben akadhatunk a germánoknál. E jóslatokat azonban valószínűleg valamely más forrásból, talán egy más krónikából merítette Fredegarius. Chlodowech koránál későbbre semmi esetre sem lehet keletkezésök idejét tenni, mert mindenesetre *ex re confecta* történetek.

V.

Chlodowech menyegzője.

Hősmondai elemek vannak Chlodowech és Chrotechildis házasságának történetében is. E történet is több változatban maradt ránk, melyek tanulmányozása és összehasonlítása nagyon tanulságos.

Gergely elbeszélése első (II. 28.) tekintetre merő történeti valóság. Gundobodus Burgundia királya megölte fivérét Chilperichet és megfojtotta ennek nejét. A két áldozatnak két leánya maradt: Chrona és Chrotechildis. Chlodowech ez időben többször küld követeket Burgundiába. E követek találkoznak Chrotechildisszel, őt „*elegantem atque sapientem*“ -nek találják, beszéllnek felőle királyuknak, ki rögtön megkéri. Gundobodus nem meri e kérést visszautasítani, s így Chrotechildis Chlodowech neje lesz.

Ismételjük, első tekintetre ezen elbeszélés semmi kívánni valót sem hagy fenn. De ha élesebben vesszük szemügyre az eredeti szöveget, azt tapasztaljuk, hogy Gergely kevesebbet mond, mint a mennyit tud. Erről bizonyossá tesz bennünket néhány kifejezés: *hujus (Chilperici) duas filias exsilio condemnavit (Gundobodus)*“; „*Chrotechildis reperitur a legatis ejus*“. Ez a két kifejezés romantikus színezetű s bővebb kifejtésre várna. Aztán, mikor Gundobodus átadta a leányt, azt írja Gergely: „*legati eam regi velocius repraesentant*“. Igaz ugyan, hogy a burgund király félelemből adta beleegyezését a házasságba; de hát ez nem elég e nagy sietőség megmagyarázására. Mindennek magyarázatát megleljük Fredegar-nak egyébként oly szegényes compilatiójában.

A *Historia epitomata* (c. 17—19.) bőven mondja el az egész dolgot. Chilperich két leánya Genfben marad és féltékenyen őriztetik. Ime mindjárt az exsilium. Chlodowech, ki nőül óhajtja Chrotechildist, egy bizonyos Aurelianust küld útra, egy ravasz rómain, hadd keressen útat-módot a bejuthatáshoz. Ez átöltözik koldúsnak, Genfbe megy, elhat Chrotechildishez, ki a zarándokokat meg szokta vendégelni, s míg a leány lábait mossa, néhány szót sug annak. Áztán felfedi előtte Chlodowech szándékát, megnyeri a leány beleegyezését, ám kérjék meg Gundobodustól, de mentül gyorsabban, nehogy Konstantinápolyból visszatérjen az éleseszű Aridius, ki semmi esetre sem tanácsolna az ő javukra és minden tervöket megghiúsítaná. Aurelianus visszautazik, de útközben álmra dül. Egy koldús, ki az úton hozzá csatlakozott, alvása közben kirabolja poggyászát és elviszi a Chrotechildistől kapott 100 pénzét is. Aurelianus felébredve boszankodik vesztéségén, haza siet és rögtön elküldi szolgálait a tolvaj felkeresésére, a kit ezek meg is találnak és jól elvernek. Aurelianus aztán elmegy Chlodowechhez és jelentést tesz neki. Ez Gundobodushoz követséget küld; a félelem pótolja a rábeszélést, és G. Chrotechildis kezét Chlodowechnek adja. A frankok nagy kincsekkel megrakott szekérre teszik a nőt. Azonban Chrotechildis útközben hallja, hogy Aridius visszatér; ekkor: „dixit ad seniores Francos: Si vultis me domino vestro praesentare, removete me de basterna, et supra equum levate; et quantum protinus potueritis, illis partibus accelerate. In hac basterna ad suam non possum venire praesentiam“. A frankok: „levata Chrotechilde super equum, festini ad Chlodoveum pergunt“. Aridius hirtelen megérkezve helyteleníti királya tettét és kimutatja annak veszedelmes voltát. Chrotechildist Gundobadus rendeletéből rögtön üldözőbe veszik; azonban csak a kincses szekeret érik utól; míg a leány, miután boszúból vagy 12 mérföldnyi területet tüzzel vassal pusztított nagybátyja országában, Chlodowechhez érkezik.

Ime, most már értjük Gergely *velocius* szavát, s arról győződhetünk meg, hogy Gergely Fredegaréhoz nagyon hasonló forrásból merített; a két író elbeszélése közti eltérések csakis látszólagosak.

Van ezeken kívül még egy harmadik versio, mely sok tekintetben homályos, de vallásos színezeténél fogva legjobban terjedt el, a legtöbb krónikástól használtatott fel, t. i. a *Gesta Regum Francorum* elbeszélése (c. 11—13.).

A *Gestákban* igen jelentékeny a vallásos elem. „Et ille“ azaz Chlodowech, „iterum legationem ad Gundobadum misit Aurelianum legatarium suum, Chrothildem neptam suam ab illo petens. Erat enim Chrothildis christiana. Quodam die dominica, cum ad missarum solemniam Chrothildis venisset, Aurelianus, missus Chlodovei, accepit vestes pauper-

culus... et arte ecclesiae matricolam in medio pauperum con-
 sedit. Transacta missarum Solemnia“ etc. Chrothildis beszélvén a követtel,
 ezt az üzenetet mondja neki Chlodowech számára: „Non licet christianae
 pagano nubere. Vide ut hanc causam nemo nesciat. Sed sicut dominus
 Deus meus, quem ego coram omnibus confiteor, vult, sic fiat“. A nász-
 éjben aztán Chrothildis „confissa in Dominum“ férjétől ajándékot kér;
 Chlodowech megígéri neki; s ekkor a nő hosszas beszédben arra kéri férjét,
 hogy hagyja el a bálványimádást, térjen a keresztények Istenéhez és építse
 fel ennek templomait, melyeket lerontatott. Chlodowech azonban nem igen
 akar erre ráállani: „Unum restat difficile quod petis, ut Deos meos derelin-
 quam et Deum tuum colam: aliud vero quod petis, ut potuero faciam. Illa
 vero denuo iustitit, supplexque postulavit: Hoc maximum obsecro, ut Do-
 minum Deum omnipotentem, qui est in coelis, adores“.

Ez a felöltő vallási szinezet, melynek e versio szerencsésjét köszönheti,
 bizvást mondhatni, nem volt kezdettől fogva a mondában és attól idegen.
 Ez bizonyítja a) a Gergelyvel és Fredegarral való összehasonlítás; ezek-
 nél alig-alig akadunk némi vallási elemre; pedig egyházi emberek lévén
 nem mellőzték volna azt, ha az eredeti mondában találják, különösen nem
 Fr., ki bőbeszédűen beszélt el. b) Belső ellenmondások. Chrotechildis azt
 mondja, keresztény nő nem mehet nőül pogány férfihoz, pedig Chlodowech
 gyűrűjét már elfogadta. A király enged végre neje kérésének, és királyi
 szava daczára, pogány marad. Ime e körülmények legnagyobbbrészt betol-
 dásnak tüntetik föl a vallási elemet. Mászt kérhetett Chrotechildis. Hosszas
 kérése végén e szavakat olvassuk: „Memento, quaeso, insuper, ut
 requirere debeas portionem genitoris mei et genitricis meae,
 quos avunculus meus Gundobadus malo ordine interfecit: sic sanguinem
 eorum Dominus vindicet“. Ez és nem más lehetett a mondabeli eredeti kérés,
 s csakis ez áll az elbeszéléssel természetes összefüggésben.

Ez egyházas szinezet mellett is a Gesták versiója nagyon érdekes mon-
 dánk fejlődésében s némely részleteiben határozottan szebb és költőibb a
 Fredegariúsénál. Szűkre szabott terünk nem engedi a két versio tüzetes
 összehasonlítását. A kettő közti különbségek, mondja Rajna, nem kelet-
 keztek az írók tolla alatt; szeszélyből vagy izlésből e korbéli írók nem
 változtatnak forrásaikon; két versiónk csak szabad és kóbor életet élve
 keletkezhetett; ennél fogva vagy szóbeli hagyományon, vagy pedig epikai
 éneken alapúlnak.

A barbár költők egyik kedvencz tárgya a menyegző. Manap is éne-
 kelnek ilyen alkalommal egyes népek sonettókat és ódákat. Hajdanta az
 epikus hajlamú népek mindenesetre epikus dalokat énekeltek ilyenkor. Az
 udvari poéták, kiknek létezését Beowulfból bizonyíthatni be, ilyenkor

nem hallgathattak, s máshonnan érkezőknek versenyezni kellett velök. Ne feledjük azonfölül, hogy az udvaroknál menyegző alkalmával egész seregdalnok, Spielmann vagy jongleur jelent meg, nemeslelkű ajándék és eszemiszom reményében, s ritkán is csalatkoztak reményökben.¹⁾ S ilyenkor régi eseményekről is énekelhettek, nemcsak korukbeliekről. S nemcsak a fejedelmeknél, hanem a magánosoknál is járták a menyegzői énekek, mi mindenestre e szokás nagy népiességét bizonyítja.

Az *epopoea bellica* mellett ilyformán jelentékeny helyet kell kijelölni az *epopoea nuptialis*-nak is. Az előbbi természetesen fontosabb. A barbárok a békében is harczról énekelnek; s e mellett a szerelem nagyon alárendelt szerepű. Hajdanta a szerelem csak hős kezén mert megjelenni a költészetben. A házasságok harcias színezetűek; a leányt nem annyira szeretik, mint inkább mindennemű veszélyek és akadályok elhárításának árán szerzik meg. Csak nagy későn, az erkölcsök megfinomodásával tűnik el a harci elem a menyegzői énekekből.

E fejtegetések mellett okmányok bizonyítanak. A germán *epopoea* e tekintetben gazdag örökséget hagyott ránk. A germán eposok és mondák között sok menyegzői tartalmú van. Leggyakrabban ez a velejök: egy leányt féltékenyen őriz egy apa (nagybátya), de a szüzbe, hír után, bele-szeret egy hős, ki elrabolja vagy harcz árán szerzi meg és nejévé teszi. Ilyenek: Rother, Ortnit, Hugdietrich, Oswald és Orendel. Ide vágnak a Vilkinaságából: Osantrix és Oda, Attila és Herka, Herbart és Hilda, Apollonius és Herburg. A Csontos Sigfrid utolsó verszaka egy elveszett menyegzői énekről tesz említést. Ide sorolhatók még: Gudrun és anyja, Walther és Hildegond.

Vannak tudósok, kik mind eme költeményekben azt látják jelképileg kifejezve, mint szabadítja meg a nap a természetet a téltől és termékenyíti meg azt sugaraival. Az ilyen ábrándos véleményekkel ellentétben maradjunk mi inkább a földön.²⁾

Három langobard menyegzői éneket kell még megemlítenünk, melyek viszonylagos műveltség productumai: Alboin elrabolja Rosamundát; Autharis és Theodolinda; Theodolinda és Agilulph.

Mindezen menyegzői mondák, összehasonlítva Chlodowech- és Chrochildiséval, általános és részletes hasonlóságokat tüntetnek föl. Különösen ér-

¹⁾ „Im Jahre 1043 vermählte sich König Heinrich der Dritte zu Ingelheim mit Agnes von Poitiers. Er liess die Spielleute hinwegweisen, welche sich, wie sonst bei solchen Gelegenheiten, in Scharen eingefunden hatten und reichen Lohn erhofften. Traurig zogen sie ab“. W. Scherer, Geschichte der deutschen Litteratur, III. Auflage, 66. S.

²⁾ V. ö. Mythologie der deutschen Heldensage von Wilhelm Müller (Heilronn, 1886.), kinek fejtegetései szerint egyes mondák egész allegoriákká lesznek.

dekes mondánknak Attila és Herka mondájával való összevetése. Mindezek alapján bátran kimondhatni, hogy a *Chlodowech és Chrotechildisről* szóló epikai dal az *epopoea nuptialis* fajához tartozhatott. Hiába hozza fel valaki ez ellen, hogy „Aurelianus, romanus quidam“, és római, frankok epósában, előkelő szerepet nem játszhatik. Chlodowech némi összeköttetésben állott a rómaiakkal; a frankok becsülték a ravaszságot, mely sikert arat; s Aurelianus szerepe mindössze egy ravasz játékra szorítkozik.

Érdekes s a burgundoknál nem is feltűnő római Aridius is, kit Gergely, *Gundobadus és Godegisel háborújáról* szóló táblában, valóságos Zopyrusnak tünt fel. Ez elbeszéléseben szintén sok a költői elem. De még érdekesebb az a hármasszerű elbeszélés, mely *Sigibert, Cararicus, Ragnacarius* és más kisebb emberek megöletését tárgyalja, s oly kegyetlen módon zárja be a nagy Meroving történetét.¹⁾ Ez elbeszélés, némelyek szerint, epikai dalokból készült volna; mi nagy túlzás. Nagy valószínűséggel mindössze csak annyit fogadhatunk el, hogy Gergely hagyományos frank forrásból merítette hármasszerű elbeszélését, mit a chronologia teljes hiánya, az előadás bárhol volt és Chlodowech jellemének sajátos föltüntetése bizonyíthat.

Mindez eddigi fejtegetés a mellett szól, hogy Chlodowechről sok dal szólt a frankok között. A legutóbb említett elbeszéléseben is elég a költői, epikai vonás. Fajlalnunk kell e dalok elvesztését, mert Rajna szerint valószínűleg volt köztök olyan, mely különleges epikai fajt képviselt, s melyet ő „il poema degli *Ingrandimenti di Clodoveo*“ szeretne nevezni.

VI.

Theoderich és Theodebert.

Gergelynek a Chlodowech utáni időkről szóló elbeszéléseiben is sok poétai elemet lehet találni. Így mindjárt a nagy Meroving természetes fiának, *Theoderich*-nek történetében. Itt különösen a thuring háború érdekel bennünket.

Az elbeszélés prologját képező, Thuringia belső viszonyait tárgyzó értesítésben is vannak költői vonások. Thuringia uralmában három testvér osztozkodik: Baderich, Hermenefrid és Berthar. Hermenefrid megöli Berthart, Szent Radegond atyját. „Hermenefridi vero uxor iniqua atque crudelis, Amalaberga nomine, inter hos fratres bellum civile disseminat. Nam veniens quadam die ad convivium vir ejus, mensam mediam opertam reperit. Quumque uxorem, quid sibi hoc velit interrogaret, respondit: Qui, inquit, a medio regno spoliatur, decet eum mensae medium habere nudatum“.

¹⁾ Gergely, II. 40—42.

Íme egy valóban költői epizód. Engedve neje ösztökéléseinek, Hermenefrid Theoderichet hívja segítségül bátyja ellen, azt az ajánlatot téve neki, hogy a hódított részeket egyenlően oszszák föl egymás között. Theoderich örömmel fogadja ezen ajánlatot és eljő. Baderichet legyőzik és megölik; de mikor a frank király menni készül, Hermenefrid nem tartja meg a szerződést, s azért kettejük között keserű ellenségeskedés támad.

Nem tudni mennyi idő múlva, a boszúra vágyó Theoderich Chlothar nevű testvérét bírja rá a segítségre. Az egyesült frankok megtámadják a thüringokat. De ezek árkokat ástak, melyeket gyöngén befödtek, s ezekbe eleinte sok frank hull. De ez a siker csak mulékony, mert utóbb a thüringok legyőzetnek és az Unstrut folyóig üzetnek, „ibique tanta caedes ex Thoringis facta est, ut alveus fluminis cadaverum congerie repletur; et Franci, tamquam per pontem aliquem, super eos in litus ulterius transeunt“. A frankok elfoglalják a tartományt, a melyből Chlothar Radegundot foglyul viszi. Visszatérve országába, Theoderich magához hivatja Hermenefridet, menlevelet adva néki. Ez eljő és gazdagon ajándékoztatik meg. De egy nap, midőn a két király együtt beszélget Zülpich falain, Hermenefrid letaszíttatik a mélységbe és szörnyet hal. „Quis eum exinde dejecerit, ignoramus; multi tamen adserunt Theuderici in hoc dolum manifestissime patuisse“. A *Historia Epitomata* ¹⁾ szerint Theoderbert, Theoderich fia a tettes.

Szembetűnően epikus jellegű itt az Unstruton át vezető hullahid. Az egész monda egyébként még négy verzióban maradt ránk, melyek egyéb támaszpontokat is nyújtanak. E verziók jobbára szász eredetűek, s öndicsőítés czéljából felette át vannak alakítva. Az első *Widukindé*,²⁾ a második a *Chronicon Quedlinburgensé*-ben olvasható.³⁾ Egy harmadik nagyon rövid versio a mondának valószínűleg régibb formáját reprodukálja; a negyedik igen csekély értékű, s benne a szászok helyét a svédek foglalják el.

Widukind verziója sokban különbözik Gergelyétől. A két fő különbség: a) a szászok előkelő szerepe Widukindnál; b) Amalaberga ennél Theoderich testvére. Tényleg volt egy Theoderich, a nagy keleti gót király, kinek ilyenévű nővére volt, s ki azt a thüringok királyával összeházasi-

¹⁾ 34. c.

²⁾ A szász nép első középkori történetírója, szerzetes Corvey kolostorban, meghalt 1000 előtt. Műve: *Res gestae Saxonicae S. annalium libri tres*. Írt róla, egyebek között, Püning, *De Widukindo historico*, Recklinghausen, 1859. (Programm.)

³⁾ Compiláltatott a XI. század elején. Wattenbach szerint a thüring háborúra vonatkozó rész sokkal későbbi betoldás. Rajua, p. 101.

totta. A meroving és amelung király összezavarása a mondában különben is gyakori. Egyébként azonban a két versio között igen számos érintkező és találkozó pont is van; így Amalaberga jellemére, a thüringok vereségére az Untrutnál, Hermenefrid megmenekülésére és későbbi megöletésére nézve a két krónika majdnem teljesen egyezik. Mindezek pedig nyilván epikus vonások.

Egyéb említésre méltó részletek: W.-nál Huga, a quedlinburgi krónikában Hugo-Theodoricus a frank király neve, mi rögtön a germán epopoea Hug-Dieterich-jére emlékeztet; ha Theoderich harczosai között egy Walderich nevű hős találtatik, úgy Alphart halálában is találkozzunk ilyennel; W. sokat regél egy bizonyos Iringről, s ime a Nibelungenlied-ben Krimhilda eszközei és áldozatai között szintén van egy ilynevű harczos; ugyanott találkozzunk Irnfrit-tel, ki nyilván a mi Hermenefridünk (Irmenfrid), bár kissé elmosódott alakban:

„ . . . Irnrit von Düringen, ein küener jungelinc.“¹⁾

Sat. Mindezek úgyszólván kétségtelenné teszik, hogy a szóban forgó hősök és események epikai énekek tárgyai voltak.

Theoderich egyébként még egy más monda hőse is, és mivel itt jellemére, cselekedeteire és környezetére nézve egészen másnak látjuk, külön kell arról beszélünk.

Theoderich Chlothar megöletését tervezi. E czélből sátra mögé fegyvereket állit föl, a sátorba pedig, valami ürügy alatt, meghívja fivérét. Chlothar azonban tudomást vesz a fondorlatról és fegyvereseivel megy Th.-hoz. Szándékát elárulva látván, ez egy mesét gondol ki, hogy testvérjét megengesztelje, kit aztán egy ezüst ékszerrel is meg ajándékoz. Chlothar megköszöni és visszatér. Theoderich pedig siratja ékszerét, s végre Theodebert nevű fiát küldi Chl.-hoz, hogy az ékszert visszakérje. Theodebert csakugyan megkapja azt, s ekkor mondja Chl. ezen emlékezetes szavakat: „In talibus enim dolis Theodericus multum callidus erat“.

Lehet, hogy e kegyetlen komédia a thüringiai háborúról szölgő ének egy része volt. Mert hogy a komikum nincs kizárva az epopoeából, mutatja az Ilias. De talán nem járunk el alaptalanul, ha a fabliau egy nemét látjuk benne, melyből egyúttal meg tudjuk azt is, hogy Theoderich méltó fia Chlodowechnek. S immár világos előttünk, hogy a szász költő „Hludovicos“-a Chlodowechre, „Theodricos“-a pedig Theoderichre vonatkozik.

Theodebert, kit már előbb említettünk, a merovingok egyik legjelesebb alakja, kinek dicsősége mindenesetre megzendült a lanton. A szász költő azonban nem említi. Némelyek e hősben, Müllenhoffal, Wolf-Dietrichet

¹⁾ Str. 2031, ed. Bartsch.

látják. Vakmerő, czivódó ember volt, ki mértéktelenül szerette a veszélyt. Fegyvereinek zajával betöltötte Galliát, Germaniát, Italiát, sőt Byzantium ellen is tervezett hadjáratot; ebben azonban megakadályozta őt a halál.

De itt ifjúkori kalandjai kinálkoznak hasznos kutatás tárgyául; nevezetesen egy tette 515-ből vagy 520-ból.

Gergely¹⁾ beszéli a dánokról, hogy Chochilaicus nevű királyukkal Theoderich országának partjaira hajóztak, ott pusztítottak, embert öltek, vagyont raboltak; s megtöltve hajóikat zsákmánnyal, már visszatérőben vannak, csak királyuk van még a parton, midőn megjelen Theodebert, kit apja nagy sereggel küldött. A dán király megöletik, azután tengeri ütközet keletkezik, mely siralmas kimenetelű a dánokra nézve. Theodebert az egész zsákmányt visszahódítja.

Gergely elbeszéléssel nagyrészt egyezik a *Gesta Regum Francorum-é*.²⁾ Ebből megtudjuk a helyet is, hol az ütközet történt: az alsó Rajna ágas-bogas vizeinél, az Attoariusok vagy Hattuariusok földjén.

Itt szembeszökő a Beowulffal való hasonlóság. E hősnek anyai nagybátyja Hygelâc, a geatok királyok, Frisia meghódítására hajózik, de nagy seregével együtt a csatatéren marad. Ellenfelei nevezetnek: fri-seknek, frankoknak, hetvaroknak, hugóknak; nyilván több név, mint nép. A vállalatban részt vett Beowulf is, ki úszás által menekszik.

Az angolszász költő és a frank történészek nyilván egy eseményt beszélnek el. Hygelâc = Chochilaicus. A „dán“ meg általános elnevezés, különösen a frankoknál, és így a geatok is e név alá foglalvák; Frisia az esemény színhelye; Hetvari = Hattuarii; Hugasra vonatkozólag pedig azt mondja a *Chronicon Quedlinburgense*: „Olim omnes Franci Hugones vocabantur, a suo quodam duce Hugone“.

A Beowulffban csak szórványosan említett kalandok mindenesetre külön énekek tárgyai voltak. Kiviláglik ez abból, hogy a szerző allusiókkal elégszik meg, melyek ránk nézve homályosak. De a győztesek inkább is énekelhettek saját diadaljukról. Erre pozitív adatunk van a „*De monstribus et bellis*“ című tractatusban, mely nem származik a X. századnál előbbi korból. Gigasként jelen meg ebben „rex Hugilaucus, qui imperavit Getis, et a Francis occisus est; quem equus a duodecimo anno portare non potuit“. Megemlítették egyszersmind, hogy tetemei a Rajna egy szigetén, közel a torkolathoz, őriztetének és csodaként mutogattatának. Hygelâc óriásnak van föltüntetve, miből azt következtetjük, hogy az egész conceptio a győzőké, mert az óriások az epopoeában ellenségek szoktak lenni.

¹⁾ III. 8.

²⁾ 19. c.

Ilyformán énekelhettek tárgyunkról frankok és frisek. És ama Bernlef-nek, kivel szt. Liudger a VIII. század végén Frisiában találkozott, s kit nagyon kedveltek „eo quod antiquorum actus regumque certamina bene noverat psallendo promere“ — repertoriumában bizonyára benn volt Hygelâc gyászos vége is. A frank epopoeában a Hygelâc-ról szóló ének olyan „Enfances Theodert“-féle lehetett; és ezen alapúlhatott Gergely elbeszélése.

VII.

Chlothar és Dagobert szász háborúja.

Végeztünk a VI. századdal. Mert nincs több pont e század följegyzett történeteiben, mely támaszpontul szolgálhatna kutatásainkban. Ennek oka nyilván a szemes és igazmondó kortárs Gergely. Brunhild és Fredegond századának zivatarai között pedig még sok éneknek kellett elhangzania. De ezekre a krónikások közül senki sem vetett, ott lévén a hiteles Tours-i Gergely.

A VII. századnak azonban nincs Gergelye. És ebből való a legegypikaibb mozzanat, melyet a Merovingok történetében olvashatunk.

Ismeretes, hogy Chlothar 612-ben Austrasiát, 613-ban pedig Burgundiát foglalta el. Néhány évvel későbben fiát Dagobertet társuralkodóul fogadta és Austrasia uralkodójává tette. Dagobert „puer efficax atque strenuus ad omnia solers atque versutus“. A Gesta R. Fr.) a következőket beszéli el a két királyról:

A szászok fellázadnak. Dagobert nagy sereggel megy ellenök és a Rajnánál megütközik velök. Kemény csata kerekedik. Egy csapás, melyet Dagobert sisakjára mértek, elmetszi ennek egy hajfürtjét, melyet azonnal felvesz egy fegyvernök. Dagobert a hajfürttel küldi apjához, segítségért. Chlothart az Ardennek erdejében találja a hű szolgál. A király azonnal útra kel éjnek idején s a Weser balpartján fia megvert seregére talál. A frankok között nagy az öröm.

Az ellenkező parton a szászok vezére, Bertoald hallja az örömszajt és okát kérdi; s midőn ezt megtudja, szitkokban tör ki és azt mondja: „Hisz Chlothar rég meghalt“. Ámde megtörténik, hogy Chlothar megemeli sisakját és így föltetszik ősz hajzata. Ekkor Bertoald is fölismeri és gyalázó szavakat kiált neki a folyón által. Chlothar feldühödik, a folyóba rugtat, partra száll és a szászt üldözöbe veszi. Mögötte száguld az egész frank sereg, mely alig tudja követni.

Chlothar utoléri Bertoaldot, és a két vezér összeméri kardját. A szász ravasz szókkal igyekszik a párbajt elhalasztani; de Chlothart csak jobban

’) 41. cap.

megharagítja. Ez végre is győz, a szász fejét levágva egy dárdára tűzi és visszatér frankjaihoz, kik elmaradtak. Láttára nagy az öröm.

Chlothar ezután elpusztítja a szászok földjét, leöldösi a népet, különösen nem hagy kardjánál magasabb férfit életben. E kardot aztán győzelmi jelül a szászok földjébe tűzvé, visszatér honába.

A ki ezen elbeszélésben nem veszi észre az epikus vonásokat, annak hiába adnák a kezébe az Ilias vagy a Chanson de Roland kivonatát is. Valois Adorján már több mint kétszáz évvel ezelőtt ismerte föl moudánkban az epikai éneket. Különösen epikai részletek: Dagobert hajfűrtjének szerepe és Chlothar átúsztatása a Weseren és párbaja a szász vezérrel. Ez episodok felette valószínűvé teszik, hogy itt eposszal van dolgunk. Ámde a valószínűséget pusztá okoskodás útján nem lehet bizonyossággá emelni; erre okmányok kellenek. És ezzel itt, a sors különös kedvezéséből, rendelkezünk is, és pedig „Szt. Faro életének“ néhány híres sorában.¹⁾

Itt is olvashatjuk, természetesen legendai vonásokkal átszőve, a fentebbi mondát.²⁾ Végül pedig ezeket mondja a krónikás: „Postmodum autem ipsa est gens a Chlothario Rege depopulata ex humano semine in tota terra illa, neminemque reliquit majorem, qua Regis ensis se attollebat. Ex qua victoria carmen publicum juxta rusticitatem per omnium paene volitabat ora ita canentium, feminaeque choras inde plaudendo componebant:

De Chlothario est canere Rege Francorum,
Qui ivit pugnare in gentem Saxonum,
Quam graviter provenisset missis Saxonum,
Si non fuisset inclutus Faro de gente Burgondiorum!

Et in fine hujus carminis:

Quando veniunt missi Saxonum in terram Francorum,
Faro ubi erat princeps,
Instinctu Dei transeunt per urbem Meldorum,
Ne interficiantur a Rege Francorum.

Hoc enim rustico carmine placuit ostendere, quantum ab omnibus celeberrimus habebatur.“³⁾

¹⁾ Szerzője valószínűleg Hildegarius, Meaux püspöke 853—876. Faro ugyanott volt püspök, 627—672.

²⁾ Hildegarius elbeszélésének ⁴veleje Nyrop szerint ez: En saksisk Konge engang sendte nogle Afsendinge til Klotar II. († 628) for at erklære ham Krig. Paa Grund af deres hovmodige og udfordrende Optraeden lod han dem kaste i Faengsel, med den Hensigt senere at lade dem dræbe. Faro omvendte imidlertid til Kristendomen, og de undgik derpaa Doeden ved at lade sig doebe. Senere haevnede Klotar sig paa Sakserne og tilfoejede dem et betydeligt Nederlag“. 8. lap. i. m.

³⁾ Mabillon, Acta SS. Ord. S. Bened., párizsi kiadás, II. 616—17. Idézi Rajna, 118—119.

Íme tehát egy kétségtelen bizonyíték. A krónikás azonban nem magától a néptől hallotta azt a „juxta rusticitatem“ vagyis népies dalt, mit egyebek között¹⁾ ez alakok is bizonyítanak: *volitabat, componebant*. Az ő forrása egy „Vita B. Chilleni“; ebből van merítve egész elbeszélése.²⁾ Kilián azonban több van, de mindannyi ir vagy legalább kelta eredetű. Így Franken apostola, Artois megtérítője — mindkettő Kilián. Rajna kimutatja, hogy Hildegarius az utóbbinak életrajzából merítette elbeszélését.³⁾

A krónikások elbeszélése tehát kétségen kívül egy elveszett éneken alapul. Rajna érdekes bizonyítással valószínűvé teszi, hogy ez ének már I. Chlothar idejében keletkezhetett és eredetileg ezen királyról szólhatott; később azonban II. Chlothar és Dagobert alatt, újabb események hatása alatt, átalakíthatták. Ezért ránk nézve a II. Chlothar és Dagobert szász-háborújáról szóló ének különösen azért is fontos, mert a múlt és az újabb kor eposa közötti kapcsolatot világítja meg.

VIII.

Floovant.

Eddig csak krónikában kerestük elveszett eposok nyomait; Floovantban már egy *chanson de geste*-t⁴⁾ birunk, mely a „meroving cyklus“ legfontosabb költeménye.⁵⁾

Floovant egy 14. századi kéziratban maradt reánk, de két századdal előbb iratott lotharingiai dialectusban. Veleje röviden ez: Floovant, Franciaország első keresztény királyának, Clovis-nak fia megharagíttatik tani-

¹⁾ *Interficiantur; inelytus, instinctu, ivit; és ilyes alakok és szók, melyeket a nép nem használt. Azután a nép nyelve hangtanilag nem különbözött volna az irodalmi nyelvtől? (Vagy germán nyelvű volt talán ez ének? L. alább.)*

²⁾ Az összevetést olvasd Rajnánál, 120—121. l.

³⁾ Olv. Rajnánál, 122. l.

⁴⁾ A „geste“ szónak többféle jelentése van. Fr. Godefray „Dictionnaire de l'ancienne langue française“-c szerint: *gest, jecte, jiceste, giste=1) action, haut fait, exploit; 2) equipage; 3) race, famille.* (IV. kötet.) — Nyrop azt mondja: „ordet er afledet af den latinske gesta (neutr. plur. af gestus) og betyder derfor oprindelig: de udfoerte Ting, Bedrifter, Heltebedrifter, og denne Betydning har Ordet f. Eks. i Udtrykket Chanson de geste. Senere i Tiden betegner det Kroenike eller Annal, altsaa den Bog, hvori Heltebedrifterne vare optegnede. Denne Betydning er ogsaa den almindelige for Ordet gesta i senere latinske Tekster. I det gamle franske Sprog fik geste tillige en anden Betydning... la famille héroïque; f. Eks. „la fière geste, que diex ama“, „la geste Ganelon“, etc. — I. m. 52—53. lap jegyz.

⁵⁾ Floovant, *chanson de geste*, publiée pour la première fois d'après le ms. unique de Montpellier par H. Michelant et F. Guessard. Paris, 1858.

tója által, és hogy megboszulja magát rajta, levágja ennek szakállát.) E vétség miatt hét évi számkivetésre ítéltetik. Ekkor elhagyja Franciaországot hű apródja, Richier kíséretében, elmegy Ausaiba,²⁾ a hol Flore királyt a szászok és a szaracénok ellen védelmezi. Sok kaland után végre nőül veszi a szászok királyának leányát Maugalie-t, míg Richier Flore király leányát, Florette-t kapja nőül. Ezután visszamegy Fl. Franciaországba, apjának egy ellenséges betörés ellen segítséget nyújt s végre kibékül vele.³⁾

Darmesteter,⁴⁾ ki a merovingok történetét tárgyazó *chanson de geste*-k lételetét vitatja s azt állítja, hogy: „*Merovingus ipse cyclus in Carolingum haud aliter quam fluvius in lacum quem ipse alit sese immitteret et perderet necesse fuit*“ — azt igyekezett kimutatni, hogy Floovant egy része történeti valóság, és hogy az egész a „*Gesta Dagobati*“-n alapszik, melylyel mondánk nagyban egyezik. Floovant-nak czíme tehát inkább: *Enfances Dagobert* lehetne. De a különösnek látszó nevet megmagyarázza G. Paris, kimutatva, hogy Floovant, melynek mellékalakjai Floovent, Floovint, Flooving, Flodoving — egy Hlodoving alakra vezet vissza, a mi annyit tesz, mint Chlodowech-fi. A költemény eredeti czíme lehetett tehát: *Enfances Dagobert le Floovant*; későbbben azonban a *patronymicum* kiszorította a tulajdonképeni nevet.

Darmesteter a *chanson* idegen „*emanatióival*“ is foglalkozik, s kutatásai alapján bebizonyíthatónak hiszi „*Merovingum cyclum existisse, qui per sexcentos annos viguerit*“.⁵⁾ Ugyanigy nyilatkozik Rajna is (saját szavait írva ide): „*Varie di queste chansons potettero anzi esser saldate insieme, in modo da comporsene un esposizione continuata di pretesa storia franca, dal tempo del primo re cristiano fino a Pipino*“.⁶⁾ Azonban ő tagadja Floovant és Dago-

¹⁾ A szakáll a középkorban a férfiaságnak és bátorságnak jele, ennél fogva a lovagi büszkeség tárgya. Nagy sértés volt azt kitépni. Idegen királyok néha azzal gúnyolták ki Károly követeit, hogy levágatták azok szakállait. Floovant esetére egyéb eposok párhuzamokat nyújtanak. A szakáll levágása a büntetés egy neme is volt a középkorban. Legnagyobb tekintélynek örvend a szakáll a Keleten.

²⁾ Azaz Elsassba, mi annyit tesz, mint: más vagy idegen telep.

³⁾ Fl. Páris előtt egy darabig atyjával harczol. Ily harcz más költeményekben is előfordul. V. ö. a német Hildebrand és Hadubrand, a szerb Predrag és Nenag és a perzsa Rosztem és Szúrab című költeményeket.

⁴⁾ De Floovante vetustiore Gallico poemate et de merovingico cyclo scripsit. . . . A. D. Lutetiae Parisiorum 1877.

⁵⁾ L. Nyrop, 68—83. l.

bert azonosságát, és ezen utóbbinak helyébe Chlodowech fiát Theodebert-et teszi.

A *Gesta Dagoberti*¹⁾ elbeszélése a következő: Dagobert ifjú korában apja, Chlothar nagy bizalommal viselteték Sadregisilus iránt, kit a porból emelt fel és Aquitania hercegévé tón. A parvenu-t elszédíti gyors emelkedése, gőgös lesz, királyságra vágyik, Dagobetról megvetően nyilatkozik. Ez megtudja a dolgot és egy nap, midőn Chlothar vadászaton van, a hálátlan embert ebédre hivatja magához. Ebéd közben a „herceg“ Dagoberttel mint egy hasonlójával beszél. Ámde ez egyszer meglakol vakmerőségéért: Dagobert egy jó adag botütést méret rá és végre levágatja szakállát, „*ea enim erat tum praecipua injuria*“. A visszatérő Chlothar megtudván az esetet, dühöngő lesz és színe elé idézti fiát. De ez rosszat sejtve, menedéket keresett egy kápolnában, hol három szent mártir vagyon eltemetve, Dénes, Rusticus és Eleutherius, kiket addig kevésbé tiszteltek. Nyilván arra számít Dagobert, hogy ugyanoly menedéket talál a kápolnában, mint némi idővel előbb egy szarvas, melyet hiába vettek üldözőbe ebei, a nyitott kápolna-ajtóban valami rejtélyes hatalom visszatartotta azokat. Chlothar megtudva fia asylumát, még dühösebb lesz; de küldött poroszloi eredménytelenül térnek vissza kétszer, a titkos hatalom őket sem bocsátá be. Végre maga a király megy fia elfogására; de ő sem jár nagyobb sikerrel. Ekkor megbocsát fiának; s így bemehetvén a kápolnába, a szentek sírjait nagy adományokkal halmozza el. A szentek éjjeli álomban mindenkorra segítséget ígérnek neki, ha megígéri a maga részéről, hogy őket mindenkor tiszteletben tartja. Ez az eredete St. Dénis apátságának.

E történettel Floovant nem egyezik a körülményekben. Floovant inkább gyermekes szeszélyből vágja le a seneschall szakállát, midőn ez a kertben elaludt. Apja sajátkezűleg vágta volna le a „csintalan“ fiú fejét, ha ebben idején meg nem akadályozza anyja, ki férjét szelid szavakkal végre annyira megengeszteli, hogy ez a halálbüntetést hétévi számkivetésre változtatja.

A történelem orrát fintonítja a *Gesta Dagoberti* elbeszéléésre. Oka van rá. De túlzás nélkül nem tagadhatni, hogy némi igazság lehet benne. Azonban rögtön kell észrevennünk azt is, hogy az egész át van alakítva, é un rimaneggiamento ecclesiastico, és pedig St.-Dénis érdekében. Floovant és Dagobert azonosítására nem jogosít bennünket semmi sem, csak a szakáll-episod. Ezt pedig betoldottnak hiszi Rajna: Szerinte Dagobert sokkal hiresebb király, semhogy tulajdonképeni neve feledésbe mehetett volna. „De

¹⁾ E krónika valószínűleg a 9. században íratott.

tous les rois mérovingiens c'est Dagobert qui semble avoir le plus frappé l'imagination populaire", mondja G. Paris. Érthető, hogy emlékezetén átzúghatott a karoling mondakör árja, hogy a következő idők egy nagy neve, Pipin vagy Károly léphetett volna az ő neve helyére; de nem érthető, hogy teljesen felismerhetetlenné, önmagától egészen elütővé válhatott volna a nélkül, hogy csak egy álaraz mögé is bújt volna. Egyébként a Floovant = Hlodoving név is ellene mond Darmesteter hypothesis-ének. Chlodowech és Dagobert között jó három nemzedék van, az egyiknek halálától a másíknak születéséig egy század múlt el; ez idő alatt a frank királyok mindig Merovingoknak neveztetnek, soha sem Hlodovingoknak; így legfőlebb Chlodowech legközelebbi utódjai neveztetethének.

Tegyük fel azonban, hogy Floovant álnév, melyet egy számkivetésben élő hős vett föl, hogy az alatt annál biztosabban rejtőzhessék. Rother király is Dieterich volt Konstantinápolyban, Roland pedig Liونس di Nobles önkénytes keleti számkivetése alatt. Ámde mondtuk, hogy Dagobert neve sokkal mélyebben bevésődött a nép képzelmébe, semhogy feledésbe mehetett volna. De chansonunkban még apját sem hívják Chlotharnak, hanem Clovis-nak. Franciaország első keresztény királyának. Jogunk van tehát feltenni, hogy mondánk Dagobertnél sokkal korábbi korra vezet vissza. Valamennyi Floovant-ról szőlő költemény, a francia úgy, mint az idegenek, megegyeznek abban, hogy az eseményt a frank történetek elejére teszik, a szereplő személyeket a meroving királyi család eredetének korához közel helyezik. Keressük hát Floovant-unkat, azaz Chlodovingunkat Chlodowech fiai között.

Ezek között Chlodomirt és Childebertet bátran mellőzhetjük. Chlothar több figyelmet érdemelne; de nekünk elég lesz csak Theoderichre tekintünk, mint ki, Rajna szerint, legtöbb igényt tarthat arra, hogy a Floovant név alatt rejtőzőnek tartsuk. Ez, mint láttuk, a germán epopoea egyik kedvence, Chlodowech természetes, de azért testvéreinél inkább szeretett fia, ki a szászokkal sokat hadakozott; valószínűleg testvéreivel is harcolt, mert nagyobb országrésze miatt ezek irigykedtek rá. Minderre analógiákat nyújt Floovant, melyben a hős ugyan egyetlen fiú, mi azonban nem mond ellent a történetnek, minthogy Theoderich is gyermek és ifjú korában egyetlen fia volt Chlodowechnek. A Floovant nevet talán azért kapta és ez azért maradt rajta, hogy megkülönböztethető legyen a hasonló nevű gót hőstől; mire analog eset a Hugdieterich név.

Ez természetesen hypothesis. De megczáfolhatatlan Floovant-t illetőleg két tény: 1) a monda rokon a meroving epopoeával; 2) a név epikai eredetű és szóbeli hagyomány útján tartatott fön, mit historiai nevekkel való viszonyai és alakja bizonyítanak.

„Io considero“, mondja Rajna végezetül, „il Floovant come un avanzo di epopea merovingia, perpetuatosi, passando naturalmente per varie forme, nella tradizione poetica del popolo franco.“¹⁾

A Floovant-nal kapcsolatos idegen feldolgozások közül különösen kiemelendő két olasz Fioravanti, és a Reali di Francia három első részében olvasható prosaregény. Van ezenkívül egy norvég Flovents Saga a XIII. századból és egy töredékes holland fordítás. Az ily idegen fordítások kiváló érdekekkel bírnak a kutatóra nézve, mert néha a fenmaradt francia chansonnál sokkal régebb francia forráson alapúlnak.

IX.

Merész-arcú Giselbert.

Az imént említett tekintetben érdekel bennünket a Fioravante 85—86., és a Reali III. könyvének 3. és 4. fejezete. Ott a következő egyszerű történet olvasható: Gisbert, Franciaország királya, nagy elbizakodásában odamegy egy fészület elé és kijelenti Istennek, hogy nem fél többé tőle, sem ő, sem más nem tudja őt hatalmától megfosztani. Alig ejtette ki e szavakat, bélpoklos lesz. Magába szállva beösméri bűnét és mindenfelé küldözget orvosok után. De hiába. Ekkor egy hű emberére bizza országát és súlyos vezeklésre indul egy erdőbe. Itt sokáig marad, míg Isten meg nem bocsát neki és meg nem gyógyítja őt. Ekkor visszatér Párisba, hol ünnepélyesen fogadják.

Egy hypothesis mindaz, mit erre a legendára építeni akarunk és tudunk. De a meroving epopea után való kutatásban az is fontos.

Nem maradt fenn francia chanson de geste, mely e legendát tárgyalná. De G. Paris éleseszűen utalt néhány allusióra, mely a Gaydon cziműben található. Ott hősiünk neve Girbert, kiről az mondatik, hogy magával az Istennel is harcra szállana. Ekkor Jézus büntetésül megfosztja őt uralmától és egy fatörzsbe zárja. Később megszabadítja az által, hogy villámmal sujtja szét a fát.

Girbert király, mert Jézus

Ne li laissa ne chastel ne cité

Doujon ne ville, ne borc, ne fermeté. (V. 826—27.)

A történet régi korba vezet vissza, mert az mondatik róla:

Meuls tu sambler un Girbert qui ja fu? (V. 812.)

¹⁾ P. 164. E nézet ellen, mely, mint láttuk, Darmesteteré is, Stengel és Bangert német tudósok támadtak vala föl, kik mind a ketten azt állítják, hogy a Floovant egy latin költemény alapján készült. Érveiket czáfolja Rajua, p. 164—168. De erre itt bővebben nem terjeszkedhetünk ki.

E szavakat Nagy Károly egy bárója mondja, és éppen azért Girbert története a nagy császár koránál sokkal régibb időbe való. Ime, önkénytelenül áll elő a kérdés: Girbert alatt nem lappang-e Merovaeus egy utódja?

Giselbert nevű Meroving azonban nincs. Némi támaszpontot nyújthatna ugyan talán a Sigisbert név, de az ilyenű frank királyok történeteiben semmi alapját sem leljük a fent elmondott legendának. Tegyük hát próbát a Girbert vagy Gribert névvel, a hogy olykor neveztetik. A meroving királyok sorában egy hasonló nevű van: Charibert. De csakis hasonlóságról lehet itt szó, s korántsem azonosságról; mert a francziában Charibertből szabályszerűen Herbert lesz. Építhetünk-e mindazáltal e névre? Lehet építenünk, mert a tulajdonnevek a fordításokban felette nagy változtatásokat szoktak szenvedni.

Ilyformán meglévén a lehetőség, nézzük a két Charibert történetét. Tulajdonkép csak I. Chlothar ilyenű fiáról lehet itt szó. Erről olvassuk Gergelynél (IV. 26.), hogy rossz lelkű ember volt, és sok vakmerő tett után hirtelen halállal sújtotta az Isten. Ez mindössze is kevés. De ugyan-ezen írótól egy más művében, „Szent Márton csodái“-ban (I. 29.) ezeket olvassuk: Charibert gyűlöli a papokat, nem gondolja az egyházakat, magis in luxuriam declinavit. Egyszer Szt. Márton basilicájának rétéjére hajtja lovait. De alig haraptak ezek a fűbe, tüstént dühödtek lesznek, szétszaladnak és sziklákról vetik le magokat; csak keveset sikerül megmeníteni. A király emberei urokat le akarják beszélni további szándékáról; de ez dühös lesz és kijelenti, hogy akár igazságos, akár nem, de a rét az övé: „qui protinus divina jussione transitum accipiens, quievit“.

Gergely két értesítése között nyilván kapcsolat van, s annyi minden csetre kiviláglik belőlök, hogy az egyház iránt nem viseltetett Charibert barátságos indulattal. Az a kérdés már most, hogy lehet-e Girbert és Charibert történetét azonosítani, egy eredetre visszavezetni? Lehet; mert Charibert, mint az egyház ellensége, nem részesülhetett kedvező jellemzésben a papi történetírók részéről; az egyház ellenségei a legendában egyszersmind Isten ellenségei; s így idővel, fejlődés útján megtörténhetett az, hogy Isten, kit annyit gúnyolt és sértett Charibert, legendai metamorphosissal személyes boszúálló lett, s az eredeti események is ennek kapcsán tetemes változtatást, kibővítést szenvedtek.

De hiszen így meg kellene engedni, hogy az egyházi hagyomány felette hatékony volt az epopoea terén; mit némelyek egyáltalán nem akarnak elismerni. Ámde gondoljunk csak Martell Károlyra és Guillaume d' Orange-ra és el kell ösmernünk a legenda átalakító befolyását az epopoeára.

Lehet, hogy Charibertnek csak a rossz híre maradt fenn, és hogy a legenda, melyet rá vonatkozóan mondunk, eredetileg egészen más egyénről szólt. Ilyenmő személyesere nagyon gyakori az epopoeában.

Ez mindössze az, mit Giselbert-re vonatkozólag mondhatunk. Kevés és az is nagyon kétséges. De a mi kétséges, az nem lehetetlen.

X.

Sibilla.

Egyik chanson de geste e címet viseli: „La reine Sibille“. Fájdalom, csak kicsiny töredék maradt fenn belőle, és ez is a 14. századból való. Tárnya: Nagy Károly ártatlanul üldözött nejének története, melyet kiegészíthetünk magunknak egy francia prosai, egy spanyol és egy al-német fordításból.

A történet veleje ez: Sibilla a konstantinápolyi császár leánya és Nagy Károly neje. Mint ilyen házasságtöréssel vádoltatik és a halálbüntetést csak nagynehezen kerül el. Elűzette, sok viszontagságon megy keresztül, s végre, hosszú évek múltával, apjával tér vissza Franciaországba, a rajta ejtett gyalázatot megboszulandó. De N. Károly készségesen fogadja vissza szerencsétlen nejét.

Valóságos Genovéa-féle legenda. Némelyek mythusnak tartják, nevezetesen Zacher, ki szerint: „Die Legende ist nur die Widerspiegelung eines Kreislaufes in der Natur“. Ennek ellenében így nyilatkozik Rajna: „L' epica francese, non val negarlo, è di natura essenzialmente storica; l'elemento mitico qui non entra di sicuro se non in misura assolutamente minima; e sempre poi, manco male, senza alcuna coscienza della sua propria natura. Però, a priori, tra un' interpretazione storica, e una mitica, è in generale da preferire senza titubanze la storica“. Keressük tehát a történelemben Sibilla alakját.

Nagy Károlyról magáról olvassuk, hogy Dezső, longobard király leányát Irmengardot, miután egy évig nőül bírta, apjának (ok nélkül) visszaküldte. Ez eset azonban kevésbé hasonlít Sibillához és legfőleg ok annak, hogy az üldözött feleség legendája Nagy Károly nevéhez kapcsolható.

Fredegarnál (c. 49.) olvassuk a következő langobard elbeszélést. II. Chlothar uralkodásának negyvenedik évében Adaloaldust, a longobardok fejedelmét, egy konstantinápolyi követ rábeszéli, hogy ölesse meg népe főbjeit. A dőre fejedelem csakugyan megölet tizenkét langobard nagyot. De ekkor összeesküvés támad, mely méreggel vet véget Adaloaldus életének. Helyébe sógora, Charoaldus választatik meg fejedelemnek. Nejének neve Gundeburg. Ez „az erény és nyájasság virágja“, s mindenki szereti.

Egyszer bizonyos Adalulf van a langobard udvarnál, kit Gundeberg „dixit honestae staturae formatum“. A hiú embert ez a dicséret elbizakodottá, sőt vakmerővé teszi; mire a királynő arczába köp. A pórul járt udvarló erre a királyhoz siet és ott azzal vádolja a királynőt, hogy férjét meg akarja mérgezni. A hiszékeny Charoaldus nejét egy toronyba záratja.

Elmúlik három év. Chlothar, a frankok királya követeket küld a langobard fejedelemez, hogy megkérdezzék ettől, miért űzte el magától Gundeberget, „parentem Francorum“. Charoaldus elmondja vádját. Erre Ansoaldus, az egyik követ, azt tanácsolja, hogy vívassék párba a vádló és Gundeberg egy vitéze között. A páros viadal áldozata a hamis vádló. Gundeberg pedig újra királynő lesz.

E történetnek a Sibilla esetével (melyet itt bővebben nem közölhetünk) való hasonlósága szembeszökő. Nagyobb eltérések volnának a törpéhez és a hű kutya-hoz fűződő epizódokban, melyekre itt nem terjeszkedhetünk ki bővebben. „A hű kutya“ históriája nyilván antik eredetű betoldás. A törpe szereplése ellenmondó, zavart, néha ostoba; úgy hogy ezt sem lehet másnak, mint apokryphnek tartani. E kutya és e törpe nélkül az egész elbeszélés valószínűségben nyer. Más különbség: Gundeberg toronyba záratik, míg Sibilla kiűzetik az országból. De ez csak látszatos; mert Fredegar így szól: „Charoaldus rex, his mendaciis auditis, credens, Gundebergam in Caumello castro in unam turrem exsilio tradit“; s az exsiliu[m] szót többször használja. Ismét más különbség: Sibilla házasságtöréssel, Gundeberg árulással vádoltatik. De ez iránt is megnyugtató bennünket Paulus Diaconus (c. 47.): „Haec (Gundeberga) dum de crimine adulterii apud virum accusata fuisset“ etc.

Paulus Diaconus mondánkat röviden adja ugyan elő, de egy másikat fűz még hozzá. Férje halála után Gundeberg Chrothariusnak lesz neje, ki azonban méltatlanul bánik vele, míg a frankok fenyegetéseire vissza nem helyezi nejét a trónra.

E történet sokban analog az előbbivel, miért is némelyek, mint a dán Grundtvig és a német F. Wolf, hajlandók mind a kettőt, valamint Sibilla, Genovéa, Hirlanda és társaik történeteit is egyszerű nemzetközi legendáknak tartani. E nézet túlló a czélon. Mert nyilvánvaló, hogy Gundeberg nem tartozik egy kategóriába Hirlandával. Az esemény idejét 628—638-ra tehetjük; és a majdnem kortárs Fredegarius beszéli azt el, más hiteles krónikással együtt. Nincs tehát okunk a lényegét illetőleg hitelesnek nem tekinteni G. történetét.

A frank királyok között II. Chlotharnak volt hasonló esete. Nejét Sighilde-nek hívták. A Sibilla név pedig a XI. századnál hamarabb nem fordul elő. Rokonabb Gundeberg történetével Vastag Károly ártatlanul

üldözött nejeé, Richardáé (887-ben). Rajna valószínűnek tartja, hogy e Károly révén ruháztatott a történet Nagy Károlyra.

Az elbeszélés meglehető a német Kaiserchronikban is, v. 10,417—15,532. Gundeburg története tehát lombard, frank és német földön terjedt el. A német epopeában egyébként sem ritkák a langobard elemek.

XI.

Nagy Károly és Martell Károly.

Sibilla története, melyben a helycsere és az események átruházása más egyénekre oly nagy szerepet játszik, valóságos kulcsot nyújt nekünk a francia epopea megértéséhez. De talán sehol sincs annyi csere, össze-
tévesztés és zavar az egész epopea területén, mint a Nagy Károlyról alakult mondákban.

Különösen Martell Károly sok élménye és tette ruháztatott az epopea által N. Károlyra. Ennek oka azonos nevök, mely mellé csak az idők folyamán szegődött állandó társul az illető jelző. Oka továbbá, hogy az emlékezet újabb tárgyai előtt elhalaványulnak a régiek; hogy egynevű apja volt mindkét fejedelemnek: Pipin. Igaz, hogy az első Pipin „Heristali“-nak nevezetik, a második pedig „Kis“-nek (Pipinus Brevis vel Nanus); de közönségesen csak Pipineknek nevezték őket. Oka végre, hogy „l' epopea è così poco oculata, già, le sue leggi sono in molta parte le leggi dell' ignoranza“.

Nagy Károly ifjúságáról így nyilatkozik Eginhardus (c. 4.): „De cujus nativitate atque infantia, vel etiam pueritia, quia neque scriptis usquam aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum judicans, ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui“. Ha rendkívüli események töltenék ki N. Károly ifjúságát, alig mellőzte volna életirója azokat, s alig mentek volna teljes feledésbe. Ha pedig a chansons de geste-ket nézzük, egész regényt kapunk N. Károly születéséről és ifjúságáról. Honnan merítették a Berte au grand pied, Mainet, Charlemagne című chansons de geste-k eme regényes részleteket?

Pipin király — olvassuk a Berte-ben — Flore-tól, Magyarország királyától megkérte („nagylábú“) Berta nevű leánya kezét. Berta Párisba érkezik, hol mindjárt ellenségekre talál, a mennyiben Tibert és Margiste összeküsznek ellene. Margiste elhívta Bertával, hogy Pipin meg akarja ölni a nászéjen, „og hun giver da sit Minde til, at Margiste's Datter Aliste, indtager hendes Plads ved Kongens Side i Brudesengen“, mondja Nyrop. Ily

úton sikerül Bertát menekülésre bírnia. „Az erdőben“ Berta egy Simon nevű szegény emberre akad, ki barátságosan fogadja házába. Néhány év múlva Berta anyja, Blanche fleur Párisba érkezik, hol az ál királynőt nagyon meggyűlölte a nép. Az árulás így napfényre kerül, az árulók a megérdemelt büntetésben részesülnek; időközben pedig az ártatlan királynő visszajő, elfoglalja az őt megillető helyet s anyja lesz Nagy Károlynak és két leánynak, Gilainnek, ki később Milon à Anglant neje és Roland anyja lesz, és Constance de Hongrie-nak.

Pipin király — olvassuk mintegy folytatáskép a Charlemagne-ban — az ál Bertával két fiút nemzett, Heudri-t és Rainfroi-t. Mikor ezek felnöttek, magukhoz akarják ragadni a főhatalmat, és e czélből Pipin és Berta meg Károly, a jogos trónörökös életére törnek. Károlyt egy hű szolgája, Dávid, megmenti és Spanyolországba fut vele. A királyfi sokáig él a pogányok között Toledóban Mainet álnév alatt, Galafre királyt szolgálja s sok kaland és harcz multán végre nőül veszi annak leányát, Galienne-t; azután Itáliába megy és a pápát segíti a szaraczenok ellen, ezek meggyőzetése után pedig visszatér Franciaországba, hol legyőzi a két bitorlót. Neje nemsokára meghal.

„Disse Fortaellinger have slet ingen historisk Grundvold; man ved i Virkeligheden kun meget lidt om Karl's Ungdom. Muligvis har man her paa Karl den Store overfoert Fortaellinger, der oprindeligt tilhøire Karl Martell“. Igy szóll Nyrop (p. 88.). Rajna ezt alaposan igyekszik bebizonyítani.

A történelemben Pipinnek, a Heristalinak, „erat uxor nobilissima ac sapientissima, nomine Plectrudis“, ki két fiúnak, Drogónak és Grimoaldusnak lett az anyja. Az ál feleséget Alapaidának vagy Alfeidának hívják,¹⁾ kinek fia Károly. A történelem és a monda tehát a két nő szerepét fölcseréli; a monda kedvelt, hatalmas hősein nem tűrhete szenyfoltot, azok nem származhattak törvénytelen ágyból. A Berta nevet pedig akkor kaphatta M. Károly anyja, mikor e mór-verő király N. Károlylyal összezavartaték, mely utóbbinak anyját tényleg Bertának hívták. A mondában a nők egyáltalán sokkal könnyebben és gyakrabban cserélnek nevet, mint a férfiak.

További történeti tények: Pipint a halálban megelőzi két törvényes fia. Drogo meghal 708-ban, Grimoaldust pedig megölik 714-ben, midőn súlyosan beteg atyjának ágvához siet. Drogónak két fia volt, Grimoaldusnak egy, Theodald nevű. Pipin meghalt 714. decz. 16. Ekkor Plectrudis elfogatja Károlyt és Köluben börtönbe vetteti. Pipinnek nyilván az volt a szándéka,

¹⁾ A mondában, mint láttuk, Aliste a neve. Más mondai nevei: Elisetta, Falisetta, melyek úgylátszik „Alistete“ diminutivumra vezetnek vissza.

hogy Grimoaldus, ennek halála után pedig, hogy Theodald legyen utóda. Kétségtelen, hogy Plectrudisnak is ez volt a szándéka. A nagyravágyó nő uralkodni akart kiskorú unokája helyett.

Ámde Neustria ellenszegült. A támadt harc lelle Raginfred majordomus volt. A háború folyamán Károly kiszabadul börtönéből, s Austrasia fejévé teszi. Az új fejedelem folytatja a harcot Raginfred majordomus és Chilperich király ellen. A harc 719-ig tart, Károly többször megveri elleneit és a helyzet ura lesz. Chilperichet magával hurcolta, sok kincsesel együtt Eudo, Aquitania hercege, de Károly fenyegetéseire később visszahagyja. Raginfred Angers várába veszi magát, melyet Károly erős ostrom alá fog, de nem képes bevenni. Úgy látszik, hogy az ellenfelek szerződésileg békültek ki. Raginfred Angersben halt meg 731-ben.

Ha mindezen eseményeket kifejtjük a bonyodalmak tömegével, N. Károly ifjúkori történetét kapjuk. A fogságból száműzetés lesz, melyet a nép képzelme természetesen oly kalandokkal színez ki, melyeknek semmi történeti alapjuk sincsen. Különben a Galafre-nál való tartózkodás első tekintetre költői termékül mutatkozik. Plectrudis azonban a mondában azonnal eltűnik, mihelyt helyébe Berta lépett. Ez szükségszerű követelése a nép gondolkodásának, mely sújtja, sőt megsemmisíti a gonoszokat, hogy a jók diadalát annál fényesebbnek tüntesse fel. A történelemben Károlynak nagyon sok ellenfele van egyszerre: Grimoald, Theodald, Chilperich, Raginfred, Plectrudis. A monda egyszerűsít: Grimoald elég oktan volt korán meghalni, tehát mellőzi; Theobald számításba nem vehető gyermek, Plectrudis bitor nő, tehát szintén mellőztetnek. A monda csak Chilperichről és Raginfredről tud, mint Károly harcias ellenfeleiről. Olvashatunk abban két nevet: Helpri, Heupri vagy Heudri, és Rainfroid, Rainfrei vagy Rainfroi. Az első nyilván a Chilperich szóból keletkezett, melyet sokszor téveszt össze a monda Childerich-kel; a második pedig Raginfredből. De a mondában Rainfroi és Heudri testvérek, mintegy egy személyt alkotnak; collectiv jelzőjük: li serf (szolga, rabszolga). Ugyanezen szoros kapcsolatban látjuk Ch.-ot és R.-et a krónikákban is. Egyik a másik nélkül úgy szólva nem is említetik: Ch. c. Raginfredo, Chilpericum v. Raginfredum etc. E folytonos együtt-említés okozta nyilván azt, hogy testvérekül tekintetnek a mondában, mely azonban ezzel nem elégszik meg, hanem igazi mondai igazságszolgáltatással megteszi anyjuknak az ál Bertát.

Más egyezések a történelem és a monda között: Károly mindkettőben fiatalabb mostoha testvéreinél; mindkettőben eredetileg a két mostoha testvérnek van szánva az uralom, a történelemben illetőleg a fiúnak és az unokának.

Mindezek után bebizonyítottak tekinthetnők azt a tételt, hogy M.

Károly ifjúkori kalandjait a monda N. Károlyra ruházta át. Azonban ne mellőzzünk egy történeti művet, mely mintegy közvetítő a monda és a történeti valóság között, és meggyőződésünkben még jobban megerősít. Viterbói Gottfried „Speculum Regum“-jának prosai részében, a „Pantheon“-ban¹⁾ ezeket olvassuk: „Eodem tempore pars illa Galliae, in qua est Sequana fluvius et Ligeris, vocabatur Gaudina. Ubi duo reguli fratres, ex consilio matris, invadunt regnum Francorum, cum ibi tunc rex non esset. Et primo impetu Guarmatiam invadunt, ubi a Francis bello repressi, iterum reparatis viribus civitatem Maguntiam obsidione cingunt. Ad hec Franci, regem non habentes, Karlum Martellum, filium Pipini Grossi ex Alfeida, regem facere decreverunt. Qui coronam quidem recipere rennuit, set vexillum eorum contra Gaudinos suscepit, et cum regibus prefatis prelio conserto, utrumque manu sua in prelio cecidit; atque cum ipsa victoria precedens, Remis et Parisiis omnemque Gaudinam provinciam subiugavit“.

Honnan vette a krónikás elbeszélését, nem tudjuk; valószínű azonban, hogy német forrásokból merített, mert krónikájának egyes helyeiben hatalmasan lüktet a teutonicus spiritus. Mondánk frank eredetű lévén, valószínűleg Franconiában tartotta fenn magát. Talán egy dal fordítása Gottfried szövege; la leggenda è un detrito epico, mondja Rajna. A germán Franconiában még inkább énekelhettek Martellről, illetőleg Nagy Károlyról, mint a román területen; mert hiszen Martell Károly dicsősége inkább germán dicsőség.

Ámde kutassuk mondánkat tovább.

Toledo királyához, Galafre-hez menekszik Károly, és később ennek nagy szolgálatot tesz, megölvén Braimant-t vagy Bramante-t. Spanyol tudósok e nevet igen ügyesen Abderrahmanra magyarázták. Nagy Károly ifjúságában élt egy híres Abderrahman, az I., ki Afrikából Spanyolországba hajózott. Egyéb analógiát azonban nem találunk a történelemben; mert hogy Galafre a történeti Yusofnak felelne meg, nagyon kétséges. Gaston Paris Galafre-t Calife-fel hozta kapcsolatba.

A két nagy királyt tehát egybe forrasztotta a monda. Ennélfogva M. Károly szaraczén háborúinak is némileg átalakító hatásúaknak kellett lenni a Károly-mondában. A hol ezt leginkább várnók, a Poitiers melletti ütközetnél, ott esalódunk. Pedig ez ütközet óta, mondja a régi krónikás, kezdték hívni Károlyt Martellnek, mivel az Úr segedelmével úgy döngeti ellenségeit, mint a kalapács a vasat. És Paulus Diaconus szerint abban a csatában 350,000 szaraczén esett el! Mindennek daczára a poitiers-i győzelem úgyszólván semmi hatással sem volt mondánkra.

¹⁾ III. Konrád, I. Frigyes és VI. Heurik udvari káplánja és jegyzője.

Martell Károly kiüzte a szaraczenokat a Provence-ból. E tény a mondában N. Károly nevéhez fűződik. Szintúgy neki tulajdonítatik Narbonne bevétele, Arles elfoglalása. A *Quatre Fils Aimon*-ban is történeti tények rejtőznek, melyek messze visszanyúlnak, mert hisz Szt. Reinoldus, a költemény Renaut de Montaubanja, 750 táján halt meg, és a *chansons* Károlya nem Nagy, hanem Martell Károly. A gascogne-i Yon király szükségképpen a történelmi Eudo, rex (princeps) Wasconiae († 735), a kinek a szaraczenokkal folytatott harczairól részletes értesítéseink vannak. A históriai anyag mindazáltal felette hiányos és elmosódott alakban van meg mondánkban, és M. Károly N. Károlylyá lévén, az események előre tolattak és oly személyek és episodok oltattak beléjük, melyek sokkal későbbi időbe valók.

Itt-ott előfordúl mindazáltal M. Károly névleg is a karoling mondakörben; pl. a *Girart de Rousillon* című *chanson de geste*-ben (hol igen sötét színekkel van jellemezve). S ez mutatja, mily kedves epikus hős lehetett, mikor még a legnagyobb és hasonnevű Karoling sem tudta teljesen elhomályosítani.

Mindez egész fejezet czélja volt kimutatni, hogy Martell Károly körül mondakör képződött, melyben e király néha előnyös, ritkán hátrányos színben tűnik fel, s melyben személyes élmények, idegen nemzetek elleni háborúk és lázongó vasallusok elleni belharczok játszáka a főszerepet; s hogy N. és M. Károly mondaköre között szoros kapcsolat van.

XII.

Közös mozzanatok a karoling és a meroving epopoeában.

Miként N. Károly és Martell Károly olvadt össze az epopoeában egy alakká, akként történhetett az Heristali Pipinnel és Kis Pipinnel is. Ezekről is sok ének szólhatott, mit a krónikások odavetett nyilatkozataiból lehet következtetni. Ámde e dolog itt nem érdekel bennünket közelebbről. Azt akarjuk itt kutatni, vajjon találhatók-e úgy a karoling, mint a meroving epopoeában oly vonások, melyek mindakettővel közösek, illetőleg, melyek a karoling epopoeában előfordulván, a merovingre vihetők vissza?

Ismételten olvassuk N. Károlyról, hogy az ő, vagy néha egyik-másik bárójának imádságára is, ellenséges városok falai összeomlanak. Így Pampelunánál és Grenoble-nál és kétszer a szász háború folyamata alatt. Meglehet, hogy e csodák ősmintája Jericho falainak összeomlása. E mellett azonban bizonyos, hogy a Merovingok történetében is fordulnak elő hasonló esetek. Chodowech imádságára leomlanak Angoulême falai, Crocus germán

főnök előtt éjnek idején ledülnek Metz városéi; s a mi különös, az utóbbi esetben egy gonosz és szentségtörő ember érdekében történik a csoda. Azonban elegendő ez adatokat felsorolnunk.

N. Károlyt Isten ótalma mindenüvé elkiséri és átvezeti minden akadályon. Spanyolországban a megáradt Garonnén nem tud által menni seregével; de ime megjelenik egy fehér szarvas, a mely a frankoknak biztos gázlót mutat. A szász háború közben szintén szarvas mutatja meg a Rajna azon helyét, a hol hid verhető át a folyón. Máskor az Alpesek zord haván vezeti át a fehér szarvas Károlyt és frankjait. Ilynemű csodás esetre vezetik vissza Frankfurt am Main város nevét is.

Mindezen csodás események elbeszélését ájtatos keresztény szellem lengi át. Pedig nem keresztény eredetűek, hanem a pogány állatcultusban gyökereznek. A legrégebb csodaszarvas a hunok történetében szerepel.¹⁾ A hunok a Maeotis tó keleti partján laktak és rablásból meg vadászatból éltek. Néhányan közülök vadászat közben „animadvertunt, quomodo ex improviso cerva se illis optulit, ingressaque paludem, nunc progrediens, nunc subsistens, index viae se tribuit. Quam secuti venatores, paludem Meotidam, quem inpervium ut pelagus aestimant, pedibus transierunt. Mox quoque Scythica terra ignotis apparuit, cerva disparuit... Illi vero... iter illud nullae ante aetati notissimum divinitus sibi ostensum rati, ad suos redeunt, rei gestum edocent, Scythiam laudant, persuasaque gente sua, via, qua cerva indice dedicerant, ad Scythiam properant, et quantoscumque prius in ingressu Scythorum habuerunt, litavere victoriae, reliquos perdomitos subegerunt.“

Minthogy e motivum kiválóan a germánoknál fordul elő, némelyek, s velők Rajna, hajlandók germán kölcsönzésnek venni a hunok idézett regéjét. Ez kétes becsű föltevés ugyan; de annyi bizonyos, hogy a germánok mondáiban sok állat szerepel mint útmutató. Szt. Severin néhány buzgó hívét medve vezeti át az Alpesek jégmezőin. A Maeotisnál tanyázó alánokhoz a frankok „vacca per paludes vadum docente“ jutnak el „et invadunt securos et imparatos hostes, et tempore brevi subiciunt eos“. (Gesta R. Fr. c. 2.) Lehet, hogy a Maeotis tó itt az alsó Rajna tájait pótolja. Másutt farkast és hollót szerepeltet a monda útmutatóként.

A Merovingok történetében szintén megvan már e motivum. Chlodowech a gótok ellen harczolván, egy megáradt folyón nem képes által hatolni. A király éjjel buzgón imádkozik, és ime, „mane facto cerva mirae magnitudinis ante eos nutu Dei fluvium ingreditur; illaque vadante, populus, quo transire possit, agnovit“. E csodás átkelés felette hasonlít Nagy

¹⁾ Jordanis, c. 24. A kronikás azt mondja: „Ut Priscus refert“.

Károlyéhoz, mint már G. Paris és utána Rajna constatálták; de hogy epikai eredetű-e vagy legendai, azt nem lehet eldönteni.

Egy más, sajátos motívumot találtunk Chlothar történetében. Szász háborúja alkalmával e király kardélre hányatta mindazon szászokat, kik kardjánál nagyobbak voltak. Ugyanígy tett Nagy Károly némely, Noricumot és Austrasiát pusztító szláv népekkel: „ita omnes humiliavit, ut etiam pueros et infantes ad spatias metiri praeciperet, et quicumque eandem mensuram excederet, capite plecteretur“. (Cronica M. St. Gall. II. c. 12.) E motívumot a legtöbb tudós epikai eredetűnek tartja.

Sajátságos mozzanat az is, melyet fentebb Chlodowech mondájánál érintettünk: Aurelianus útközben elalszik, és álma közben egy koldús kifosztja. Ez az eset sokszor ismétlődik a chansons de geste-kben. Megolvasható a Beuvon d' Hanston-ban, a Floovant-ban és egyébütt. A Floovant-beli felette hasonlít Aurelianus esetéhez.

Kiválóan harcias költészetben gyakran van szó követségekről. Ámde különös úgy látszik művészeti hagyomány az oka annak, hogy a legtöbbnek ez a veleje: a követ megjelen azon király színe előtt, a kihez küldött, és gőgös vakmerőséggel adja elő megbízatását; a király nagy dühbe jő és meg akarja a követet öletni, sőt esetleg önkézüleg meg is üti; de övéi meg idején közbelépnek, nehogy a nemzetek közjoga lábbal tiportassék.

Ilyen követség Ganeloné a Chanson de Roland-ban, Nagy Károly egy más követéé a Le Roman d' Aquinben; az óriás Torneboeufé Aiolban, Balanté Aspremontban. Ez utóbbi különösen érdekes, mert majdnem teljesen egyezik avval, melyről főnebb szóltunk Chlothar szász háborújánál. Még a vallási momentum, a követ megtérése is föllelhető benne; s bizonyára figyelemreméltó az is, hogy N. Károlytól megkérdezettvén neve iránt, Balant így felel:

„Ballant li Sasne, cusi me foy nomer“.

Szász Balant! Ámde „szász“ és „szaracén“ a francia epopeában synonymák. Az egyöntetőség a két követség között pedig valószínűleg a moule épique munkája, melyet Rajna így határoz meg (a gondolat Gautieré): „lo stampo solito, in cui nell'età della decadenza gittarono le loro composizioni, nuove soltanto di nome, i fabbricatori di poemi“.

Fentebb olvastunk Bertoaldus szász király megöletéséről. Ehhez nagyon hasonlít Agolant hős fiának, Almont-nak vége. Ez a calabriai szaracén sereg legkiválóbb hőse. A páros viadal közte és Nagy Károly között oly módon megy végbe, mint Chlothar és Bertoaldus között; azon egyetlen különbséggel, hogy a párbajuál jelenlevő harcos Károlynak segít.

Bertoaldus, mint tudjuk, szilárdan meg volt győződve Chlothar halá-

láról. Ogier-ben Braihier szintén azon hiszemben támadja meg Franciaországot, hogy Ogier meghalt. És mikor ez megjelen a szaraczen előtt és megmondja nevét, Braihier felkiált:

„ Or oi mult lais gabois.
Oy l'ai dire Alemans et Thiois,
Et Loerens, Bretons et Espanois:
Ogiers est mors, ben a deus ans ou trois. ')

Bertoaldus pedig így szól a holtinak vélt Chlotharhoz: „Mentitis vos, delerare formidatis,²⁾ cum Chlotharium habere dicitis; cum nos eum mortuum esse auditum habeamus“. Az egyezés szembetűnő; de nem ismervén az előzményeket, a teljesebb összehasonlítás lehetetlen. Megemlítésre méltó mozzanaton azonban még, hogy Braihier, Afrika, Babylonia és Damascus ura, királya a szászoknak is:

„Rois fu des Saisnes“³⁾

Mi mindezen összehasonlítások eredménye? Kétségtelenül nem az, hogy Nagy Károly kalandja nem egyéb, mint Chlothar esete személyváltoztatással; mert hiszen a Károlyhoz fűzött mondából átszillog a történeti valóság. De kétségtelen, hogy a régi költemények valamely módon befolytak az újabbakra.

Közhelylyé vált motívum továbbá: a folyó két ellenkező partjáról farkas szemet néző két hadsereg. Ilyent látunk Nagy Károly szász háborúiban, a meroving korszakban pedig Chlothar mondájában.

Más ilyenmű, inkább művészeti hagyományban gyökerező motívum: egy királyi (vagy más lovag) idegenbe kénytelen menni, idegen udvarnál tartózkodik, királykisasszony szerelmét nyeri meg, nagy hősteteket visz véghez. Ilyen N. Károly ifjúsága, a Merovingok között pedig Childerich száműzetése Thüringiába; a kettő közötti hasonlóságot Gaston Paris mutatta ki tüzetesebben.

A francia eposban sok az egyén, kevés a típus. A női típusnak közönségesen ez a története: a nő beleszeret egy idegenbe, vagy éppen ellenségbe; maga adja ennek tudtára és fogadtatja el vele szerelmét; a szerelmes kedvéért elárulja és elhagyja hazáját és rokonságát. Ki ne emlékeznék vissza Basina királynőre, ki méltó társa a Josiane-oknak, Gallienne-knek, Orable-knek?

Ime, mennyi kisebb-nagyobb, motívum- vagy tárgyalásbeli hasonlóság a régi és az új epoea között. Sőt még a külső formára nézve is ta-

¹⁾ L. Rajnánál, 265. l.

²⁾ Valószínűleg romlott szöveg. Rajna így fordítja: „la paura vi fa vaneggiare“.

³⁾ Rajnánál, 265. l.

lálunk a kettő között egyezéseket. Nézzük csak mindjárt az eposok megszokott bekezdését.

„Seignor, plait vos oïr gloriose chançon? . . .
C'est de l'ost Charlemaine, le nobile baron,
Qui conquist mainte terre et mainte region“.¹⁾

Vagy más:

„Oiez, seignour baron, Dieus vous croisse bonté,
Si vous commencerai chançon de grant barné,
De Charles l'emperere, le fort roi coroné“.²⁾

Ha Hildegarius énekét emlékezetünkbe visszaidézzük, szembeszökő lesz előttünk a hasonlóság:

„De Chlothario est canere rege Francorum
Qui ivit pugnare in gentem Saxonum“.

Itt is ősrégi időktől fogva megállapított formulával van tehát dolgunk.

XIII.

Az epopoea nyelve a Merovingok korában.

Ez a kérdés régóta tolult ajkunkra, de mindeddig elodáztuk a feleletet. Végre itt kerítjük rá a sort.

Eddig is arra a meggyőződésre juthatott az olvasó, hogy kétségtelenül létezett germán nyelvű meroving epopoea. Vagy mily nyelven beszéltek a frankok? Ha déli telepein elrománosodott is a frank nemzet, tiszta germán maradt Austrasiában, mely Merovaeus nagy birodalmának leghivebb része. Egyszerre szakított volna e nemzet multjával, és a dalolási kedv, mely neki és testvéreinek mindenha oly kiváló ékessége vala, egyszerre elhagyta volna? Ez lehetetlen. Különben is Fortunatus, Einhard és a Szász költő bizonyosságai minden kétséget eloszlatnak.

Nehezebb arra a kérdésre felelni: volt-e román nyelvű epopoea is a Merovingok korában? Tours-i Gergelyre nem építhetünk; igaz, hogy határozottan román törzsből származott; de ki hiheti azt, hogy e jeles püspök, ki Sigibert és Childebert austrasiai udvarainál tartózkodék, s kinek egyáltalán nagyon sok összeköttetése volt Austrasiával — ne tudott volna frankúl? Fredegarnál azonban már némi halavány világosság vetődik kérdésünkre. Nála olvastuk Childerich mondáját, mely franco-román terü-

¹⁾ Itt, valamint általában, csakis Rajnától idézett ó-francia helyekről van szó, ez ismertetés megírása közben csak a Gautier egyik Roland-kiadása (Édition classique à l'usage des élèves de seconde. Tours, 1884. Quinzième édition) és Bartsch ó-francia chrestomathiája lévén kezem ügyében. L. tehát Rajnánál p. 273.

²⁾ U. o.

leten mozog, hol a győztes frankok is kiváló előszeretettel cserélték föl nyelvöket a románokkal. Chlodowech menyegzőjének mondájában pedig Aurelianus, „romano di schiatta, può aver surrogato un personaggio franco, in versioni volutesi o dovutesi adattate alle orecchie degli antichi abitatori“. Itt soha sem fogunk tisztán látni; tapogatózunk a sötétben és ha valamit látunk, nem tudjuk eldönteni, káprázat-e vagy valóság?

Határozottan román nyelvűnek mondja Rajna a szász háborúról szóló éneket: szerkezete, epizódja, technikus formulákat képező szavai annyira egyeznek a chansons de geste-éivel, hogy szinte kényszerítve vagyunk benne egy közönséges chansont látni. Különbösen is két: sokat magyarázott román szó fordul elő benne: *bile jumentis* — *bale jumentis*, *bale jumentis*, *blare jumentum* variánsokkal. Gaston Paris így fordítja, az előző szavak tekintetbe vételével e szavakat: *Es-tu là, jument, ou cheval bai?* Mindez azonban nem kétségtelen bizonyosság.

Fontosabb az a kérdés: vajjon minő nyelvű volt a Hildegarius-közölte ének? Erre nézve különösen három tudós véleménye érdekes. Gautier egykoron azt vitatta (később „disertò con armi e bagaglio alla parte del Meyer“), hogy a krónikás az ének eredeti szövegét közölte. Hogy ez állítás tarthatatlan, főnebb láttuk. Bartsch germán nyelvűnek mondotta az éneket, mert szerinte abban a germán verselés szabályai érvényesülnek. Sajátságos, hogy a nem rég elhunyt híres germanista nem nézte a költemény rimeit, és nem fontolta meg, hogy alig lehetett még a német versben végrím Faro korában, mikor az első végrimes német költemény az Otfriedé. Különbösen már az is különös anachronismus, ha egy barbár éneknek barbár latin fordításában szabatos versmértéket keresünk.

A harmadik tudós, ki e kérdéshez hozzá szólott, Paul Meyer. Az ő nézete a legalaposabb. Szerinte az ének román-nyelvű, és a ki ránk hagyta, sem le nem fordította, sem le nem írta azt úgy, a mint hallotta; csak egy kissé tetszetősebb formát adott annak. Mert azon korban még nem írtak román nyelven, és e természeti nyelv ellenkedő hangjai nem vették még föl a latin betűk kényszeröltözetét. A formai átalakításra tehát kényszerítve volt a leíró. Gondoljunk csak egy hasonló esetre, a casseli glossariumra, hol a népies formák helyébe szintén latin alakok tétetnek. S mikor az ének nyelvéről beszélt a leíró, „juxta rusticitatem“, „hoc rustico carmine“ és ilyes kifejezéseket olvasunk nála. Ez nem lehet más, mint a nemsokára irodalmilag is jelentkező francia nyelv, a langue d'oïl. Vagy nem e nyelvet hívták lingua romana rusticának?

Chlothar és Dagobert szász háborújáról tehát románul énekeltek. S bizonyára sok-sok más ilyen nyelvű ének is létezett. Mert, jegyzi meg

Rajna: „una rondine non fa primavera: ma un esemplare di una specie qualsiasi scoperto in uno strato della crosta terrestre, prova l'esistenza della specie stessa, non già dell'individuo trovato“.

Azt vetik némelyek ez ellen, hogy a román nyelv nagyon primitív, fejletlen lévén, ily compositiók hordozására még nem vala képes. Ez nem egyéb, egy haszontalan, és sajnos, nagyon sokat hangoztatott phrasisnál. Mert elvitázhatatlanul igaz, hogy életének akármely pillanatában tekintsünk valamely nyelvet, az teljes organismusként jelen meg előttünk, mely szabályszerűen működik; fejlődőnek csak akkor látjuk, ha a későbbi kor nyelvével összevetjük. A hetedik és nyolczadik században az élet minden viszonya közt használtaték már a román nyelv. Mért ne használták volna hát történelmi énekekben? Vagy latin nyelven költötte a francia nép dalait? azon a nyelven, melyet nem értett?

Újabban a germán és a román theoria egy közvetítője lépett föl Graevell német tudós személyében. Szerinte Hildegarius szövege két éneken, egy germánon és egy románon alapúl. Érvei azonban nem meggyőzők.¹⁾

XIV.

A karoling epopoea a merovingnek folytatása.

Immár kimondhatjuk azon régóta ajálkozó következtetést: *a karoling epopoea korán sem valami új termék, hanem egy már serdült életnek folytatása.* Ezt megengedi P. Paris és Meyer, vallja G. Paris és Gautier, lelkesen bizonyítja Darmesteter; Nyrop sok kifogás után kimondja, hogy nem volt szándéka „at angribe Darmesteter's Theorie i Almindelighed“, s nagyjában helyesnek tartja annak elméletét. Rajna a már bebizonyítottnak tekinthető tételt újra tárgyalja és az érveket csoportosítja.

Nagy Károly imponáló helye a karoling, vagy általában a francia epopoeában azonban sokakat megveszteget. Így Gautier többször adott kifejezést azon nézetének, hogy N. Károly nélkül nem volna egy chanson de geste-ünk sem, hogy ő indító oka és központja a francia epopoeának. Ezen nézet nyilván összeférhetetlen a fentírt tétellel. De könnyen meg is czáfolható. Meyer méltán figyelmeztetett arra, hogy a chanson de geste-k között vannak olyanok, melyek N. Károlylyal egyáltalán nincsenek közvetlen kapcsolatban; ilyenek „Gormont et Isembart“, „Raoul de Cambrai“, „Garin le Loherain“ stb.; továbbá, hogy a Merovingok között sokkal több nagy egyéniség van, semhogy föl ne kellene tennünk, hogy a nép azokról énekelt legyen. Láttuk is fönnebb, hogy N. Károly elválaszthatatlan M. Károlytól, hogy már ez utóbbinak korában is volt karoling epos. N. Károly tehát nem

¹⁾ Charakteristik der Personen im Rolandsliede, S. 138. L. Nyropnál, p. 10.

támaszta egy új epopoeát, nem egyedüli indító oka a karoling mondakörnek. S mire ő nem vala képes, azt nem tehetette M. Károly sem. Hisz ez tetőtől-talpig német és a német hódítás megújítója gall földön. Hogy képzeljük hát, hogy egy új, éppen román epopoeát keltett volna életre?

Előbbre kell mennünk, ha az eredethez akarunk jutni. Verjünk csak hidakat az egyik hóstól a másikig. N. Károly és M. Károly között összekötő kapocs a Berte, Meinet, Renaut de Montauban. Dagobert korát M. Károly korához a szász háborúról szóló ének köti. Childerich és Meinet nagyon hasonlók egymáshoz; még jobban hasonlít az utóbbihoz a kétségtelenül meroving eredetű Floovant. Ez maga is elegendő volna az epopoea folytonosságának kimutatására. Mert Floovant századokon át élt, nemzedéktől nemzedékre jutott, tehát a folytonosság valóságos megtestesülése.

S hozzuk eszünkbe, hány egyöntetű alakot, mozzanatot, jellemet mutattunk ki eddig. Formuláknak lennének ezek nevezhetők. Vannak ezek között episodikusok és vannak sokat felölelők: gondoljunk vissza a csodaszarvasra, meg a hazájából száműzött hősrre. E formulák is összekötik egyik nemzedék epopoeáját a másikéval.

Megnyugodhatunk tehát abban, hogy határozottan epikai hagyományal van dolgunk.

Ámde azt mondja G. Paris: „Les auteurs de nos vieilles chansons de geste ont utilisé, plus qu'on ne le croit généralement et que je ne l'ai cru moi-même autrefois, des histoires fabuleuses de Charlemagne, écrites en latin à une époque antérieure“. Vagyis más szóval: egyik korról a másikra latin nyelvű, könyvbéli közvetítés is juttathatta az epopoeát. Ez állításban van valami igaz. Egyik-másik trouvère forgathatta a régi krónikákat is és tanulhatott is azokból. De ha olyan nagyon szorgalmasan olvasták volna a trouvère-k Fredegart és társait; ha az epikai szóbeli hagyomány nemzedékeken át szünetelvény, ama krónikák lettek volna egyedüli forrásaik: bizonyára több emléke marad fenn a meroving kornak, mint tényleg maradt. A neveken tapasztalható fonetikai fejlődés szóbeli hagyomány mellett szöll; mire érdekes példát láttunk Floovantban. Aztán a latin közvetítés barátjai kénytelenek képzelni krónikákat fölvenni, csakhogy egyet-mást megmagyarázhassanak; a legnagyobb képtelenséget pedig akkor követik el, mikor öntudatlanul azt állítják, hogy az epopoea elhalt és újra feltámadt hamvaiból. Ki látott ilyen phoenix-madarat? Hol vagy, magyar epopoea?

Szintén helytelennek mondandó némelyek azon véleménye, mely szerint a nem költői traditiónak is meglehete a maga kora. E nézetet megezáfolja az, mit föntebb a moule épique-ről mondtunk.

A költői traditio nem szorul segítségre, de ha az magától kínálkozik,

igénybe veszi. De maga uralkodik területén; maga a sarkpont; és e traditio ereje az, mi az epopoea életét föntartja és fejleszti. Századokon át uralkodott vala már e hagyomány, midőn a hir szárnyára vette N. Károly nevét. Nevének varázsa alatt sok-sok változáson ment át az epopoea; a hol a régi épületek állottak, ott egész más tekintetű város emelkedék; de ez új város részben a réginek romjaiból épült, sok helyt teljesen a régi alapon és az elődöktől örökölt módok szerént és azoktól örökölt eszközökkel.

Egy érdekes kapcsolatot legyen még szabad föltárnunk a karoling és a meroving epopoea között. Mellőzzük a pogány betörések összevetését, és csak a karolingok anyajegyével foglalkozunk.

E jegy „une crois roiel“, „la croiz roial“, „il niello.“¹⁾ „ein rotes kreuzelein“ néven és az illetők vállán fordul elő. „La dritta forma della croce“-t olasz hagyomány szerént a királyi családnak csak öt tagja birta. Croiz roialja van Nagy Károlynak, Rolandnak, Jámbor Lajosnak, Guillaume D'Orange-nak és az egész Clairmont törzsnek.

E családjegy a Merovingoktól származik, és Nagy Károly és utódjai csak azért bírnak vele, mert a későbbi touvère-k azoknak a törzséből származtatták őket. Niellója van Floovant-nak, Florent-nak és Othevien-nek is, és a niello isteni eredetre mutat, mire pedig a Karolingok nem formáltak jogot, de igen a Merovingok, Merovaeus atyja a monda szerint egy tengeri szörnny lévén. Hugdietrichről is, a mi Theodorichünkéről, az mondatik:

„Auf hueb es dy künigin und begunde zu hant spehen,
ob sy nit abentewre ²⁾ an im möchte sehen:
do fand sy zwischen schultern ein rotes kreuzelein;
da bei sy her nach kante ir schoenes kindelein“.

Minthogy a niello ilyformán pogány és mythikus eredetű, eredeti formája nem lehete a kereszt. Egy régi krónikás³⁾ a Merovingokról beszélvén, azt mondja: „lungo la spina dorsale crescevano loro setole come a porco“; mi eredetökkel van kapcsolatban.

Ime így magyarázza meg a meroving epopoea a karolingnak rejtélyeit.

XV.

A francia epos eredetei.

Ime itt vagyunk a határponton. Jó ideig beszélünk a meroving és karoling epopoeáról, mint egységes egészről. S megengedvén az egységet, egyúttal azt is valljuk, hogy ez epopoea germán eredetű. Nem is lenne hát szük-

¹⁾ „Émaille auf Gold und Silber, Schmelzarbeit“.

²⁾ Valami rendkívülit, leendő nagyságra mutatót. Von de Hagen, Heldenbuch, I. 184.

³⁾ Theophaues Isauricus, † 817.

séges beszélnünk a francia epos eredeteiről. Mert a szoros értelemben vett frank epopea nem emanatio, hanem kiegészítő része a német epopeának. Későbbben azonban a frank epopea két részre vált, germánra és románra. Szorosabban szemügyre veendő problémánk tehát: milyen eredetű a román nyelvű epopea?

A megoldás önkényt kínálkozik. *Ez a román epopea, mely a germán mellett jelentkezik; melynek ezzel közös hősei vannak, zengvén mind a kettő Chlotharról és Martell Károlyról; mely e hősöket ünnepevén germán hősöket dicsőít: nem lehet egyáltalán független a germán epopeától, hanem akkor kellett keletkeznie, mikor ez már fölserdült és erős vala.*

Római nyelvű volt valószínűleg, mint láttuk, a szász háború és Chlodowech nászának eposa. De minden esetre germán énekek is zengtek ezekről az eseményekről; mert germán nyelvű germánok a hőseik. Vagy Chlodowechről, a hatalmas germánról ne zengtek volna germán dalt, mikor ez Nagy Theodorichtól ismételtén kért jeles gót dalnokokat?

Egy francia Floovant maradt ránk, mint láttuk. Másutt csak utánzatait vagy prosai átalakításait találjuk. Pedig e költeménynek is eredetileg germánnak kellett lennie. Mert hőse a meroving uralom kezdő korában élt, mikor talán még nem is volt elrománosodott frank; mert e név Floovent = Hlodoving csak germán területen keletkezhetett, hol a patronymicumoknak oly nagy fontosságuk van, mint az Amelungok, Harlungok, Nibelungok (ha ugyan fölhozható itt e név), Wolfingok és más -ing vagy -ung képzőjű nevek bizonyítják; mert ez epos nagy analogiát mutat föl Childerichkel összehasonlítva.

„Così importino questi dati: — il passaggio dei poemi più antichi da una forma tedesca primitiva ad una posteriore romanza, — la convenienza di tipi e di schemi dell' epopea carolingia e della merovingia di favella romanza colla merovingia germanica, — l'unità dell' epopea francese venuta così di nuovo a ricostruirsi anche attraverso ad una diversità di linguaggio, — par dover esser chiaro ad ognuno“, mondja Rajna. (P. 304.) Ő azonban bírálat alá veszi a kérdés többi megfejtéseit is, hogy annál alaposabb legyen az övé.

A francia epos eredetére nézve négy hypothesis lehetséges: kelta, latin, román és germán. Vegyük sorra e hypothesiseket.

A kelta eredet hypothesisé nem talál védőre. Pedig nagyobb tekintetre méltó, mint a milyenben eddig részesítették.

Diefenbach összegyűjtötte azon helyeket, melyek a gallok költészetére vonatkoznak.¹⁾ Ezekből kétséget kizáróan tűnik ki az, hogy a gal-

¹⁾ Origines Europaeae, p. 245.

loknak voltak történeti tárgyú énekeik. Ammianus Marcellinus (XV. 9.) szavait a chansons de geste-k szerzőire és recitatorjaira is lehetne alkalmazni: „Et Bardi quidem fortia virorum inlustrium facta heroicis composita versibus cum dulcibus lyrae modulis cantitarunt“. Másutt azt olvassuk, hogy a bárdok elkísérték a seregeket a csatába, vagy uraik dicsőségét zengték, és pedig néha a tömeg, néha magánosok előtt.

De abban az általános özönben, melyben a római hódoltság hatása alatt elmerültek a gallok nemzetisége, intézményei és nyelve — a gall epopea is elfulladt. És ennek oka nem egyedül a nyelvcseré; megszakadt a gall traditio, s ha a római uralom elleni lázadások fordulnak is elő a 3. és 5. században, a fölkelők tulajdonképpen nem Róma, hanem némely római jelenségek ellen küzdenek, mert hisz már jobbara rómaiaknak érzik magukat. A gall epopea tehát elpusztult; Róma elfojtotta azt rendeleteivel, nyelvével, irodalmával, műveltségével s az által, hogy a gallokkal elfeledteté nemzetiségöket és őket románokká alakítá át.

Az egyszer megszakadt epikai traditiót nem lehet halottaiból föltámasztani. Igaz, hogy breton dalnokok meg-meglátogatták azontúl is a gall földet. Így Hyvarnion állítólag négy évig tartózkodék I. Childebert udvarában. S úgy látszik, más breton dalnokok is megfordultak Galliában és a frank királyi udvaroknál. Erre mutat egy sokáig germánnak tartott, de tényleg kelta hangszernek nagy elterjedtsége is a gall földön. Neve rotta.¹⁾ Azonban ama dalnokok, jöttek legyen akár Armoricából, akár a tengerentúlról, oly nyelven zengtek, mely már mindenki előtt érthetetlen volt, s oly hőskről és eseményekről, melyeket a nép nem érze övéinek. Inkább zenéjükért hallgatták őket, mint külföldön a magyar cigányokat. Költeményeiket ugyan valószínűleg olykor-olykor lefordították; de hogy ezek nem hathattak úgy, mint a nemzeti epopea, az a napnál világosabb. Azt képzelni pedig, hogy egy bárd Franciaország hőseit román nyelven énekelje meg, képtelenség. A mit a román gallok a bárdoktól tanulhattak, az az énekre és zenére szorítkozék. Ugyanazért a szoroson vett francia epopeában nincsenek is kelta elemek. Vannak ugyan a francia

¹⁾ Rote altfr., prov. rota, auch altsp. ein Saiteninstrument, das mit der Hand gespielt ward. Unsré Alten hielten das Wort für ein deutsches (nomine barbarico rottam appellantes), noch mhd. rotte; da aber Venantius Fort. die chrotta als brittanna bezeichnet, so scheint sie den Celten zugehören, die das Wort in der Tat besitzen: altirisch crot cither, gael. cruit. Hiezu kommt, dass die Sache unter den romanischen Völkern eigentlich nur bei den Franzosen einheimisch war, die der rote häufig erwähnen. Nur wird man unmittelbare Herkunft von rote aus crot nicht annehmen dürfen: vielleicht gieng, wie Graff auch schon vermutet, ein ahtd. hrota voraus. — Diez, Etmologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. 5. Ausgabe, Bonn, 1887; p. 672.

irodalomnak határozottan kelta eredetű termékei is; de ezek teljesen elűtnek a *chansons de geste*-től.

Ha a kelta hypothesis semmikép sem fogadható el, úgy a latin egyenesen képtenség. Minden esetre éjszaki Franciaország lett volna az utolsó, mely ilyenmű epopoeát hoz létre. Délen kellene ilyent találnunk, hol a rómaiság erősebb gyökereket vert, s mindenek felett Olaszországban. Valaha lehetett a római világnak is epopoeája; de a mennyire tudomásunk van róla, a római irodalomban csak határozottan irodalmi jellegű eposzokkal találkozunk.

Hátra van még a román hypothesis. E szerint az epopoea azon új nemzet kebelében támadt, mely a római és frank hódoltság tartama alatt Galliában keletkezett. A germán elemnek ez epopoea megalkotásában nincs önálló része; de miként az új francia nemzet is vett föl német szokásokat és intézményeket, akként e nemzet epopoeája is visszatükrözi a germán szellem hatását, annyiban, amennyiben e szellem az új francia szellemnek is egyik alkotó részét képezi. A germán hatás pedig, Fustel de Coulanges szerint, felette csekély mindenütt, de különösen Franciaországban.

Fustel de Coulanges eszméi és a román hypothesis az utóbbi évek óta nagy kedveltségnek örvendenek a francziáknál. Nem csoda. „Qu'est-ce après tout que le Roland, si ce n'est le récit d'une grande défaite de la France, que la France a glorieusement vengée? La défaite! Nous venons d'y assister. Mais nous saurons bien la réparer un jour par quelque grande et belle victoire“. Így szól Gautier Roland-kiadásának bevezetésében. És ez érzelem az egész Franciaországot élteti és sokszor igazságtalanságra is ragadja az 1871-i győzők iránt.

Fájdalom, e harag a tudományban is hagy nyomokat. Így határozottan Fustel de Coulanges egyik-másik művében, mint alább is fogjuk látni. A román theoria talán éppen az utóbbi „défaite“ miatt örvend oly nagy és tartós tekintélynek a román philológiában. Elfogadta G. Paris, melegen védelmezi Meyer, meg van róla győződve Darmesteter, áttért rá Gautier; a dán Nyrop így teszi föl a kérdést: „Skyldes des Frankernes Indtraengen i Frankrig, at Heltedigtningen har udviklet sig eller ej?“ — s a helyett, hogy igenlőleg felelne a nagyon helyesen föltett kérdésre, közvetíteni akar a román és germán theoria között.)

A védők ezen válogatott sora daczára Rajna megmarad azon álláspontja mellett, hogy a román theoria nagyon kevésbé védhető.

) L. ezeket: Rajua, 309—310, Nyrop, 385—388.

Tényleg minden mellette felhozott érv pusztán *difficultas*, és ezek között is a legtöbb képzelt és csak kevés a valódi. Nagy valószínűsége csak akkor volna a hypothesisnek, ha a francia epopea csak a X. vagy legalább a IX. században lépett volna fel, midőn Franciaországban már egyszabású nép volt, mely nyelvre egyezett és melynek egyes csoportozatai csak hagyományos törvényeik révén különödték már el egymástól. De akkor is még mily súlyos aggály marad fenn. Két népelem egyesül egymással, az egyiknek volt epopoeája, a másikkak nem; ha már most a vegyülék népnek lesz epopoeája, ésszerűen vajjon melyikre vihető az vissza?

Láttuk, hogy a francia epopoeát egyáltalán nem lehet valami fiatal productumnak tartani, és annak régiségét a román *theoria* valamennyi védője is elismeri. Vesztökre; mert a hány lépést teszünk visszafelé a frank föld történetében, annyi fokkal csökken a román hypothesis valószínűsége. Mert utoljára is eljutunk azon időponthoz, midőn a romano-gall elem még nem elegyült a frankkal. Mit fognak akkor a román eredet vallói tenni? A szeréntök is helytelen kelta vagy latin eredet hypothesis mellé fognak állani? A kelta eredet még némileg elfogadhatónak látszik. De a kelta epopoeát mely hősök ápták volna, mely királyok szolgálhattak volna tárgyaiúl. Chlodowech? Hisz ő tagadhatatlanúl telivér germán. Vagy a többi Meroving? Hisz az is germán mind. Meg különben is, ha egyszer nem sikerül a francia epopoeát N. Károly koráról datálni, okvetetlenül „*deve contentarsi di apparire (l'epopea francese) una figliazione di qualcosa di antecedente*“. És ekkor gondoljuk meg, hogy a modern tudomány által elfogadott igazság: „*la trasmissione, non la generazione spontanea è la fonte della vita*“. S ha egyszer latin, kelta és germán hypothesis között kell választani, vajjon ki fog a két előbbi mellett sikra szállani?

Ez az okoskodás egyszerű, de döntő. Mindamellet nézzünk jobban a szeme közé annak a román hypothesisnek. Nincsen-e valami ellenvetése? S ha a francia epos régi, talán régi a román és germán elem vegyülése is?

S itt gyűlné meg a bajunk Fustel de Coulanges-zsal, ha nézetivel nem állana egyedül, és ha a józan francia kritika is nem vallotta volna azt az elvet: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. E kitűnő tudós azt állítja, hogy Franciaországban a germán elem nagyon hamar tűnt el és nyomokat is alig hagyott ez ország művelődéstörténetében. Különös és paradox, hogy ne mondjuk, gyűlölködő állítás, melyet Rajna joggal nevez „szélmalom elleni harc“-nak.

Mindenek előtt constatálnunk kell, hogy a frank fejedelmek nagyon sokáig őrizték meg nemzetiségüket, és még N. Károly fia, Jámbor Lajos is jobban beszélt németül, mint román nyelven. Chlo-

dowech germán volt; a kegyetlen Chilperich (561—584) írt ugyan ügyetlen latin verseket, de mindenesetre jobban értett a német nyelvhez, hisz Fortunatus Germanica regna névvel nevezi birodalmát; fivérét Charibertet, ki Párisban székel, latin ékesszóllásáért dicséri ugyanazon költő, s hozzá teszi:

„Qualis es in propria, docto sermone, loquella,
qui nos Romanos vincis in eloquio?“

M. Károlylyal megújul a germán invasio; s Kis Pipin mindenesetre germán volt, ha fiáról, Nagy Károlyról ezt olvassuk Eginhardusnál (c. 25.): „Nec patrio tantum sermone contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis operam impendit; in quibus latinam ita didicit, ut aequae illa ac patria lingua orare¹⁾ sit solitus“. Aztán (c. 29.): „inchoavit et grammaticam patrii sermonis. Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula imposuit“. S alább közli is e neveket. — Fia Jámbor Lajos is német nyelvű volt még. Ugyanis életrója, Theganus (c. 19.) ezeket mondja róla: „Lingua graeca et latina valde eruditus, sed graecam melius intelligere poterat quam loqui; latinam vero sicut naturalem aequaliter loqui poterat“. És ez az anyanyelv nem lehet a román, mert, mint egy más krónikásnál olvassuk, a királyt haldoklásakor gonosz szellemek kísértették, kiknek ő azt kiáltá: „hutz! hutz!“ „Quod significat foras,“ mondja a krónikás; mely fordítás maga is elég ama felkiáltás germán voltának a bebizonyítására.

A frank királyi udvarban nagyon erős volt a latin és román áramlat. S ha mindennek daczára is oly sokáig őrizték még a fejedelmek germán nemzetiségöket, akkor mit szöjjünk a tudatlan köznépről? Legalább is néhány nemzedéknek kellett letűnnie, míg a nyers és büszke frankok, kik bizonyos megvetéssel néztek le a wala-h-ra, anyai nyelvöket a románnal föleserélték. Hivatkozhatunk e tekintetben a Tours-ban tartott zsinat híres és általános ismert 17. canonjára. Hivatkozhatunk Szt. Mummolinusnak egy életrajzára, hol az mondatik, hogy e jeles férfiú jó tetteit nemcsak német, hanem latin nyelven is a hir szárnyaira vette; e férfiú pedig valószínűleg egyike azoknak, kik 813-ban Reims-ban zsinatra gyűltek össze, hol a többi között ezt a határozatot hozták (can. 15.): „Ut episcopi sermones et homilias sanctorum patrum, prout omnes intelligere possint, secundum proprietatem linguae praedicare studeant“. Tehát e püspöki „megye“ kevert nyelvű volt még.

A germán és román nyelv benső és hosszas érintkezésének tanújele az is, hogy a franczia nyelvnek nagyon sok germán eredetű

¹⁾ Ünnepeles alkalommal, nyilvánosan beszélni.

szava van, sokkal több, mint bármely más újlatin nyelvnek. Ugyanis Diez számítása szerint körülbelül 930 azon etymonok száma, melyek az újlatin nyelvekben germán eredetűek. Ezekből 450 esik kizárólag a francia nyelvre, 140 az olaszra, 50 a spanyol- és portugallra és körülbelül 300 közös. Az összes számból tehát esik a francia nyelvre majdnem a fele, a közös szókból pedig $\frac{3}{5}$ rész van meg e nyelvben. A szók ekkora keveredése pedig „significa proprio mescolanza di sangue, sostituzione di costumi, di istituzioni, sovrapposizione di idee; insomma, circolazione di vita“. Ezekhez járul az aspirált *h* és sok más nyelvtani jelenség, melyekre itt nem terjeszkedhetünk ki.

Hiába törekszik Fustel de Coulanges e számok értékét azzal leszállítani, hogy a frankok száma nagyon csekély volt. Ha az volt volna, annál inkább bizonyítaná nemzeti extensivitasukat. De különben történetileg bizonyított tény, hogy a frank bevándorlások Galliába hosszú évtizedeken át tartottak.

Kétségsbe vonhatatlan tény azonban az is, hogy a romano-gall nép rengeteg túlsúlyban volt a germán felett. A nyelvre nézve pedig ez a döntő, ha ugyan más tényezők nem játszanak közbe. De hát Gallia éjszaki részének gall népsége úgyszólván fajlag is megkülönböztette magát a délitől, és tulajdonneveinek száma túlsúlyban frank. Mi másra mutat ez, mint arra, hogy Gallia eredeti lakossága a germán faj erős hatása alatt állott?

És e germán faj megkülönböztette magát az őslakóktól politikai, katonai és jogi intézményei által; Franci névvel nevezte magát, míg a nemgermánokat Francigenae néven hitta; e hősi faj meghódította Galliát, bármit mondjon is Fustel de Coulanges a krónikások nyílt kijelentéseivel szemben, mely krónikások Chodowechról és Siagriusról értesítenek és „de subjugatione Gallorum“ beszélnek; e kitűnő germán faj uralkodók Gallián, mert a krónikások ily kifejezéseket használnak: „Franci domini,“ „Francorum dominatio;“ mint hódítók sokáig mintegy aristocrátiát képeztek új hazájokban, nagyon büszkék voltak önmagukra („Gens Francorum inelyta, auctore Deo condita, fortis in arma, firma in pacis foedere, profunda in consilio, corpore nobilis, incolumna candore, forma egregia, audax, velox et aspera“, mondja a krónikás), megvetették a walah benszülötteket (mely megvetés ma is kísért, ok- és észszerűtlenül, a németek között a kevert-vérű román fajokkal szemben) és azért félannyi Wergeld-et róttak rájuk, mint a saját fajukra: egy frank megöletése 200 pénzbe került a gyilkosnak, egy burgundé, alamanné, frisé, szászé, bajoré — 160-ba, egy románé — 100-ba. A román lakosság tehát a szabadosokkal tekintetek egyenrangúnak. Csak a frankok élveztek teljes szabadságot.

Ez éles különbség jüvevény és benszülött között feltűnő a polgári

állításban is. Hivatalnokoknak a Merovingok, ha nem akarának szakítani a római hagyománnyal, nem használhatának tudatlan frankot, hanem románt kelle alkalmazniok. A harcز büszke mesterségét ellenben kiválólag a germánok gyakorolták. Innen van, hogy annyi sok hadi műszó ment át a germánból a román nyelvekbe, különösen a francziába.

A mit itt fejtegettünk, a frank hegemonia, különösen a harcزbeli, nagyon fontos a franczia epos eredetének kérdésére. Az epos magában véve nem abban az értelemben népköltemény, a melyben e szót közönségesen venni szokták. Majdnem mindig királyokról és nagyokról énekel; a nép csak a háttérben nyüzsög, ha ugyan megvetésben nem részesül. Agamemnon szavára tolongnak a görög nép és a görög előkelők hajóikra, hogy hazájukba visszavezzenek; tehát egyforma a kislelkűség bennök; és mégis Ulysses, hogy visszatartsa őket, az előkelőkhöz ἀγαυοῖς ἐπέειπεν fordul, míg a népet szidja és üti. Magában a franczia epopoeában is nem valami előnyös színben tűnik fel a polgári és a paraszt osztály. Mert az epos az előkelőkről, a nagyokról, a királyokról szeret zengeni. S miként kiválóan a harcز az eleme, úgy a harcزban is csak az aristocratiát szereti megszóllításával kitüntetni.

Ime, ez a franczia epopoea eredete. S Rajna meg van róla győződve, hogy elmélete szilárd és megdönthetetlen.

XVI.

Egy hiú ellenvetés és néhány új erősség.

Az egyetlen közvetlen ellenvetés, melyet a franczia epopoea germán eredete ellen felhoznak, ez: nehéz felfogni, hogyan ment át ez epos egyik nyelvből a másikba. Érvnek elég különös; éppen olyan, mint ha nem ismerve egy gőzgép szerkezetét és látva annak kerekeit forogni a fűtés világánál, arról győződnénk meg, hogy a tüzet nem látva, nem is ettől ered a tovább haladó gép mozgása.

Bizony csak hiú képzelgés az egész érv. A germán elmélet nem kevésbbé helyes akkor is, ha csak azt engedjük meg, hogy az elrománosodott frankok nyelvcserelésökön túl is költöttek és birtak olyféle énekekkel, mint akkor, mikor még germánok voltak. S hogy ebben találjon valaki nehézséget, nem hiszem. Egy nép nem cserél jellemet, természetet, ha nyelvet cserél. És a frankok e szabály alól egyáltalán nem kivételek. Láttuk, hogy mennyire ragaszkodtak régi törvényeikhez és intézményeikhez, mekkora befolyást gyakoroltak a benszüllött lakosságra, mily harcزiasok voltak, mennyire szerették a dalt. Vajjon hol van az az ember, ki azt higgye, hogy az ő hegemoniájok, az ő nevek alatt keletkező új nemzet tagjaiként megtagadták volna régi daloló kedvöket?

Meg kell gondolni jól, hogy ezen két állítás között: „a francia epopoea germán eredetű“, és „a francia epopoea az elrománosodott frankok epopoeája“ — nincs alapjában semmi különbség.

Ennélfogva megtámadhatatlan volna a germán theoria akkor is, hogyha a germán frank nyelvből nem fordítottatott volna át hősköltemény a román francia nyelvre. Tényleg nem mutathatunk ki ilyent; és ebben látják némelyek a legnagyobb nehézséget. Bizony kár azért a nagy ijedezésért. Kár Meyernek azt emlegetnie, hogy „toute une génération de poètes philologues occupés à faire des amplifications françaises sur des thèmes germaniques“ szükségeltetnék ahhoz, hogy frank, azaz germán nyelvű eposok francia, azaz román nyelvűekké lehessenek; s Nyropnak, hogy „tyske Folkedigte kunde kun frembringe en tysk Heltedigtning.“¹⁾ Ha néhány századdal későbben lehetséges volt a kelta epopoeának francziává lennie, miért ne lehetett volna annak idején a germán epopoea is francziává, mikor e mellett minden ok és érv szóll? Gondolkozunk csak: minden frank családban okvetetlenül volt egy kétnyelvű korszak. Ez korán kezdődhetett, s a sokáig elhúzódó frank bevándorlások miatt sokáig tarthatott. Különböztessünk meg ebben három időszakot; az elsőben a frank frankúl beszéll és románúl ért; a másodikban egyenlően ért és beszéll frankúl és románúl; a harmadikban beszéll románúl és ért frankúl. Ebben nincsen semmi szokatlan; tanú rá akárhány modern család, tanú rá a mai francia-német, olasz-osztrák, porosz-lengyel határ; tanú rá, hogy egyebet ne emlitsünk régibb korból, a Benevento hercegségbeli VII. századi bolgár bevándorlás, melyre nézve azt mondja Paulus Diaconus (5, 29.): „Qui (Bulgari) usque hodie, quamquam et latine loquuntur, lingue tamen propriae usum minime amiserunt“. Ha pedig a frank nép volt egy bizonyos korszakban kétnyelvű, hogy ne volt volna az a vándorköltők (vagansok) könnyelmű dalnok-osztálya, mely az ének és dal hordnoka és terjesztője, melynek kenye: ügyesség az elbeszélésben és dalban, zenében, bűvészetben, illetőleg nyelvismeretben? Ilyen kétnyelvű vándorköltők sokok frank éneket önthettek át a román nyelvre.

Nem látunk többé semmi felhozható érdemleges érvet a germán elmélet ellen. De hátha mellette szóllna még sok más erősség a felhozottakon kívül?

A germán epopoeában sok a mythikus elem, de általában történeti jellege van. Sokkal gyakrabban lesznek benne emberek, mint istenek herosokká. Az első században Arminius a tárgya; a IV.-ben Hermanarich-ot zengi; az V.-ben itt Guntherről és testvéreiről, ott Chlo-

¹⁾ Nyrop, p. 18.

dowechról énekel; a VI.-ban a két Theodorichról, Chlotharról, Alboinról; a VII.-ben és VIII.-ban a Pipinekről és Károlyokról. Később is történeti az alapjellege. Nagyon hibás felfogás az, hogy a germán epopoea kedvencz tárgya, keresett motivuma a ködös és mesés, mythikus hajdan.

Hogy ily jellemű a francia epopoea is, hogy benne éppen igen kevés a mythikus elem, már mondtuk.

A francia epopoea különösen ott virágzott, hol a germán elem volt az uralkodó és túlnyomó; és legerősebb gyökerei éppen a német határhoz közelebb eső talajban vannak: Picardiában, Artois-ban, Flandriában, az Ardennek között, Lotharingiában. Tisztán román területen, a Provence-ben, csekély jelentőségű az epikai költészet.

Némely francia eposi hős egyenesen német; pl. Naim (bajor), Renaut (Dortmund), Ganelon (Mainz). Különösen Mainz fontos e tekintetben, mint a germán Francziának legnevezetesebb városa.

A francia eposban a „frank“ és „francia“ szó vegyest használtatik.

„L'ost des Franceis verrez semprez desfaire:
Franc s'en irunt en France la lur tere“

olvassuk a Roland-éneken (49—50). Ez nem lehet tudós megkülönböztetés, hanem egyszerűen zavaros archaismus. S tulajdonkép, mikor francziákról van szó a régibb francia epopoeában, így a Ch. d. R.-ban, a szoros értelemben vett frankok értetnek alatta. Nem frankok a bajorok, sem az alemannok, mi természetes; de nem azok a normandiaiak sem; frankok kívánják különösen Ganelon fölnégyelését; frankok a csatában az elsők; és „Franc de France“ gyakori megkülönböztetés a Ch. d. R.-ban.

Germán a francia epopoeában a jog. A fejedelem nem korlátalan hatalmú, a kormányzásba beleszólnak a nagyok és a nép. Nagy Károly nem határoz kénye-kedve szerint, hanem gyűlést hív össze, és a nagyok abban elmondják nézeteiket, nem tanácsolnak, hanem határoznak. Ha valakinek a nézete tetszik nekik, azt zajos helyesléssel nyilvánítják ki a jelenlevők. Ennek megfelelően olvassuk Tacitusnál (c. 11.), hogy a fejedelmek az értekezletet „auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate“ nyitják meg; és a nép „si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt“. Károly tulajdonkép csak báróit hívja össze; de a gyűlésben jelen van mindig tömérdek frank:

„Des Francs de France en i da plus de mil“. (Ch. d. R. 169.)

A népies gyülekezet mindig „Franceis“-nek nevezetik.

Hasonló gyűlésről olvasunk Theoderich mondájában és a Ruodliebban, hol a király azt kérdi övéitől:

„Quid respondendum sit missis dicite primum“.

És jellemző: a gyűlésezés ezen módja át van víve a szaraczenokhoz is.

A francia epopoeában a követ botot és keztyűt kap, mi germán szokás. Franciaúl a keztyűnek még a neve is germán: gant, olasz guanto, középlatín wantus, v. ö. egyebek mellőzésével a svéd és dán vante-t.¹⁾ Keztyű révén adja át a fejedelem, germán szokás szerint, küldöttének tekintélye egy részét, és kívánja azt képviselőjének tekinteni. A botra nézve pedig elég Tours-i Gergelyre hivatkoznunk (VII. 32.): „Post haec misit interum Gundovaldus duos legatos, Zotanum nec non et Zabulfum, ad Regem, cum virgis consecratis, juxta ritum Francorum, ut scilicet non contingerentur ab ullo, sed, exposita legatione, cum responso reverterentur“.

Egészen germán a francia epopoeában a törvényszéki eljárás. A legérdekesebb példa erre a Ch. d. R.-ban van, Ganelon elítélésében. Tulajdonkép a nép ítél. Harmincz kezes áll Ganelon mellett; ez ezek közül párbaj-vivót választ, kinek meg kell küzdenie a vádolók jelöltjével; a párbaj eldőlése után Ganelont felnégyelik, kezeseit pedig felakasztják. Még a négy pad is, mely a küzdőtér négy határvonalát jelöli, megvan a törvénytárasban.

Germán vonás a francia epopoeában továbbá: az esküvés a fegyverekre, a vendégbarát megajándékozása, a fegyvertársak barátsága (cumpaignun, Gesellen), a harcziás szellem, a boszúállás és a főnökök iránti hűség. Mily meghatóan nyilatkozik ez utóbbi Roland-nál:

„Dist Oliviers: Sire cumpainz, ço crei,
De Sarrazins purrum bataille aveir.
Respunt Rollanz: E Deus la nus otreit!
Bien devum ci ester pur nostre rei!
Pur sun seignur deit hum suffrir destreiz,
E endurer e granz calz e granz freiz;
Si'n deit hum perdre e del guir e del peil!“ (V. 1006.)

Igazságot mondott tehát alapján, habár kissé túlozva fejezte is ki magát, G. Paris, midőn így szólt: „prise en gros, et au moins sous un de ses aspects les plus importants, *l'épopée française peut être définie: L'esprit germanique dans une forme romane*“.

* * *

És ezzel búcsút vehetünk a francia epopoeától és Rajna könyvétől. Van ugyan e jeles műnek még néhány mélyreható fejezete, de azokra itt térszúke miatt kellőleg ki nem terjeszkedhetvén, inkább mellőzzük azokat. Különösen a dal-elmélet, az Einzellieder theorie távollétét fájjaljuk.

¹⁾ Diez, i. m. p. 177.

De a mi a germán szakembert Rajna könyvéből leginkább érdekelheti, azt e futólagos ismertetésben megolvashatja.

Nálunk még a Chanson de Roland sem ösmeretes eléggé! Pedig e költemény bármely irodalomnak is dízére válnék. Megösmertjük belőle a régi lelkes Franciaországot, Roland „France la douce“-át. S a költeményt elolvasva, és Frankhon történetén emlékezetünkben átfutva, érezni fogjuk e szép országgal szemben azt, mit Manzoni, a jeles olasz költő, mondott: „La haine pour la France! pour cette France illustrée par tant de génie et par tant de vertus! d’ou sont sortis tant de vérités et tant d’exemples! pour cette France que l’on ne peut voir sans éprouver une affection qui ressemble à l’amour de la patrie, et que l’on ne peut quitter sans qu’un souvenir de l’avoir habitée il ne se mêle quelque chose de mélancolique et de profond qui tient des impressions de l’exil!“¹⁾

Erdélyi Károly.

II.

Tanári kar.

1) A rendes tantárgyak tanárai.

Arányi Béla, kegyes-tanítórendi áldozópap és házfőnök, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek és a m. természettudományi társulatnak rendes tagja; tanította a mennyiségtant az I. II. III. és IV. osztályban hetenkinti 13 órában. Tanárkodásának évszáma 23.

Dr. Erdélyi Károly, kegyes-tanítórendi áldozópap, bölcsészettudor, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek és a budapesti philologiai társaságnak rendes tagja, gymnasiumi könyvtáros; tanította a magyar nyelvet a III. IV., a német nyelvet és irodalmat a III. V. VI. VII. és VIII. osztályban, összesen hetenkinti 18 órában. Tanárkodásának évszáma 6.

Farkas Ignác, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a II. osztály főnöke; tanította a magyar és latin nyelvet a II., a magyar nyelvet a III. osztályban, összesen hetenkinti 15 órában. Tanárkodásának évszáma 18.

Horváth György, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a budapesti magyar gyorsíró-egyesületnek, a philologiai és az orsz. képzőművészeti társulatnak rendes tagja, a VII. osztály főnöke; tanította a val-

¹⁾ „Lettre à M. C*** sur l’unité de temps et de lieu dans la tragédie“ című, francziául írt művének végszavai.

- lástant az I. II., a latin nyelvet a VIII., a görög nyelvet a VII. és VIII. osztályban, hetenkinti 18 órában. Tanárkodásának évszáma 7.
- Janny László**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek és a budapesti philol. társaságnak rendes tagja, főgymnas. hitszónok, a VI. osztály főnöke; tanította a vallástant az V. VI, VII. VIII., a görög nyelvet a VI., a történelmet a IV. osztályban, hetenkinti 16 órában. Tanárkodásának évszáma 17.
- Kozár Ferencz**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a magyar földrajzi és a budapesti philologiai társaságnak rendes tagja, az I. osztály főnöke, a régiséggyűjteménynek és a térképtárnak gondozója; tanította a magyar és latin nyelvet az I., a történelmet az V. VI. és VIII. osztályban, hetenkinti 22 órában. Tanárkodásának évszáma 3.
- Laczkó Dezső**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek és a magy. földr. társaságnak r. tagja, a természetrajzi és a vegytani szertár gondozója, a segélyző egyesület elnöke; tanította a földrajzot az I. II., a történelmet a VII., a természetrajzot a IV. V. VI. osztályban, hetenkinti 18 órában. Tanárkodásának évszáma 5.
- Matirkó Konrád**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a magyarországi kárpát-egyesületnek rendes tagja, a IV. osztály főnöke, a természettani szertár gondozója; tanította a német nyelvet a IV., a phys. földrajzot a III., a mennyiségtant a IV. V. és a rajzoló geometriát az I. II. osztályban, hetenkinti 18 órában. Tanárkodásának évszáma 19.
- Pakos János**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a III. osztály főnöke, a tápintézeti bizottság tagja; tanította a latin nyelvet a III. IV. és VI. osztályban, hetenkinti 18 órában. Tanárkodásának évszáma 10.
- Pataky Imre**, világi, városi rajztanár, polgári leányiskolai tanár, a rajziskola szereinek gondozója; tanította a rajzoló geometriát a III. IV. és a szépirást az I. és II. osztályban hetenkinti 6 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 17.
- Pintér Kálmán**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, az országos tanáregyesületnek rendes tagja, tanári tanácskozmányi jegyző, a VIII. osztály főnöke, az önképzőkör vezetője, az ifjúsági könyvtár gondozója; tanította a magyar nyelvet és irodalmat a IV. V. VII. VIII., a történelmet és politikai földrajzot a III. osztályban, hetenkinti 17 órában. Tanárkodásának évszáma 14.
- Szabó xav. Ferencz**, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a rendi növendékeknek tanulmányi felügyelője, az országos tanáregyesületnek választmányi tagja, hitelemző, a mennyiségtani szerek gyűjteményének gon-

dozója; tanította a vallástant a III. IV., a mennyiségtant a VII. VIII., a bölcsészeti előtant a VIII. osztályban, hetenkinti 12 órában. Tanárkodásának évszáma 18.

Tóth Antal, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, igazgató; tanította a természettant a VII. VIII. osztályban, hetenkinti 8 órában. Tanárkodásának évszáma 25.

Varju János, kegyes-tanítórendi áldozópap, rendes tanár, a budapesti magyar gyorsíró-egyesületnek rendes tagja, az V. osztály főnöke, a gyorsírókör vezetője, az ének- és zene-iskola felügyelője; tanította a latin nyelvet az V. VII. és a görög nyelvet az V. osztályban, hetenkinti 17 órában. Tanárkodásának évszáma 5.

Zsigmond József, világi, gazdasági felsőbb népiskolai és okleveles torna-tanító; tanította a testgyakorlatot az I.—VIII. osztályban, három csoportban, hetenkinti 6 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 9.

2) Felekezeti hittanárok.

Fördös László, evang. reform. segédlelkész és hitoktató; tanította a reform. vallású tanulókat osztályonként heti 2—2 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 4.

Jankovits György, gör. kel. lelkész; tanította a gör. kel. vallású tanulókat osztályonként heti 2—2 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 4.

Laukó Károly, ágost. evang. lelkész. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 22.

Dr. Perls Ármin, főrabbi; tanította a mózes vallású tanulókat az I.—VIII. osztályban hetenkinti 2—2 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 6.

3) A rendkívüli tantárgyak tanítói.

Dr. Erdélyi Károly, I. főnebb; tanította az olasz és francia nyelvet a kezdőknél és a haladóknál heti 2—2 órában.

Horváth György, I. főnebb; tanította a gyorsírást a kezdőknél hetenkinti 1 órában.

Pataky Imre, I. főnebb; tanította a szabadkézi rajzolást és festést hetenkinti 2 órában.

Varju János, I. főnebb; tanította a gyorsírást a haladóknál hetenkinti 1 órában.

Szabados Géza, világi, zeneiskolának igazgató-tulajdonosa, az intézeti ének- és zeneiskola tanszereinek gondozója; tanította az éneket és zenét mind

a kezdőknél, mind a haladóknál hetenkinti 2—2, összesen 8 órában. Tanárkodásának évszáma az intézetnél 12.

Intézeti szolgál.

Farkas Antal, pedellus; az intézetnél szolgál a 3. évben.

III.

Előadott tananyag; tankönyvek.

1) Rendes, kötelező tantárgyak.

Első osztály.

Osztályfőnök: **Kozár Ferencz.**

- Róm. kath. vallástan**, heti 2 órában. — Isten tiz, az anyaszentegyház öt parancsa. A parancsok megszegése. A malasztról és szentségekről. A penitencziatartásról és oltári szentségről. Az ó-szövetség története. — Tankönyvek Közép katekizmus. Eger 1886. — és Róder Alajos, Bibliai történet. Eger 1887. — Tanár Horváth György.
- Gör. kel. vallástan**, heti 2 órában. — Az imák ismétlése után az ó-szövetség története Józsefign. — A hit és hitágazatok; szentségek. — Tankönyv Róder Alajos, Bibliai történet. Eger 1887., — a többi tananyagot kéziratban magyarra fordította a tanár Jankovits György.
- Ev. reform. vallástan**, heti 2 órában. — Biblia-ismertetés: ó-szövetségi írók. Bocsor Lajos kézikönyve nyomán tanította Fördös László.
- Izraelita vallástan**, heti 2 órában. — Szombat, újhold- és ünnepi imák fordítása és értelmezése. Szertartástan. Biblia-ismertetés. Izrael története Ádámtól Mózes haláláig, megfelelő földrajzzal és erkölcsi tanulságokkal. — Tankönyvek: Imakönyv. Budapest 1886. és Lów L. Bibliai történet. Budapest 1885. — Hetenkint egyszer szónoklattal egybekötött nyilvános istentisztelet. Tanár dr. Perls Armin.
- Magyar nyelv**, heti 6 órában. Egyszerű mondat és mondatrészek; beszédrészek; a fő- és mellékmondat megkülönböztetése; alaktan; szóképzés. Prózai és költői darabok olvasása, értelmezése; szaválás. — Kéthetenkint egy írásbeli dolgozat. — Tankönyvek Dr. Szinyei, Iskolai magyar nyelvtan I. r. 3. kiad. Budapest 1886. és Tomor-Várad, Magyar olvasókönyv I. r. Budapest 1885. — Tanár Kozár Ferencz.

- Latin nyelv**, heti 7 órában. — Összefüggő olvasmány alapján a név- és igeragozás fontosabb alakjainak begyakorlása; szókincsgyűjtés, folytonos fordítás és elemzés; a cselekvő igeragozás. Hetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat. — Tankönyvek Szepesi-Tóth, Latin alaktan I. r. 14. kiadás. Budapest 1887. — és Tóth, Latin gyakorló és olvasókönyv II. r. Budapest 1887. — Tanár Kozár Ferencz.
- Földrajz**, heti 4 órában. — Magyarország és Európa többi országainak hegy- és vízrajza, talaja, állat- és növényélete, városok és vidékek néprajza. — Tankönyv Hunfalvy J., Földrajz gymnasiumok használatára, I. rész. Budapest 1887. — Tanár Laczkó Dezső.
- Számтан**, heti 3 órában. — A tizes számrendszer; a négy számolási művelet egész számokkal és tizedes törtekkel; a tört mint hányados és viszony; közönséges törtekkel való számolás. A méter-mérték ismertetése, időszámítás. — Tankönyv Dr. Lutter, Közönséges számтан. Budapest 1886. — Tanár Arányi Béla.
- Rajzoló geometria**, heti 3 órában. — Planimetriai elemek. Pontok, vonalak és szögek fekvése és mérési viszonyai. A legfontosabb síkidomok, u. m. a három-, négy- és szabályos sokszögek; a kör tulajdonságai és alakítása. — Az idomok összeillősége, hasonlósága és terület meghatározása. A kerület, tojásidomú s csigavonal szerkesztése. — A mértani ékitményi rajzolás elemei rendszeresen haladó táblarajzok után rajzeszközökkel. — Tankönyv Landau-Wohlrab, Rajzoló geometria I. füzet. Budapest 1886. — Tanár Matirkó Konrád.
- Szépírás**, heti 1 órában. — A magyar kis és nagy betűk alkotó részeinek és alakítási módjának ismertetése és gyakorlása; folyóírás — Tanár Pataky Imre.

Második osztály.

Osztályfőnök: Farkas Ignác.

- Róm. kath. vallástan**, heti 2 órában. — Az apostoli hitvallásról és a parancsokról. — Az új-szövetség története, megfelelő erkölcsi tanulságokkal. — Tankönyvek Róder Alajos, Bibliai történet. Eger 1887. és Közép katekizmus. Eger 1886. — Tanár Horváth György.
- Izraelita vallástan**, heti 2 órában. — Mint az I. osztályban.
- Magyar nyelv**, heti 5 órában. — a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok; az olvasottak tartalmának elmondása. Jelesebb versek szavalása. — b) A névragok és névutók használata. A különféle mondatok taglalása, a kisebb körmondatokkal bezárólag. — Kéthetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat. — Tankönyvek Dr. Szinyeci József, Iskolai magyar

nyelvtan II. r. Budapest 1886. és Tomor-Váradi, Olvasókönyv II. r. Budapest 1886. — Tanár Farkas Ignác.

Latin nyelv, heti 7 órában. — Az igetőnek megkülönböztetése, cselekvő, szenvedő és álszenvedő igék ragozása. Tőváltoztató és hiányos igék. Genus-szabályok tüzetesen. Összefüggő olvasmány alapján a fő- és mellékmondatok megkülönböztetése. Perfectum, supinum és szóképzés. Szócsoportok. — Hetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat. — Tankönyvek Bartal-Malmosi, Latin alaktan, II. r. Budapest 1884. — U. a. Latin Gyakorlókönyv. Budapest — Tanár Farkas Ignác.

Földrajz, heti 4 órában. — Magyarországnak és a Földközi tenger mellékének kivételével Európa többi országainak, valamint Ázsiának, továbbá Afrika, Amerika és Ausztráliának természeti viszonyokon alapuló leírása, népeiknek e viszonyokkal összeegyeztetett jellemzése. — Tankönyv Dr. Brózik K. és Paszlavszky József, Földrajz II. r. Budapest 1884. — Tanár Laczkó Dezső.

Számтан, heti 4 órában. — Számolási rövidítések. Rövidített számtani műveletek. Az arányosság fogalma alapján a hármasszabály és az olasz számolásmód. A mértani viszonyok és arányok elemei és azok alkalmazása. Százalék-számolás. Tankönyv Dr. Lutter Nándor, Közönséges számтан. Budapest 1886. — Tanár Arányi Béla.

Rajzoló geometria, heti 3 órában. — Tömörmértani elemek. A sík. Az egyenesek és a síkok független és viszonyos fekvése; lapszög és szöglet. A legfontosabb testek, u. m. hasáb, gúla, szabályos testek, henger, kúp és gömb tulajdonságai és hálózata. A testek összeillősége, aránya, hasonlósága, felszíne és térfogatának meghatározása. Testminták készítése, síkéitmények rajzának folytatása a tanár előrajza nyomán. Síkidomok, testek és egyszerűbb tárgyak rajzolása. — Tankönyv Landau és dr. Vohlrab, Rajzoló geometria. II. füzet Budapest 1887. Tanár Matirkó Konrád.

Szépírás, heti 1 órában. — A magyar írás tovább gyakorlása (I. I. osztály). A német betűk alakítása és írása. Folyóírás gyakorlása mind a két-tőben. — Tanár Pataky Imre.

Harmadik osztály.

Osztályfőnök: Pakos János.

Róm. kath. vallástan, heti 2 órában. — Káté: Az ember végezteljáról és rendeltetéséről. A hitről, parancsokról és a malaszt eszközeiről. — Tankönyv Középkatekizmus, Eger 1886. — Tanár Szabó Ferencz.

Gör. kel. vallástan, heti 2 órában. — A remény. Az Ur imájának, valamint az evangéliumi boldogságoknak rövid értelmezése. — A tananyagot kéziratban magyarra fordította a tanár Jankovits György.

Izraelita vallástan, heti 2 órában. — Hit- és erkölces tan. Isten, embertársaink és magunk iránti kötelességek. Szertartástan. Juda és Efraim ország története Rehabeámtól Nehemiásig földrajzzal és megfelelő erkölcsi tanulságokkal. Szombatokon szónoklattal egybekötött nyilv. istentisztelet. — Tankönyvek Vallástan, Cohné József. Arad 1881. és Lőw L. Bibliai történet. Budapest 1885. — Tanár dr. Perls Ármin.

Magyar nyelv, heti 3 órában. — *a)* Összefüggő történeti s egyéb olvasmányok, melyek egyszersmind szó- és mondattanilag elemeztettek. Költemények tanulása; szaválás. — *b)* A nyelvtan rendszeres áttekintése. A hangsúlyos vers ismertetése. — Kéthetenként egy írásbeli iskolai dolgozat. — Tankönyvek Szinnyi József, Rendszeres magyar nyelvtan. Budapest 1885. — Tomor-Várad, Olvasókönyv III. r. 3. kiadás. Budapest 1885. — Tanár Farkas Ignác.

Német nyelv, heti 4 órában. — Az olvasás szabályai. A teljes alaktan; a főnév, melléknév, számnév, névmás, ige, kötőszók, határozók, elöljárók, a szóképzés elemei; a mondattan elemei; a szórend. Fordítás magyarból németre és viszont. Költemények betanulása. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat. — Tankönyv dr. Szemák István, Német nyelvtan. Budapest 1886. — U. a. Német olvasókönyv. Budapest 1883. — Tanár dr. Erdélyi Károly.

Latin nyelv, heti 6 órában. — Mondattani alapfogalmak. A nyelvtan rendszeres átismétlése. Prosodiai alapfogalmak. Alany, állítmány, kiegészítők, tárgy és a különféle határozók. Hetenként egy írásbeli extempore. — *Gabii capti* Ovidiustól. Liviusból 16 fejezet. — Tankönyvek Bartal-Malmosi, Latin mondattan. Budapest 1880. U. a. Gyakorlókönyv a mondattanhoz, és Livius. — Tanár Pakos János.

Történelem és politikai földrajz, heti 4 órában. — Az első és második időszakban Magyarország története, főtekintettel a kiválóbb történeti alakok méltatására és a művelődési viszonyokra. — A harmadik időszakban az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza. — Tankönyvek Mangold Lajos, A magyarok története. Budapest 1887. — Csuday Jenő, Az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza. Szombathely 1884. — Tanár Pintér Kálmán.

Physikai földrajz, heti 2 órában. — Physikai alapismeretek a mechanikából, a hőről, fényről, delezességről és villanyosságról. A föld mint égitest; a föld szárazulatai, vizei, levegője és belseje. — Tankönyv Schmidt

Ágoston, Fizikai földrajz, 2. kiadás. Budapest 1885. — Tanár **Matirkó Konrád**.

Számтан, heti 3 órában. — Aránylatok, hármás és lánczszabály, egyszerű és összetett kamatszámolás, ráfizetmény, állam- és értékpapírok, váltók leszámítolása, egyszerű és összetett lerovat-számítás, göngysúly, arányos osztás, elegyítés-szabály. — Tankönyv dr. Lutter Nándor, Közönseges számтан. Budapest 1886. — Tanár **Arányi Béla**

Rajzoló geometria, heti 2 órában. — A kör mint mértani hely. Távolságok mérése és rajzolása. Adott távolságok szerkesztése, összeadása, kivonása, szorzása és osztása. Szögek másolása; párhuzamosak szerkesztése. A rhombus és az egyenszárú háromszög tulajdonságain alapuló szerkesztések. Szögek összeadása, kivonása, szorzása és osztása. A derékszög, a derékszögű és egyenszárú háromszög, az egyenszárú ferdény és a deltoíd szerkesztése és tulajdonságai. Három, négy és több hely térképe. Egyenes vonalú síkidomok átalakítása. — Tankönyv Landau-Wohlrab, Rajzoló geometria, II. f. — Tanár **Pataky Imre**.

Negyedik osztály.

Osztályfőnök: **Matirkó Konrád**.

Róm. kath. vallástan, heti 2 órában. — A kath. istentiszteletről, a templomokról, az egyházi ruhákról, a szentségek kiszolgáltatásáról, a a szent miséről és az ünnepekről. — Tankönyv Frencl Ince, Liturgia. Budapest 1882. — Tanár **Szabó Ferencz**.

Gör. kel. vallástan, heti 2 órában. — Liturgika. Az egyház szertartásainak rövid értelmezése. — A tananyagot kéziratban magyarra fordította a tanár, **Jankovits György**.

Ev. reform. vallástan, heti 2 órában. — Egyetemes egyháztörténet. Bocsor L. kézikönyve nyomán tanította **Fördös László**.

Izraelita vallástan, heti 2 órában. — Mint a III. osztályban.

Magyar nyelv, heti 4 órában. — Irály- és verstan, megfelelő olvasmányokkal. Szaválás. Arany Toldija nyelvi és tárgyi magyarázatokkal. — Kéthetenkint egy írásbeli házi dolgozat. — Tankönyv Névy, Stiliztika I. Budapest 1887. és Lehr Albert Arany Toldija. Budapest 1887. — Tanár **Pintér Kálmán**.

Német nyelv, heti 3 órában. — A nyelvtan rendszeres áttekintése; összetett szerkezetű mondatok taglalása; prózai s kisebb költői darabok fordítása, elemzése. Kéthetenkint egy írásbeli gyakorlat. — Tankönyv dr. Szemák István, Elméleti s gyakorlati német nyelvtan. Kassa 1878. U. a. Német olvasókönyv II. r. 2. kiadás. — Tanár **Matirkó Konrád**.

Latin nyelv, heti 6 órában. — Módoz és idők a mellékmondatokban, consecutio temporum, függő kérdés, határozó, jelző és értelmező mondatok, oratio obliqua, mellérendelt mondatok. Verstan, prosodia. — Liviusból. 1) Cajus M. Coriolanus. — 2) Lex agraria. Fabii. — Phaedrusból a 2. 4. 12. 15. 16. 17. 19. 20. 28. 31. 32. számú mesék. — A gyakorlókönyvből fordítások magyarból latinra. — Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. — Tankönyvek: Bartal-Malmosi, Latin mondattan. 1880. — U. a. Olvasókönyv Livius és Ovidiusból. 1880. — és Latin gyakorlókönyv a mondattanhoz. 1883. — Dr. Szamosi János, Tirocinium Poëticum. 1879. — Tanár Pakos János.

Történelem, heti 3 órában. — Az ó-kor a római császárságig, különös tekintettel a görögök és rómaiak politikai és műveltségi történetökre. — Tankönyv Vaszary Kolos, Világtörténelem. I. k. 6. kiadás. — Tanár Janny László.

Természetráajz, heti 3 órában. — Ásvány-, kőzet- és földtan. Az ásványok behatóbb ismertetéséhez szükséges vegytani előismeretek. Az ásványok fizikai tulajdonságai. Az ásványok részletes leírása a Dana-rendszer 6 osztálya alapján. A fontosabb kőzetek. Földtan. — Szemléltető kirándulások. — Tankönyv Dr. Roth Samu, Az ásvány-, kőzet és földtan alapvonalai. Budapest 1886. — Tanár Laczkó Dezső.

Mennyiségtan, heti 3 órában. — A négy alapművelet algebrai egész számokkal, kiterjeszkedve a négyzetre- és a köbre-emelés szabályaira és a mértani haladványok főbb tulajdonságaira; a számok oszthatósága, tényezőkre bontás, a legnagyobb közös osztó és legkisebb közös többszörösének kikeresése; a négy alapművelet betűszámantani törtekkel. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel. — Tankönyv Dr. Lutter Nándor, Betűszámantán, 7. kiadás I. füzet. Budapest 1884. — Tanár Matirkó Konrád.

Rajzoló geometria, heti 2 órában. — A kör érintője és húrja. Két körnek viszonyos fekvése. Szabályos sokszögek szerkesztése. A kör rectificatioja és kerülete. Kúpszeletek. A kör evolvensé, cycloisok és a csigavonalak. Szabadkézi rajzból síkdiszitmények rajzolása. — Tankönyv Landau-Volhrab, Rajzoló geometria. II. f. — Tanár Pataky Imre.

Ötödik osztály.

Osztályfőnök: Varju János.

Róm. kath. vallásán, heti 2 órában. — Előismeretek az egélyről. A kath. egély igazsága. A bizonyítéki források. Krisztus Jézus isteni kiküldetés és istensége. A kath. egyház isteni tekintélye. — Tankönyv

- Dr. Wappler Antal. A kath. egély tankönyve. I. rész. Pest 1870. — Tanár Janny László.
- Izraelita vallástan**, heti 2 órában. — Dávid zsolttárainak fordítása és értelmezése megfelelő erkölcs-tani fejtegetésekkel. Tankönyv kéziratban. — A zsidók története a babyloni fogságtól az állam feloszlata-sáig Titus által. — Tankönyv Cassel D., A zsidók története. Szeged 1880. — Szombaton szónoklattel egybekötött istentisztelet. — Tanár dr. P e l r s Á r m i n.
- Ev. reform. vallástan**, heti 2 órában. — Vallástörténet. — Tankönyv Laky Dánieltől. — Tanár Fördös László.
- Magyar nyelv**, heti 3 órában. — Költői olvasmány: balladák, románczok és lyrai költemények a tartalom, költői nyelv, szerkezet és versalak magyarázatával. — Stiliztika s az írásművek szerkesztésének általános szabályai, megfelelő olvasmányokkal. Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. — Tankönyv Névy L., Stiliztika I. II. r. 1880. — Magyar balladák. Magyarázzák Greguss Ágost és Beöthy Zsolt. Budapest 1885. — Tanár P i n t é r K á l m á n.
- Német nyelv**, heti 3 órában. — Nyelv- s mondattani ismétlések s azok kiegészítése. Herder Cidjéből válogatott románczok. Kisebb és könnyebb prosai művek (mese, leírás, rajz, elbeszélés) szó- és mondattani fejtegetéssel és szótanulással. Verstani alapelemek. Havonkint egy írásbeli iskolai gyakorlat. — Tankönyvek Dr. Szemák István, Elméleti s gyakorlati német nyelvtan. II. r. 3. kiad. és Német Olvasókönyv III. r. Budapest, 1879. — Der Cid v. Joh. Gottfr. Herder, Universal-Bibliothek. Leipzig. — Tanár dr. Erdélyi Károly.
- Latin nyelv**, heti 6 órában. — Mondattani ismétlések és szóbeli mondatszerkesztés gyakorlása mellett olvastatott: Livius XXI. k. egészen és a XXII. könyvből szemelvények. — Ovidiusból Fast. I. 149—160., 193.; II. 83. — Met. XV. 199--220.; I. 89—150. — Ex Pont. III. 43. — Trist. IV. 6—25.; III. 10—40. — Horat. Carm. I. 3. 10. 24. 34.; II. 3. 10.; III. 22. 30.; IV. 3. — Kéthetenkint egy írásbeli iskolai gyakorlat. — Tankönyvek, Bartal-Malmosi Latin mondattan. Budapest 1880. — T. Livii ab Urbe condita lib. XXI. XXII. Ugyanazoktól. Budapest 1880. — Szamosi, Tirocinium poëticum. Budapest 1883. — Tanár Varju János.
- Görög nyelv**, heti 5 órában. — Hangtan, névalaktan teljesen, az igealak-tanból különösen az ω végzetű rendes igék. — Az alaktan begyakorlására és szókincs gyűjtésére 70 mese s kisebb elbeszélés fordítása az Olvasókönyvből. Kéthetenkint egy írásbeli iskolai gyakorlat. — Tankönyvek Szamosi, Görög nyelvtan I. 2. kiad. — Szamosi, Görög olvasókönyv 2. kiad. — Tanár Varju János.

- Történelem**, heti 3 órában. — Az ó-korból: a róm. császárság és bukása; műveltsége és irodalma. — A középkor története, tekintettel a műveltségi viszonyokra. — Tankönyv Vaszary K., Világtörténelem. II. Budapest: 1884. — Tanár Kozár Ferencz.
- Természetrajz**, heti 2 órában. — A növények morphológiája élő példányokon. A nagyítóval való vizsgálat módja. A virágtalan és virágos növények ismertetése. Szövettan. Alaktan. Élettan. Rendszertan. Növénygeographia. — Tankönyv dr. Roth S., A növénytan alapvonalai. Budapest 1885. — Tanár Laczkó Dezső.
- Mennyiségtan**, heti 4 órában. — a) Betűszámán: határozott elsőfokú egyenletek több ismeretlennel. A kéttagúak magasabb positiv egész hatványai. Számítási haladvány. Gyökfejtés. Másodfokú egyenletek egy ismeretlennel. b) Mértan: a síkmértan főtételei. — Tankönyv Dr. Lutter N., Betűszámán. II. f. Budapest 1885. és U. a. Mértan I. f. Budapest 1881. — Tanár Matirkó Konrád.

Hatodik osztály.

Osztályfőnök: Janny László.

- Róm. kath. vallásán**, heti 2 órában. — A ker. kath. ágazatos hittan. — Az Istenről, teremtésről, az emberi nem bűnbeeséséről szóló tan. — Isten fia megtestesülése. Az ember megigazulása földi életében. A szentségek. Az igazak boldogítása a túlvilági életben. Krisztus Jézus eljövetele dicsőségében. — Tankönyv Dr. Wappler Antal, A ker. kath. egély tankönyve II. Eger 1873. — Tanár Janny László.
- Izraelita vallásán**, heti 2 órában. — Mint az V. osztályban.
- Magyar nyelv**, heti 3 órában. — Költ. olvasmány: Shakspere Coriolanus-a, megfelelő tárgyi és tartalmi magyarázatok mellett, főtekintettel a drámai szerkezetre és jellemzésre. — Rhetorika: a prózai, különösen a történelmi, szónoklati és értekező műfajok elmélete, tekintettel fejlődésükre a görög, római és magyar irodalomban. Szónoklatok, történetrészletek, értekezések, kritikák olvasása. Havonként egy házi írásbeli dolgozat. — Tankönyv Névy L. Rhetorika 2. kiadás és Olvasmányok a rhetorikához; Shakspere, Coriolanus 2. kiad. — Tanár dr. Erdélyi Károly.
- Német nyelv**, heti 3 órában. — Balladák és románczok Bürger, Goethe Schiller, Uhland, Chamisso, Lenau, Schwab és Müllertől. Verstan alapelemek. Szónoki, dialogikus és történelmi művek olvasása. Grammatikai ismétlések. — Havonként egy írásbeli dolgozat. — Tankönyvek mint az V. osztályban. — Tanár dr. Erdélyi Károly.

Latín nyelv, heti 6 órában. — Nyelvtani ismétlések és iránytani szóbeli gyakorlatok mellett olvastatott: Vergilius Aeneisének II. és III. éneke. — Sallustius: Bellum Jugurthinum. — Cicero: Oratio in Catilinam I. — Minden két hétben egy írásbeli iskolai gyakorlat. — Tankönyvek P. Virgili Maronis Operum Epitome Ant. Bartl Pestini, 1855. — Sallustii Cr. ll. de Cat. coni. et de bello Jugurthino, 1882. — Klotz M. T. Ciceronis Orationes selectae, XXI. Lipsiae, 1883. — Tanár Pakos János.

Görög nyelv, heti 5 órában. — A név- és igeragozás ismétlése után a μ végű és rendhagyó igék; a szóképzés. Olvasmány Xenophon Cyropaediájából Cyrus származása, az ifjúság neveltetése a perzsáknál. Cyrus és Astyages. Az első vadászat. Az első csata. Cyrus, mint a perzsák hadvezére. Cyrus és Gobryas. A csata. — Két hétben egy isk. írásbeli gyakorlat. — Tankönyv mint az V. osztályban, továbbá Schenk Horváth, Crestomathia Xenophon műveiből, 3. kiad. — Tanár Janny László.

Történelem, heti 3 órában. — Az új-kor története s a legújabb kor 1848-ig, különös tekintettel a vallási, társadalmi, politikai és művelődési viszonyokra. — Tankönyv Vaszary Kolos, Világtörténelem III. k. 3. kiadás. Budapest 1883. — Tanár Kozár Ferencz.

Természetráajz, heti 3 órában. — Általános állattan, a szervek és szervrendszerek leírása után az állattypusok megkülönböztetése. Az egyes osztályok főbb képviselőinek leírása. Az élettan és fejlődéstan elemei. Az állatok elterjedése világrészek és régiók szerint. — Tankönyv Róth Samu, Az állattan alapvonalai. Budapest 1886. — Tanár Laczkó Dezső.

Mennyiségtan, heti 3 órában. — Algebra: A hatványozás általánosítása (negatív kitevők és alkalmazásuk a tizes számrendszerben; tört kitevők). Képzetes mennyiségek. Brigg-féle logaritmusok; műveleti szabályok, logaritmusok kiszámítása és számolás logaritmusokkal. — Tankönyv Dr. Lutter Nándor, Betűszám-tan III. füzet. Budapest 1882. — Geometria: A goniometria s alkalmazása a sík-háromszögek és sokszögek megoldására. A pont koordinátái; két pont távolsága. Egyszerű algebrai kifejezések graphikai ábrázolása. A testmértan általános tételei. — Tankönyv Dr. Lutter Nándor, Mértan, II. füzet. Budapest 1881. — Tanár Arányi Béla.

Hetedik osztály.

Osztályfőnök: Horváth György.

Róm. kath. vallás-tan, heti 2 órában. — A ker. kath. erkölestan. Előismeretek. Az Istennek tetsző élet alapföltételei. Az Istennek tetsző élet

tekintettel Istenre és az ő teremtményeire. Az Istennek tetsző élet tökéletesítése. — Tankönyv Dr. Wappler Antal, A ker. kath. egély tankönyve III. Eger 1873. — Tanár Janny László.

Gör. kel. vallástan, heti 2 órában. — Egyháztörténet. A második korszak szentatyái és egyházi írói; a nevezetesebb zsinatok. — A tananyagot Ráits János nyomán magyarra fordította a tanár Jankovits György.

Izraelita vallástan, heti 2 órában. — Dávid zsoltárainak fordítása és értelmezése megfelelő történeti fejtegetésekkel. Hittan: A hit, a szentírás, a kinyilatkoztatás, módjai és fejlődése, a mózesi vallás és hitelvei, Isten és tulajdonságai. — Szombatokon szónoklattal egybekötött nyilvános ifjúsági istentisztelet. — Tankönyv Hochmuth Ábr., Istenismeret. Budapest 1881. — Tanár dr. Perls Ármin.

Magyar nyelv, heti 3 órában. — Poétika. A költői műfajok elmélete, tekintettel tört. fejlődésükre, főleg a görög, latin és magyar irodalomban. Költői művek és esztetikai tanulmányok olvasása és fejtegetése. — Havonként egy írásbeli házi dolgozat. — Tankönyv Névy L. Poétika 1880. és Olvasmányok a poétikához. 1881. — Tanár Pintér Kálmán.

Német nyelv, heti 3 órában. — Goethe és Schiller életrajza. Hermann und Dorothea nyelvi, tárgyi és verstani magyarázatokkal. — Mária Stuart a történelemben és Schillernél, ebből válogatott részletek a szükséges magyarázatokkal. Havonként egy írásbeli dolgozat. — Tankönyv Hermann und Dorothea és Mária Stuart von Schiller a Reclam junior-féle kiadásban. — Tanár dr. Erdélyi Károly.

Latin nyelv, heti 6 órában. — Folytonos alak- és mondattani ismétlések mellett olvastattak: Cicero Pro Sex. Roscio Am. — In Catilinam I.—IV. — Pro T. Annio Milone. — In Antonium Philippica IV. XIV. Pro Archia poëta. — Vergilius Aeneiséből I. és VI. ének egészen, a III. és VII. ből részletek. — Havonként 2 írásbeli gyakorlat. — Tankönyvek Klotz, M. T. Ciceronis Orationes Sel. Lipsiae 1860. — P. Vergiliū Maronis Aeneidos Epitome cur. Em. Hoffmann. Vindobonae 1860. — Tanár Varju János.

Görög nyelv, heti 5 órában. — Homeros Ilias I. ének teljesen, a II. ének részben, a VI. ének 369.—529., VIII. 1.—322. — Herodotos IX. 1.—25. fej. — Kéthetenként egy írásbeli iskolai gyakorlat. — Tankönyvek Fr. Hohegger, Homeri Iliadis Epit. P. I. Vindobonae 1857. — és Dietsch, Herodoti Hist. Libri V.—IX. Lipsiae 1872. — Tanár Horváth György.

Történelem, heti 2 órában. — Európa összes államainak, Ázsia és Amerika független államainak s gyarmatainak történeti áttekintése a jelen korig,

alkotmányuk természeti s műveltségi viszonyaik ismertetése. — Tankönyv Scholtz Albert, Politikai földrajz. Budapest 1883. — Tanár Laczkó Dezső.

Természettan, heti 4 órában. — Bevezető meghatározások és alapfogalmak; általános tulajdonságok és erők, mechanika, rezgés tan, hangtan és fénytán, kísérletekkel és matematikai megállapításokkal. — Tankönyv dr. Schmidt Ágoston. Természettan. Budapest 1887. — Tanár Tóth Antal.

Mennyiségtan, heti 3 órában. — Algebra: A másodfokú egyenletek egy ismeretlennel. A complex számok. A rendszeres soktagok némely tulajdonságai. Maximum és minimum értékek. Másodfokúakra hozható felsőbbfokú egyenletek. Sorok. Kamatos kamat. — Tankönyv Lutter Nándor, Betűszám tan IV. füzet 6. kiadás. Budapest 1882. — Geometria: A gömbölyű testek felületének és térfogatának kiszámítása. Betűszám-tani kifejezések mértani ábrázolása. Mértani feladatok megfejtése algebra segítségével. — Tankönyv Lutter Nándor, Mértan II. és III. füzet 4. kiadás. Budapest 1881. 1882. — Tanár Szabó Ferencz.

Nyolczadik osztály.

Osztályfőnök: Pintér Kálmán.

Róm. kath. vallás tan, heti 2 órában. — A róm. kath. egyház külső és belső története. — Tankönyv Dr. Wappler Antal. IV. kötet. Pest 1878. — Tanár Janny László.

Gör. kel. vallás tan, heti 2 órában. — Egyháztörténet. A bolgár, szerb és orosz egyházak történetének rövid áttekintése. A keleti és nyugati ker. egyházak elválásának története. — A tananyagot Ráits János nyomán magyarra fordította a tanár Jankovits György.

Irzaelita vallás tan, heti 2 órában. — Mint a VII. osztályban.

Magyar nyelv és irodalom, heti 3 órában. — A magyar nemzeti irodalom fejlődésének áttekintése; főleg az újabb irodalom tüzetes ismertetése, a főbb irányok megjelölése, a korok és nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása. Az írók műveiből egyes részletek s nagyobb irodalmi és történeti tanulmányok olvasása. — Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. — Tankönyv Beöthy Zsolt, A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. II. köt. Budapest 1886. — Tanár Pintér Kálmán.

Német nyelv és irodalom, heti 2 órában. — A német irodalomtörténet vázolata részletesebben Schiller és Lessing életrajza. Schiller, Wallensteins Tod-ból részletek nyelvi, tárgyi magyarázatokkal. — Lessing, Laokoon I.—III. — Havonkint egy írásbeli dolgozat. — Tankönyvek

Schiller, Wallensteins Tod és Laokoon von Lessing, Reclam junior-féle kiadás Lipsében. — Tanár dr. Erdélyi Károly.

Latín nyelv, heti 5 órában. — a) Horatius: Carm. I. 1. 2. 3. 4. 11. 14. 22. — II. 2. 3. 10. 14. 18. — III. 1. 2. 3. 30. Carmen seculare. — Epod. 2. 7. Sat. I. 6. 7. 9. — Epist. 1. 2. 5. 7. — b) Tacitus: Annalium lib. I. 1—18.; II. 1—35. — Nyelvtani, tárgyi s verstani magyarázat. A római irodalomtörténet rövid ismertetése. — Írásbeli gyakorlat havonként kétszer. — Tankönyv Jahn, Horatii Flacci opera omnia, Lipsiae, 1861. — Halm, Corn. Taciti Ann. Lipsiae, 1861. — Tanár Horváth György.

Görög nyelv, heti 4 órában. — Homeros Odys. I. 1—367.; II. 1—434.; V. 228—494.; IX. 1—566. — Platon, Kriton egészen. Nyelvtani és tárgyi magyarázat. Minden két hétben iskolai gyakorlat. — Tankönyv Hohegger, Dindorf, Homeri Odyssea. I. Lipsiae 1879. — Dr. Szamosi, Szemelvény Platon műveiből. Budapest 1883. — Tanár Horváth György.

Történelem, heti 3 órában. — Magyarország oknyomozó történelme, tekintettel az alkotmány fejlődésére, a műveltségi viszonyokra és a kút-főkre. — Tankönyv dr. Ribáry Ferencz, Magyarország oknyomozó történelme. Budapest 1886. — Tanár Kozár Ferencz.

Természettan, heti 4 órában. — Hőtan, delejesség és villanyosság, az anyag szerkezetére vonatkozó khemiai főbb tételek; a kosmographia elemei. Kísérletekkel és matematikai megállapításokkal. — Tankönyv Fehér I., Kísérleti Természettan, 4. kiadás. Budapest 1882. — Tanár Tóth Antal.

Mennyiségtan, heti 2 órában. — Kapcsolástan. Helycserélés, csoportozás, változtatás. Newton kéttagi tantéte. — Tankönyv Lutter Nándor, Betűszám. V. füzet 6. kiadás. Budapest 1882. — Tanár Szabó Ferencz.

Bölcsészeti előtan, heti 3 órában. — A psychologia és logika elemei. A lelki élet önállósága. A lelki jelenségek főbb csoportjai. Az értelmi fejlődés. A logikai gondolkodás kifejlődése. Az általános és rendszeres gondolkodás formái. A tudományok felosztása és a főbb módszerek. — Tankönyvek Pauer Imre, A lélektan elemei és a logika elemei. 3. kiadás. Budapest 1882. — Tanár Szabó Ferencz.

Tornázás.

I.—VIII. osztályban, hetenkint 2—2 órában.

a) Szabadgyakorlatokból: Egyszerű és összetett taggyakorlatok különféle állásban, járásban, ugrásban és futásban. Előkészítő birkózási és társas szabad gyakorlatok.

b) Rendgyakorlatokból: Arcz- és oldalsor alakítás, rendek és kettős rendek képzése, különféle menetgyakorlatok sor- és oszlopban, menet-irány változtatása kanyarodás és húzódás által s néhány műrendgyakorlat.

c) Szergyakorlatokból: Ugró-mércze, himba-kötél, mászó-pózna, rézsútos lábtó, gyűrű hinta, korlát és nyújtó gyakorlatok.

Mindezen gyakorlatok keresztülvitelénél a mindenoldalú testedzés, helyes és szépizlés s a katonai szempont volt irányadó. — Tanár Zsigmond József.

2) Rendkívüli, nem kötelező tantárgyak.

Francia nyelv, heti 2 órában. — Olvasási szabályok és gyakorlatok; a teljes alaktan a rendhagyó igékig; mondattani alapelemek. — Olvasmányok: egyes mondatok; *Les Adieux de Marie Stuart*, par Béranger; *Le Chaperon-rouge*, *Le petit Poucet*, par Perrault; beszéd-gyakorlatok. — Tankönyv Theisz Gyula, *Francia nyelvkönyv*, I.—II. k. Budapest 1885. — Tanár dr. Erdélyi Károly. — Tandíj havonként 1 frt.

Olasz nyelv, heti 1 órában. — Olvasási szabályok és gyakorlatok; a teljes alaktan a rendhagyó igék kivételével. — Olvasmányok: II. Frigyes és a gránátos; *A pokol felirata*; *Masoni Carmagnolájából a „Kar“*. — Tankönyv Ágoston Antal, *Kis olasz tolmács*. — Tanár dr. Erdélyi Károly. — Tandíj havonként 1 frt.

Gyorsírás, kezdőknél és haladóknál heti 1—1, összesen 2 órában. — Kezdőknél: *A Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírásnak levelezési része*. — Tankönyv Hegedűs Ferencz, *A gyorsírás gyakorlati tankönyve*. Levelező rész, 2. kiadás. Budapest 1886. — Tanár Horváth György. — Haladóknál: *A Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírás vitairási része; a parlamenti gyorsírás elemei*. Gyakorlásul különböző gyorsaságú dictatumok leírása szolgált. — Tankönyv Hegedűs Ferencz, *A vita- és parlamenti írás gyakorlati tankönyve*, 2. kiadás. Budapest 1886. — Tanár Varju János. — Tandíj havonként 50 kr.

Szabadkézi rajzolás, Hetenkint 2 órában. — Pataky Imre rajztanár vezette a hajlammal és tehetséggel bíró növendékeket az emberi testrészeknek, alakoknak csoportokban és tájképeknek rajzolásában és festésében. — A tanulás díjtalan.

Műének és zene. Mind az éneket, mind a zenét két csoportban, a kezdők és haladók külön, díjtalanul tanulhatják az intézetnél; mind a kettő ez évben is Szabados Géza intézeti ének- és zenetanár tanította heti 2—2, összesen 8 órában. A kezdő énekeseknél e tanévben végzett tananyag volt a vonalrendszer, hangjegyismeret, hanggyakorlatok, természetes hanglépcső, felemelő és leszállító jegyek, különféle ütenyek, hangjegyírás. Ezenkívül a

hétköznapi miseénekek is tanítottak, mely czélra Szepesi I. énekkönyve használtatott. A kezdő zenetanulók tananyaga ugyancsak ez volt. Tankönyvül Huber K. Hegedű iskolájának I. kötete használtatott. A szabatosabb játék elsajátítására, valamint az üteny iránti érzék fölkeltésére a már haladottabb tanulók egy kisebb ének- és zenekart alakítottak, mely énekkar 16 tagból, a zenekar 14 tagból állott.

A haladó énekesek és zene-tanulók a lefolyt tanévben is, főleg az ünnepeken előadatni szokott zenés miseénekek, valamint nagyobb szabású világi ének- és zenedarabok betanulásával foglalkoztak. Az előadott szerzemények közül említendők: Führer R. C dur; Horak I. C dur; Szabados Géza B dur nagymiséi, Gradualék és Offertoriumok, Weisz. Zsasskovszky E. Liszt F. és Szabados Gézától, Tantumergo Führer R-től. Említendő világi darabokat pedig Erkel Ferencz, Szabó I. Szabados G-től adott elő az ének- és zenekar.

IV.

Írásbeli feladványok.

1) Magyar nyelven.

V. osztályban. A muló nyár. Leírás. — „Az álmatlan király“. Elbeszélés Kisfaludy Károly után. — „A Kriván“ cz. olvasmány vázolata. — Török Bálint története. — Az alföld. Leírás. — „Pató Pál úr“. Jellemrajz Petőfi után. — Elmélkedés a walesi bárdok esetén. — A tél vége az alföldön. Leírás. — „Szívet cseréljen az, a ki hazát cserél“, Tompa. Chria.

VI. osztályban. A jellemről, különösen tragikai jellemről. Fejtegetés. — Elbeszélés. Tetszés szerint. — A nők jelleme Shakespear Coriolanus-ában. Fejtegetés. — Coriolanus vétsége. Fejtegetés. — Az első triumviratus. Történelmi prosa. — Nulla dies sine linea. Bizonyítás. — Egy ifjú halálára. Gyászbeszéd. — A nemzetiségi eszme. Értekezés. — Deák a „felirati javaslat“ mellett tartott beszédének fejtegetése.

VII. osztályban. A művészetekben való gyönyörködés a legszebb élvezet. Bizonyítás. — Egy szabadon választott monda magyarázata. — Az epikai és a drámai hős. Párhuzam. — A tél költői szempontból. — Az alapeszme költői kivitele Tompának „Levél egy kibujdosott barátom után“ című költeményében. — Petőfi valamelyik idillszerű költeményének aesthetikai fejtegetése. — Berzsenyi „A magyarokhoz“ cz. és Kölcsey „Zrinyi éneke“ cz. költemények összehasonlítása tárgyi és eszmei szempontból. — Tragikus jellemek a „Kincskeresők“-ből. — A poetikai ismeretek összefoglalása.

VIII. osztályban. Attila alakja és jelleme a hagyomány és a krónikák nyomán. — Legrégibb históriás énekünk. — Apáczai föllépésének fontossága. — Az Arpádház legkimagaslóbb alakjai. — A magyar irodalom újjászületése. — A lélektani ismeretek fontossága. — A magyar regényköltészet fejlődése. — Föltűnőbb idegen hatások a magyar költészetben.

2) Német nyelven.

VI. osztályban. Fordítások: Zwei Bäume. — Die Wachtel und der Habicht. — Der kastilianische Edelmann. (Eine Fortsetzung.) — Vaterlandsliebe. (Eine Fortsetzung.) — Das Gewitter. — Der Glockenguss zu Breslau. — Das Theater der Griechen.

Átalakítások: Der Fischer. — Das Glück von Edenhall. — Der Handschuh. — Johannes Kant. — Der Postillion. — Bertran de Born. — Die Kraniche des Ibykus. — Körner. — Denkrede auf Jean Paul. (Inhaltsangabe.)

VII. osztályban. Fordítások: Die Örtler. — Heribald und seine Gäste. — Die Harfe. — Der Engel. — Maria Stuart. — Der letzte Abencerrage. — Der verirrte Reisende. — Die Sonne bringt es an den Tag. — Der Philosoph unter dem Dache.

Átalakítások: Die Auswanderer. — Der Kirschbaum. — Die Witwe Pókay's. — Goethes Ballade. — (A többi, mint a következő csoportnál.)

Szabad dolgozatok: Mária Theresia und die Ungern. — Maria Stuart in der Geschichte und bei Schiller. — Über Gessner. — Das Zusammentreffen der Maria Stuart mit Elisabeth von England. — Das Eichenlaub nach Millevoye, mit anderen gleichartigen Sagen. — Maria Stuart bei Schiller und Béranger. — Hermann und Dorothea. (Zergliederung des VI. Gesanges.) — Mittelalterliche Dichter. — Hermann, ein deutscher Jüngling.

VIII. osztályban. Fordítások: Balders Tod. — Dornröschen. — Der Weltuntergang. — Abschied der Zugvögel. — Wallenstein's Monolog. (I. 4.). — Wallenstein und Wrangel. — Schillers Tod. — Wate.

Átalakítások: Aus der Ferne. — Das Grab auf der Haide. — Kudrun auf der Wäsche. — Die Rache der Blumen. — Byrons Tod. — Der Kampf mit dem Drachen. — Der Gang nach dem Eisenhammer. — Das Aufgebot.

Szabad dolgozatok: Was hab' ich in der Vakanz gelesen? — Dulce et decorum est pro patria mori. — Die Schlacht bei Lützen. — Wallensteins Monolog. (I. 4.) — Das Lied von der Glocke. — Laokoon. — Max Piccolomini, — Wallensteins Fatalismus.

3) Érettségi feladványok.

Magyar nyelvi feladványok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: 1) Optikai tünemények a légkörben s ezek magyarázata. — 2) IV. Béla és a tatárok. — 3) B. Eötvös József mint regényíró.

A 2. feladványt 3, a harmadikat 2 vizsgálandó dolgozta ki, és pedig jól 3, elégségesen 2.

b) Az évvégi rendszerinti vizsgálatokhoz: 1) Kölcsey Ferencz. Irodalmi jellemrajz. — 2) A hang keletkezése, terjedése és erőssége. — 3) „A művészet nemesíti érzésünket, gondolkodásunkat, erkölcesünket“. Greguss Á. Bizonyító tárgyalás.

Az első feladványt 21, a másodikat 8, a harmadikat 2 vizsgálandó dolgozta ki; jelesen dolgozott 8, jól 11, elégségesen 12 vizsgálandó.

Német nyelvi feladványok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz, magyarból németre való fordításra: Őseink és az öngyilkosság. (Séda, Az öngyilkosság.)

A feladványt jól 2, elégségesen 3 vizsgálandó dolgozta ki.

b) Az évvégi rendszerinti vizsgálatokhoz, fordításra magyar szövegből németre: Goethes Tod. Nach Lewes, Goethes Leben. II. B.

Dolgozott 31 vizsgálandó és pedig jelesen 5, jól 11, elégségesen 9, elégtelenül 6.

Latin nyelvi feladványok.

a) A szeptemberi dolgozatokhoz, fordításra magyarból latinra: A vigasztaló Aesopus. Cserny-Dávid: Stylus-gyakorlatok. I. k. 182. olv.

A feladványt jól 1, elégségesen 4 vizsgálandó dolgozta ki.

b) Az évvégi vizsgálatokhoz, fordításra: Caius Verres szerfeletti pénzvágya. Vagács, Olvasókönyv, 112. olv.

Dolgozott 31 vizsgálandó, jelesen 2, jól 16, elégségesen 11, elégtelenül 1.

Görög nyelvi feladványok.

a) A szeptemberi dolgozatokhoz, fordításra görög szövegből magyar nyelvre: Plato Euthyphronjából a XX. fejezet, Sokrates hosszabb beszéde.

A feladványt jelesen 1, jól 2, elégségesen 2 vizsgálandó dolgozta ki.

b) Az évvégi vizsgálatokhoz, fordításra: Plato, Laches 2. fejezet.

Dolgozott 31 vizsgálandó, jelesen 8, jól 9, elégségesen 12, elégtelenül 2.

Mennyiségtani feladványok.

a) A szeptemberi vizsgálatokhoz: 1) Fejtessék ki ezen hatvány: $(2-\sqrt{-1})^6-2$). Két, egymással kívülről érintkező gömbnek középponti vonala: $a=4.7$ m és felszineinek összege: $b=146.324$ m²; mekkorák sugaraik?

Jól kidolgozta a feladványokat 2, elégségesen 3 vizsgálandó.

b) Az évvégi vizsgálatokhoz: 1) t_m és t_n azon geometriai progressionak tagjai, melynek első tagja = a , a mondott két tag közé d számú tag esik; mi a hányados és hányadik tagok a szóban forgók, ha: $a=10.25$, $d=4$, $t_m=75.2374$ és $t_n=227.711$? — 2) Mekkora a szabályos tizoldalú prizmának a térfogata, ha mindegyik négyzetes oldallapjának a területe: $t=2$ m²?

Dolgozott 31 vizsgálandó, jelesen 13, jól 5, elégségesen 8, elégtelenül 5.

III. 3) A jövő évre előirányzott tananyag és tankönyvek.

A jövő évi tanítás tervét és anyagát illetőleg az intézeti tanártestület jövő évre már teljesen alkalmazkodni fog a nmlt vall. és közokt. ministeriumtól 1887. márczius 2-án 8619. sz. a. k. rendelettel kiadott tanítás tervéhez s a reá vonatkozó utasításokhoz és az 1887. márcz. 15-én 11,244. sz. alatt kelt rendelethez.

A német nyelv tanításánál a VII. osztályban Lessing, Minna von Barnhelm, — a VIII. osztályban dr. Bauer Simon, Goethe Egmont-ja fog használatba vétetni.

A latin nyelv tanításában az eddig kizárólag követett inductiv módszer helyett a rendszeres nyelvtan tanítását vettük már ez évben is alkalmazásba az I. osztályban. Ezt a módszert most fokozatosan tovább visszük jövő évre a II. osztályba is; miért is jövő évre a II. osztályban is Tóth György, Szepesi latin alakjának 14. kiadása lesz a tankönyv, és u. a. Olvasókönyve.

Ugyancsak a latin nyelv tanításánál az V. osztályban Pirchala Imre, Anthologia Latina I. k. 1880., — a VI. és VII. osztályban pedig Pirchala Imre, P. Vergilii Maronis Aeneidos II XII. 1881. és u. a. Jegyzetek Vergilius Aeneisének I.—XII. énekéhez, 1882. fognak használtatni.

A görög nyelvhez az V. osztályban dr. Maywald József, Görög nyelvtan, I. k. 1887. és u. a. Görög gyakorlókönyv I. 1887. vannak előirányozva.

A történelem a III. osztályban az eddig használt tankönyv helyett Varga Ottó, A magyarok történelme, 1886. nyomán fog taníttatni.

A földrajz tanításához a jövő évre már a II. osztályban is dr. Hunfalvy János tankönyvét fogjuk használni.

A többi tantárgy tananyaga minden osztályban marad a régi, a tan-

könyvekkel együtt azon megjegyzéssel, hogy a classicus olvasmányoknak más-más részletei vétetnek tárgyalás alá, a tankönyvekből is az engedélyezett újabb kiadások fognak használtatni.

V.

Adatok az intézet történetéhez.

1) Az intézet beléletéhez.

A tanári testület ezen iskolai évre több tagjában megváltozott. Az előző évben az intézetnél működő kegyes-tanítórendi tanárok közül erre az iskolaévre a rend főtiszt. kormánytanácsa Merényi Lajost a nagybecskereki főgymnasiumhoz, Nyilassy Károlyt a s.-a.-ujhelyi, Sárgay Antalt a magyar-óvári és Való Mihályt a szegedi gymnasiumhoz helyezte át; ide pedig a távozók helyére Horváth György a budapesti főgymnasiumtól, Kozár Ferencz a s.-a.-ujhelyi-, Matirkó Konrád a rózsahegy- és Varju János a nagykarolyi gymnasiumnál alkalmazásban volt rendes tanárok rendeltettek.

Az így kiegészített tanártestület augusztus 26-án tartotta első, alakuló ülését, a melyben a gymnasium jegyzőjévé Pintér Kálmánt választotta meg s elintézte a rendszerinti végzendőket; ezzel együtt az egész éven át összesen 12 rendszerinti és 3 rendkívüli értekezletet tartott a testület, ide nem számítván az érettségi vizsgálatokkal járó tanácskozmányokat.

A beírásokat, javító-, fölvételi- és pótlóvizsgálatokat augusztus utolsó három és szeptember első két napján, az iskolai évet megnyitó ünnepi Veni Sancte-t szeptember 1-én tartottuk meg. A rendes tantárgyak tanítását szeptember 3-án, a rendkívüliekét szeptember 4-én s 11-én kezdtük el és a szabályszerű szünetek leszámításával zavartalanul folytattuk egész az I. időszak végéig; ekkor Kecsenovics Pál, intézeti rendes tanárt, — a ki intézetünknel ezen évben, mint a IV. osztály főnöke és hitelemző, a III. IV. osztályban a vallástant, a II. III. IV. s VI. osztályban a mennyiségtant tanította, — intézetünktől a privigyei gymnasiumhoz helyezte át a kegyes-tanítórend főtiszt. kormányt; itteni iskolai teendőinek végzését az iskolai év hátralevő részére nt. Arányi Béla, kegyesrendi házfőnök, és Szabó Ferencz, intézeti tanár, vállalták magukra. A tantárgy felosztásában beállott ezen módosulás azután változatlanul megmaradt az iskolai év végéig.

A tanítás tervét, a tananyag beosztását illetőleg, valamint az iskolai rend és fegyelem föntartására vonatkozólag mindenben

alkalmazkodtunk a nmlt. ministeriumnak rendeleteihez és a kir. főigazgatóságnak utasításaihoz.

A vallástani oktatás és a hitélet fölött az irányadó vezetést és ellenőrző felügyeletet a megyés püspök úr ónagyméltósága gyakorolja ngs. és főtisztelendő Bogyó Pál apát-plébános úrnak, mint püspöki biztosnak, közvetítésével.

A tanuló ifjúságnak róm. kath. vallású része vasárnapokon és ünnepeken $8\frac{1}{2}$ órakor, köznapokon pedig — kivéve a téli zord időszakot — az előadások előtt $7\frac{1}{2}$ órakor szent misét, vasárnapokon mise előtt hitoktató beszédet hallgatott. Április 27-én templomunk boltozatának vakolata újabb repedéseket mutatott és egy helyen le is omlott; e miatt a misére-jarást a köznapokon be kellett szüntetnünk, vasárnapokon és ünnepeken pedig a plébániai templomba kényszerültünk járni. Hogy ez a baj, mely sajnálható módon megzavarja vallási gyakorlataink üdvös végzését, mentül előbb elhárítható legyen, azt mi is éppen olyan élénken óhajtjuk, mint megyés püspökünk őexcellenciája, a ki templomunkat május hó 31-én megnézte, s óhajtják velünk együtt tanítványainknak szülői és a buzgó hívő-közönség is. — Az adventi és nagybőjti vasárnapok délutánjain litániára is járt az ifjúság; részt vett a búzaszentelő-, keresztjáró- és úrnap körmenetekben és a farsangháromnap szentségimádásban; a tanév folyamában ötször végezte a szent gyónást és áldozást s a nagyhét első három napján szent gyakorlatokat tartott. A hétköznapi és vasárnap szent misék alatt énekelt, ünnepeken pedig zenés miséket adott elő az ifjúság ének- és zeneiskolája; ezen miseénekeknek épületes betéteit képezék az intézet felső két osztályába járó rendi növendékpapok külön énekkarának darabjai. A templomi éneket Janny László tanár kísérte orgonajátékkal, az énekek betanítását Varju János tanár vezette; mindkét tanár úrnak önzetlen s díjazatlan fáradozása eredményezte, hogy az ifjúság templomi éneke összhangzatos, épületes volt; bírnak ők ezen tudatban nemes buzgalmoknak legigazibb jutalmát.

A nem katolikus vallású tanulókat az illető hitfelekezetek lelkeszei részesítették vallástanításban; azok is részt vettek a saját vallásuk szerint való istentiszteletekben és vallásgyakorlatokban.

A tanártestülettel együtt az egész ifjúság kegyelettel ünnepelte meg október 4-én és november 19-én felséges apostoli királyunknak és királyasszonyunknak nevenapját, nemkülönben junius 8-ikán koronázatásuknak évfordulóját.

Az iskolai rendszabályokat szeptemberben a tanuló ifjúságnak fölolvastuk s kellő értelmezéssel, kötelezővé tettük; a beírások alkalmával pedig egy-egy nyomtatott példányban kézbesítettük azon tanulók szüleinek, kik először iratkoztak be intézetünkél, hogy a rendszabályoknak a házi

felügyeletre vonatkozó részéről kellőleg tájékozva legyenek, azokat maguk is szem előtt tartásuk, illetőleg a szállásadókat azoknak megtartására kötelezzék.

Az iskolai év folytában történt fontosabb mozzanatok közül fölemlítendőek a következők:

Deczember 23-án XIII. Leo pápa őszentségének aranymisés jubileumát ünnepelte intézetünk őnagyságának az apátplébános úrnak, mélt. Horváth Döme úrnak s több érdemes vendégnek megtisztelő jelenlétében. Az ünnepi szt. mise után a vendégek, a tanári kar s az ifjúság a gymnasiumi épületnek a pápa arczképével és életének fontosabb mozzanatait ábrázoló képekkel földiszított nagytermében gyűltek össze, a hol az igazgatónak az ünnep jelentőségét kiemelő szavai után a tanuló ifjúság énekkara a pápai hymnust énekelte el. Ezután Szabó Ferencz tanár lépett az emelvényre és fölolvasta XIII. Leo pápának élet- és jellemrajzát; ezt a k. r. növendékpapok énekkarának alkalmi dala követte, mire Pintér Kálmán tanár alkalmi ódáját szavalta el Debreczenyi Gyula, 8. osztálybeli növendék; a zenekisérlettel előadott hymnus után ngs. ft. Bogyó Pál apát-plébános úr méltányolta az ifjúság dicséretes kegyeletét, a mely ezen ünnepély rendezésében nyilvánult s buzdította továbbra is a vallásos érzület megőrzésére, ápolására s ezzel az ünneplés véget ért.

Februárius 12-én az Önképzőkör ünnepi ülést rendezett Kisfaludy Károly születésének 100-ik évfordulója alkalmából. Az ünneplő megemlékezés lefolyásáról az önképzőköri alább adott jelentés szól részletesebben.

Tankerületünk kir. főigazgatóját ns. dr. Hóman Ottó, közoktatásügyi tanácsos, urat a lefolyt év folyamában négy ízben volt szerencsénk intézetünkben tisztelhetni; szeptember, deczember és június hónapokban az érettségi vizsgálatok vezetése végett jelent meg; aprilis hó 12-től 16-ig pedig hivatalos látogatását végezte az intézetnél. Ez utóbbi alkalommal minden osztályban minden tantárgy előadását meghallgatta; meghallgatta a rendkívüli tantárgyak előadásait is; megvizsgálta tüzetesen a könyvtárakat, szertárakat, gyűjteményeket és az osztályok felszerelését, az írásbeli dolgozatokat, rajzokat és osztálykönyveket, nem különben az intézet irattárát is; értekezett az intézetet föntartó testület vezető egyéneivel, különösen a tornacsarnok építésének és az intézeti épület megtoldásának épen akkor szőnyegen volt ügyéről. A beható vizsgálat végeztével a kir. főigazgató úr őnagysága tanácskozmányt tartott a tanártestülettel; közölte a tapasztaltakról véleményét, célirányos utasításokat adott s egészben véve kifejezte megelégedését.

Május 29-én az intézeti ifjúság a tanárok vezetése alatt kivonult és részt vett a főpásztori látogatás és bérálás végett városunkba érkezett

megyés püspök úrnak, nmlt. és főtisztelendő Schuster Konstantin val. b. t. tanácsos őexcellenciájának, ünnepies fogadásában; épen így jelen volt őexcellenciájának elutazásakor a bucsú-tisztelgésnél is. A kegyelmes és főtisztelendő püspök úr itt időzése alatt külön látogatásával tisztelte meg a rendi tanártestületet és az intézet felső két osztályába járó rendi növendékpapokat is, atyai szeretettel teljes buzdító szavakat és üdvös intelmeket intézván hozzájuk. Főpásztori gondjai mellett arra is időt vett magának őexcellenciája, hogy június 1-én az intézetet is meglátogassa; meghallgatta minden osztályban az órarend szerint épen folyamatban levő előadásokat, mint szintén a rendkívüli tárgyak közül tartott ének-előadást is; mindenütt lelkesítő intésekben és atyai áldásában részesítvén a tanulókat és a tanárokat feledhetetlen s üdvös emlékét hagyta látogatásának.

A püspöki látogatás napjaiban részint a megyés püspök őexcellenciájának, részint a megelőzőleg itt bérmáló mélt. és főtisztel. Neszveda István püspöki helynök úrnak a kezéből tanulóink közül 43-an vették föl a bérmálás szentségét.

Ha voltak ezek szerint intézetünknek a lefolyt évben örömnappjai, fűződik ezen év emlékéhez szomorúság is. Két jómagaviseletű és szorgalmas tanulónkat ragadta ki szerető társai köréből a kiméretlen halál. Váratlanul, rövid betegség után hunyt el december 14-én Hegyi Aladár, volt III. osztálybeli tanuló, — s hosszas, sorvasztó betegség oltotta ki május 27-én Wallner József kegyesrendi növendékpapnak, VII. osztálybeli tanulónak ifjú életét. Mindkettőnek temetésén testületileg megjelentek társai, hogy könnyező szemekkel elzengett bucsúdallamokkal válljanak meg a szeretett pályatársaktól. E végtisztelet adójában nyilvánult szeretet őrizze meg példás emléküket s enyhítse a szülők bánatát! — Volt ugyan még néhány súlyos betege ifjúságunknak, de több veszteségtől megkímélt bennünket az isteni Gondviselés, melynek kegyelméből egyébként az egészségi állapot az egész éven át kielégítő, sőt kedvezőnek is mondható volt.

Intézetünknel szegény tanulókat Segélyező egyesületnek alapítását már a mult évi hivatalos látogatása alkalmával látta kívánatosnak a ns. kir. főigazgató úr s ajánlotta is ezen eszmét a tanári testületnek figyelmébe. A tanártestület buzgón felkarolta az eszmét s megbizta a testület egyik tagját az alapszabályok tervezetének elkészítésével. A megbizott tanár cz évi október 29-én tartott tanácskozmányon terjeszté elő az elkészített tervezetet, melyet azonban a tanácskozmány jelentékenyen módosítandónak talált; ezen módosítások foganatosítása után a segélyező egyesület alapszabályainak tervezetét a febr. 22-én tartott tanári tanácskozmány elfogadván, az fölsőbb jóváhagyás alá fölterjesztetett. A tervezet a fölsőbb jóváhagyást az 1888. évi május 28-án 21,357. sz. a. kelt kegyes miniszteri rendelettel

megnyervén, a tanártestület a maga részéről az egyesület tanárelnökévé Laczkó Dezső tanárt és választmányi tagul Farkas Ignác tanárt megválasztván, a tagok gyűjtését és az egyesület végleges megalakítását reájuk bízta. Ezen ügyre vonatkozó további, részletezőbb adatokkal alább szolgálunk.

A Gyorsírókör alakításának eszméjét Varjú János tanár terjesztette elő szintén ez évi október 29-én tartott tanácskozmányon, a hol is ez eszme helyesléssel találkozván az alapszabály-tervezet elkészítésével és a kör ideiglenes megalakításával a tanácskozmány a nevezett tanárt meg is bízta. — Az elkészített és elfogadott alapszabálytervezet a tanártestületnek december 17-én tartott gyűléséből terjesztetett föl megerősítés végett s ezen megerősítést a nmlt. vallás és közoktatásügyi miniszteriumtól ez évi június 4-én 22,083. sz. a. k. rendelettel meg is nyerte. A Gyorsírókör ez évi működéséről alább következik a nyilvános jelentés.

A róm. kath. egyházközségnek, mint az intézetet föntartó érdemes testületnek, tek. tanácsa május elején foganatba vétette a nmlt. ministerium által jóváhagyott terv szerint való tornacsarnok építését a kegyesrendi ház telkéből díjtalanul átengedett részszel megnagyobbított iskolaudvaron. A fölszereléssel együtt mintegy 10,000 frtba kerülő épületnek idején való elkészítéséhez szükséges anyagok halmazai, a sürgölődő munkások nagy száma, lehetetlenné tették ez évben, hogy — mint máskor — nyilvános előadásban mutathassa be ifjúságunk a műének és zene tanulásában tett haladását.

Az évváró nyilvános vizsgálatok sorát a VIII. osztályban kezdtük meg május hó 5-én s tartottuk egész 12-éig; a többi osztályban a vallástanból június 14. és 15-én s más tantárgyakból június 16-tól bezárólag június 25-ig tartottuk. A rendkívüli tantárgyakból június 3-án, 17-én és 24-én voltak a vizsgálatok.

Érettségi vizsgálatot ezen évben három izben tartott az intézet, és pedig a tankerület nsg. kir. főigazgatójának intézkedéséből szeptemberben és decemberben pótló-, ismétlő és javító vizsgálatokat, május-júniusban pedig a rendszerinti érettségi vizsgálatokat. Szeptemberben a vizsgálatok írásbeli részét 3. 4. 5. 6. és 7-én, a szóbelit 9-én és 10-én, összesen 19 vizsgálandóval tartottuk; decemberben írásbelileg nem volt vizsgálat, szóbelileg 10-én vizsgáltatott meg 3 vizsgálandó. Az év végén rendszerinti érettségi vizsgálatok írásbeli részét május 15. 16. 17. 18. és 19. napjain, a szóbeli részt június 10. 11. és 12. tartottuk meg, összesen 32 vizsgálandóval. Mindezen vizsgálatok szóbeli részénél nsg. dr. Hóman Ottó tankerületi kir. főigazgató úr elnökölt. — A vizsgálatok eredményét részletezve tartalmazza a „*Statistikai kimutatások*“ 2) száma.

Június 28-án tartja a tanártestület évváró tanácskozmányát, a mely

után, június 30-án Isten kegyelméből ünnepi „Te Deum“-mal fejezzük be az iskolai évet. — Ekkor osztja ki az igazgató az alább közzé tett jutalmakat, az osztályfőnökök pedig a bizonyítványokat és az évvégi nyomtatott Értesítőt.

2) Az intézet külső viszonyaihoz.

Az intézetet fentartó érdemes egyházközségnek tekintetes tanácsa folyó évi január 8-án tartott tisztújító ülésén az intézet ügyének gondozásával a saját kebeléből választott „főgymnasiumi bizottság“-ot bizott meg s ezen bizottság elnökévé mlt. Horváth Döme urat, nyug. királyi táblai tanácselnököt, tagjaivá pedig t. Bagi László (ifj.), Dömötör Sándor, Kovács József és dr. Tassy Pál egyháztanácsos urakat választotta meg.

Ezen bizottságnak, bár még aránylag rövid idejű működése, a főgymnasiumnak főtartására és haladó fejlesztésére irányuló lelkes gondoskodása, már is nagy jelentőségű tényekben nyilvánul. — A tekintetes egyháztanácsnak az iskola ügye iránt mindig nyilvánuló áldozatkészsége után ezen bizottság lankadatlan tevékenységének köszönhető az is, hogy a korszerű igényeknek és a felsőbb tanhatóság kívánalmainak is minden tekintetben megfelelő tornacsarnok építésének ügye annyira előrehaladt, hogy a csarnok augusztus közepére szerződésileg biztosítva teljesen készen lesz; ezen bizottság fáradozik abban is, hogy az iskola mostani épülete, mely magában véve kifogástalannak mondható ugyan, de néhány még szükséges teremnek hiájával van, egy toldalék-szárnynyal kibővítettessék és mintaszerű lehessen.

Ugyanezen érdemes egyházközség az iskola közelében bérelt külön épületben tápintézetet tart fenn, most már az ötödik évben. Ezen tápintézetben a városi bármelyik középiskolába járó szegény tanulók havonként előre fizetendő 7 frtnyi díjért ebéddel, vacsorával és reggelire szánt kenyérrel láttatnak el. — Ezen tápintézet ügyeinek vezetését az egyháztanács 1887. évi márcz. 20-án 45. sz. a. kelt határozatával a mi intézetünk és az állami főreáliskola tanárkarának adta át; a megbízást mind a két testület elfogadta és 3—3 tagot bizott meg avval, hogy a tápintézet ügyeit vezető tanári bizottsággá alakulva, az intézet vezetését átvegye. E bizottságnak tagjai voltak ezen évben a mi intézetünk részéről Farkas Ignác, Horváth György, és Pakos János tanárok; a maga köréből választott elnöke pedig főtiszt. Hanusz István főreáliskolai tanár és h. igazgató. Szolgáljon ez az intézményt igénybe venni óhajtó vidéki szülőknek tájékoztatóul az iránt is, hogy tudakozódásaikkal kihez kelljen fordulniok. — Az érdemes egyháztanács vezető férfiai jelenleg azon eszmével foglalkoznak, hogy a tápintézetet bennlakással összekötve a vidéki szülők fontos érde-

keinek szolgálatára még jótékonyabbá fejleszthessék. Óhajtandó, hogy ezen üdvös eszme minél előbb megvalósuljon.

Meg kell még emlékeznünk e helyütt is, és örömmel emlékezünk meg, intézetünk s ifjúságunk azon lelkes, áldozatkész jótévőiről, a kik a lefolyt tanévben is nemeslelkűen juttatott kegyes adományaikkal részint a jutalmazásra érdemes tanulók szorgalmát fokozni és kitartásra serkenteni, részint az alakulóban levő Segélyző egyesületnek ügyét előmozdítani segítettek. — Fogadják nemes szívű adományaikért a jutalmazottak és segélyzendők nevében is tolmácsolt igaz köszönetünket!

A tanárkar tagjainak a közművelődés érdekét szolgáló külső munkódésére vonatkozólag megemlítendőnek tartjuk, hogy többen tevékenyen részt vettek ezen évben is a város művelt közönsége által élénk érdeklődéssel pártolt „Felolvasó társaság“ működésében, névszerint is Pintér Kálmán, mint a társaság jegyzője, Horváth György és Varju János pedig felolvasásaikkal.

3) Fontosabb ügyiratok, rendeletek, utasítások.

1887. május 15. 118. egyháztan. sz. A vidéki és más vallásfelekezeti tanulók kétszeres iskolapénz fizetésére köteleztetnek.

1887. jún. 30. 25,873. min. sz. A nmlt. vall. és közokt. miniszter úr a két tárgyból bukott tanulóknak a javítóvizsgálati engedély megadását a tankerületi kir. főigazgatókra ruházta. — Nem adható meg a javítóvizsgálati engedély a két tárgyból bukott tanulóknak: 1) ha a tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ érdemjegye van, — 2) gymnasiumi tanulónál, ha a latin nyelvből vagy a mennyiség-tanból van az egyik elégtelen érdemjegy. — Egy tárgyból bukott tanuló sem kaphat javítóvizsgálatra engedélyt, ha az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ osztályzata van.

1887. júl. 22. 26,277. min. sz. A nmlt. vall. és közokt. miniszter úr elrendeli, hogy az 1887—8. tanévre a kecskeméti főgymnasium I. osztályába 70 tanulónál több föl ne vétessék, illetőleg: megengedi, hogy ennyi tanuló kivételesen fölvétethessék.

1887. aug. 1. 1,066. főig. sz. A tankerület szeptemberi javító és pótló érettségi vizsgálatai ezen tanintézetnél fognak tartatni.

1887. aug. 7. 18,099. sz. A nmlt. közmunka és közleked. miniszterium elrendeli, hogy a tanulók közül ezentúl csak a tandíjmentesek, és ezek is csak a nagy szüenidő alkalmával fognak, saját igazgatóságuk pártolása mellett, a haza- és visszautazásra menetdíj-kedvezményben részesítettetni.

1887. szept. 24. 35,567. min. sz. A szombati irás és rajzolás alól való fölmentés csak azon tanintézetnél érvényes, melyben az illető tanuló azt

megnyerte. Ha tehát a tanuló más intézetbe lép át, a fölmentésért újból tartozik folyamodni.

1887. szept. 22. 29,370. min. sz. Az 1887. XXII. trv.-cz. a védhímlő-oltást kötelezőleg rendelvén el, a 12 éven aloli tanulóktól a beiratásoknál az első hímlőoltás igazolását, a 12-ik életévet elért, föl vételre jelentkező tanulóktól pedig az újra-oltás tanúsítását kell megkövetelnünk; ezeknél fogva a még be nem oltott, valamint az újraoltásra kötelezett s újra be nem oltott tanuló csak ideiglenesen vehető fel az iskolába.

1887. nov. 16. 1611. főig. sz. A deczemberi javító-érettségi vizsgálatok ezen intézetnél fognak tartatni.

1887. nov. 26. 44,250. min. sz. Részletező utasítások a középiskolai orvosok és egészségtanárok teendőire vonatkozólag.

1888. jan. 4. ^{49,715.}_{1887.} min. sz. az osztály másodszori ismétlését meg nem engedi; ennél fogva azon tanuló, a ki mint ismétlő is megbukik, többé a gymnasiumba nem vehető fel.

1888. jan. 11,311. min. sz. A középiskolai főigazgatósági tankerületek a jelenlegi állapotokat feltüntető módosításban csoportosíttatnak.

1888. május 28. 21,357. min. sz. A segélyző egyesület alapszabályait a nmlt. vall. és közokt. miniszterium jóváhagyja.

1888. jún. 4. 22,083. min. sz. A Gyorsiróköri alapszabályait a nmlt. vall. és közokt. miniszterium jóváhagyja.

1888. jún. 13. 22,210. min. sz. Az 1888 -9. évre az I. osztályba 60-nál több tanuló nem lesz fölvehető.

4) Könyvtárak.

A) Tanári könyvtár.

a) Beszerzettettek: a „Magyar Nyelvőr“, az „Országos tanár-egyesületi Közlöny“, a „Századok“, a „Figyelő“, az „Egyetemes philologiai Közlöny“, a „Földrajzi Közlemények“, a „Zeitschrift für math. und naturwissenschaftl. Unterricht“ és a „Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien“, „Praktische Physik“ című folyóiratok, a „Közoktatás“ című egyetemes tanügyi közlöny. Meyer „Conversationslexicon“, VIII.—X. „Az osztrák-magyar monarchia irásiban és képen“, 39—61. „Magyar történelmi életrajzok“, III. 4. 5 IV. 1. Heinrich, Deutsche Grammatik, I. II. Ladányi Alkotmánytörténet, I.—III. Zichy, Széchenyi gróf beszédei, I. Baróti, Petőfi újabb reliquiái. Panyák, Középiskolai értesítők repertoriuma. O' Reylli, Leo XIII. Füssy. XIII. Leo. Lewandowsky, Elektrodiagnostik und Elektrotherapie einschliesslich der physikalischen Propädeutik. Galland, Papst Leo

XIII. Grünwald, A régi Magyarország. Németh, Középiskolai szabályrendeletek. Kern, Schulreden. Allgemeine Nnturkunde, VIII. Ipolyi, Kisebb munkái, IV. Beöthy, Magyar szépprosa, II. Villemain, Pindár szelleme. Ratzel, A föld és az ember. M. Carthry, Anglia története korunkban, III. Róth, Növénytan, Ásványtan, Állattan. Közép Káté. Frenzel, Liturgika. Szepesi-Tóth, Latin gyakorlókönyv. Lutter, Betűszám-tan (I.—V.) és Mértan (I.—III.) Thierry, Elbeszélések a római történetből, III. Neymayr, Erdgeschichte II. Krebs, Physik, I.—V. Lief. Segítség-Album. Pirchala, Jegyzetek Virgiliushoz. Jahrbuch der Naturwissenschaften III. k.

b) Becserélések: Herders poëtische Werke, I.—XIII. (Pasteiner Művészettörténetének fölös példányáért.) Desewffy József gr. levelezése Kazinczy Ferenczcel, I.—III. (Vámbéry, A magyarok eredete czimű művéért).

c) A magyar tudományos akadémia ajándékai: Emlékbeszéddek (IV. 6. 8—10.). — Akadémiai Értesítő (XX. 4—8.). — Mathem. és természettudományi Értesítő (V. 8. 9. VI. 1.). — Nyelv- és széptudományi Értekezések (XIV. 1—7.). — Társadalmi Értekezések (IX. 1. 3—6.). — Történelmi Értekezések (XIII. 7. 8.). — Mathem. Értekezések (XIV. 1.). — Termtudom. Értekezések (XVII. 2—5.). — Mathem. és termtudom. Értekezések (XXII. 1—3. 8. 7.). — Nyelvtudományi Közlemények (XX. 3.). — Wenzel Gusztáv, Magyarország mezőgazdaságának története. — A Magyar Tud. Akadémia Évkönyvei, XVII. 5. — Erdélyi országgyűlési Emlékek, XII. — Oszmán-török népköltési gyűjtemény. — Gr. Széchenyi István beszédei. — Bayer, A nemzeti játékszín története, I.—II. — Pécs, Magyarország bányaművelésének története. — Gelich-Thallóczy, Raguza és Magyarország összeköttetésének oklevéltára. — Marczali, Magyarország tört. II. József korában. — Alvinczy Péter okmánytára, III. k. — Nyelvemléktár IX.—X. k. — József főherczeg, Czigány nyelvtan. — Pisztóry, A nemzetgazdaságtan haladása az utolsó 15 év alatt.

d) Intézetek ajándékai: 151 intézet részéről évvégi iskolai értesítő. A kolozsvári Ferencz József-egyetem Almanachja; tanrendje 1887—8 I. és II. felére. Acta Scient. reg. Unist. Claudiopol. Fasciculus II. 1—3. A kir. József-műegyetem Sztoczek-ünnepélye. Földtani intézet: Zsigmondy, Mitteilungen über die Bohrthermen zu Barkányos. A pozs. kir. akad. személyzet létszáma 1887—8 első és második felében. Beszéddek a kir. József-műegyetem megnyitására 1887. szept. 18.

e) Szerzők ajándékai: Parádi Kálmán, Physiologiai lélektan. Gebaur Izor, Volapük nyelvtan. Acsay Antal, A magyarországi kegyes-tanítórend befolyása XVIII. sz. tanügyünk fejlődésére 1750—1800. Erdélyi Károly, Az állateposról, A német gyöngge ige történeti fejlődése. Erödi

Dániel, Emlékbeszéd Deák Ferencz fölött. Makra-Rózsa, A kath. egyház története. Korda, Stylistika és verstan.

f) Egyesek ajándékai: Ms. Horváth Döme, nyugalm. kir. táblai tanácselnök úrtól: Hazánk, történelmi folyóirat folytatólag 1888. májusig. Szalay, Adalékok a magyar nemzet történetéhez. Kazinczy G., Mátyás király. — T. Való Mihály tanár úrtól: Természettudományi Közlöny, I.—XII. — T. Horváth György tanár úrtól: Az országos képzőművészeti társulat Közleményei 1886-ra, 1887-re. Az orsz. képz. m. társ. negyedszázados történetének rövid vázlata, 3 f. — T. Nyilassy K. tanár úrtól: Pomfy, Syntaxis ornata sive de tribus linguae Latinae virtutibus. Anekdoten und Charakterzüge aus dem Leben Friedr. II. XIII. Sammlung. Váry, Kalazanti szent József élete. Imre, Philosophia, 3 kötetben. Szepesi Imre, Jelen viszonyaink az ó-classicai irodalomhoz. — T. Erdélyi Károly tanár úrtól: Kálmán Károly Dávid király Zsoltárkönyve. Nagy, Grammatica linguae Hungaricae cum parallelismo inter Aramaeam, etc. Weigang Német szótára. Jerny Keleti utazása I.

g) Czégek ajándékai: Eggenberger-czég: Gretcs Rendszeres német nyelvtana. Brózik-Paszlavszky Földrajza II. r. III. kiadás, I. r. 2. k. Szamosi, Görög nyelvtan és Görög olvasó I—II. Névy, Írásművek elmélete és olvasók. Poetika és olvasók. M. Irodalomtörténet. Pauer, Philosophia. Bartal, Lat. alaktan és Gyakorló az alaktanhoz; Gyakorló a mondattanhoz. Polgár, Szócsoportok Homerosból.

Lampel-czég: Tomor-Várad. Magyar Olvasókönyv, I. 4 p., II. 2 p., III. 3 p., IV. 2 p. Vaszary, Világtörténet I.—III. Schmidt, Természettan; Fizikai földrajz 2 p. Holub, Quintilianus 2 p., Sallustius 2 p. Veres, Virgil Aeneise; Homeros Odysseája. Rzach, Homeri Iliadis carmina. Nohl, Ciceronis Orationes Selectae. Sasváry, Francia nyelvtan I—II. Veres, Latin Kézi Szótár. Lévay-Vida, Görög-magyar szótár. Heinrich, Deutsches Lehr- und Lesebuch II. Cherven, Az osztrák-magyar monarchia földirata. Schultz-Dávid Latin nyelvtana; Dávid, Latin Olvasókönyv e nyelvtanhoz. Köpesdy, Cicero válogatott levelei. Lampel, Rhetorika és rhetorikai olvasókönyv.

Franklin-Társulat: Botond, Két szomszédvár, Egmont (Jeles írók iskolai tára). Fehér I., Kísérleti természettan. Góbi Imre, Rhetorika. Cserép, Római régiségtan.

Hornyánszky-czég: Szinnyei, Magyar Olvasók. III.; Iskolai magyar nyelvtan I. 2 p., II. 1 p.; Rendszeres magyar nyelvtan 2 p.

Lauffer-czég: Dávid-Némethy, Magyar-latin zsebszótár. Szemák, Német nyelvtan II.

Dobrowszky-Franke-czég: Laky, Földrajz a gymnasiumok számára.

Nagel Ottó-czég, Nagy-Váradon: Bozóky, M. Cic., I. II. XIV.

B) Ifjúsági könyvtár.

Az iskolai év folytán a következő művekkel gyarapodott: .

a) Ajándékok: Mélt. Horváth Döme úrtól: Abafi „Figyelő“ XXIII. XXIV. köt.; Székács „Párhuzamos életrajzok Plutarchosból“, 1 köt.; „Széptani remekírók“, 1 k.; Kiss János „Aristoteles Rhetorikája“ 1 k.; Tomor F. „Schiller színművei“ I. II. III. k. — Áldor Lajos 8 o. tanulótól: Mark Twain „Koldús és királyfi“, 1. k. — Főt. Arányi Béla kegyesrendi házfőnök úrtól: Edm. de Amicis „A szív“, 1 k. — Dr. Erdélyi Károly tanár úrtól: Nyáry J. „Olaszországi emlékek“, 1 k. — Összesen: 11 kötet.

b) Szereztek: Ebner „Walther v. d. Vogelweide“, 1 k.; Kern „Freuden und Leiden“, 1 k.; „Magyar ifjúság könyvesháza“ 1. 3. 7. 8. 13. 14. 18. sz.; Jókai „Hétköznapi“, 1 k.; Jókai „Kárpáti Zoltán“, 1 k.; Eötvös József „Emlék- és ünnepi beszédek“, 1 k.; Eötvös „Falujegyzője“, 2 k.; Vas Gereben „Nagy idők nagy emberek“, 1 k.; Verne „Sztrogoff Mihály“, 1 k.; Verne „Robinsonok iskolája“, 1 k.; Verne „Rejtelmes sziget“, 1 k.; Schaksperre műveiből I—VI. és VIII. k.; Verne „A gózház“, 1 k. — Összesen: 26 kötet, 36 frt 68 kr. értékben.

Összes gyarapodás: 37 kötet, 51 frt 48 kr. értékben.

5) Szertárok.

a) Természettani szertár: Gyarapodott a szertár vétel útján a következő készülékekkel: Bertram-féle lejtősík, Müller-féle erőegyenközény, Hermann és Pfister-féle extremthermometer, lehajlás- és elhajlás- mérő, Volta-féle fényiv-szabályzó, izzólámpa-állvány, 4 drb. izzólámpa, Meidinger-féle minta-elem, Bunsen-féle minta-elem, inductio-tekeres szaggató kerékkel, dynamogép, Hoffmann-féle vízbontó. — Helyben készültek: a tizedes mérlegnek és a tábla-mérlegnek elemi fa-mintája, a Schmid-féle vízmotor mozgatható fa-mintája, 7 drb. súlypont-idom, a fölfelé ható víznyomás készüléke, Giffard-féle iniektor, párhuzamos tükörpár. Igazítottak: a Nobili-féle hővillanyoszlop s több kisebb készülék; a tangens-busszóla Ampère-egységekre meghatározottat. — Ezekon kívül szereztek kísérleti és fogyasztás alatt álló anyagok,

Az újabb beszerzésekkel együtt van jelenleg a szertárban:

I. az általános tulajdonságok és erők tanához	7 készülék,	9 drb,	26·50 frt ért.
II. az általános mechanikához . .	54	„ 118	„ 548·95 „ „
III. a cseppfolyósok mechanikájához	25	„ 47	„ 228·10 „ „
IV. a légneműek „	50	„ 69	„ 385·93 „ „

Átvitel: 136 készülék, 243 drb, 1189·48 frt ért.

<u>Áthozat: 136 készülék, 243 drb, 1189·48 frt ért.</u>			
V. a rezgés- és hangtanhoz	19	" 43	154·35 " "
VI. a hőtanhoz	36	" 76	268·40 " "
VII. a fénytannal	63	" 135	532·74 " "
VIII. a delejességhez	9	" 31	57·00 " "
IX. a dörzs- és légköri villanyos-hoz	36	" 69	303·04 " "
X. a galván-villanyosság-hoz . . .	62	" 128	1142·41 " "
XI. a kosmophysikához	4	" 4	85·00 " "
XII. szerelvények, bútorzat, mű- szerek	29	" 50	197·68 " "
XIII. iratok, könyvek, nyomtatvá- nyok	44	" 49	19·05 " "

Összesen: 438 készülék, 828 drb, 3949·15 frt ért.

b) A vegytani szertárba szereztettek: 50 drb. kémcső, 28 drb. porcellán csésze, vegyszerek, kísérleti és fogyasztás alatt álló anyagok, üvegek, dugaszok, kaucsuk-csővek. — Ezen újabb beszerzésekkel együtt van jelenleg a szertárban:

I. faanyagú készülék	8 féle tárgy	15 drbban	10·20 frt ért.
II. fémanyagú "	17 " "	27 " "	32·16 " "
III. üveg anyagú készülék	33 " "	320 " "	54·51 " "
IV. porcellán anyagú készülék	12 " "	51 " "	15·58 " "
V. vegyes anyagú "	5 " "	10 " "	24·00 " "
VI. vegyszerek	144 " "	144 " "	77·01 " "
VII. bútorzat, szerelvény, szer- szám	11 " "	18 " "	53·17 " "
VIII. iratok, nyomtatványok	9 " "	9 " "	2·65 " "

Összesen: 239 féle tárgy 594 drbban 269·28 frt ért.

c) A természetrajzi szertár gyarapodása: a) Vétel útján: egy Reichert-féle görcső, 28 drb. görcsői készítmény, egy embercsontváz, egy emberfej gipszből, egy bonczoló eszköz, üvegszemek és különféle üvegek — 304 frt 23 kr. értékben, a mely költség fedezéséhez hozzájárult ft. dr. Polák Ede k. r. kormánysegéd úr 10 frt adományával. b) Ajándékozás útján: 3 drb. fakövélet ns. Gáll Ferencz úrtól, 17 drb. kőzet és kövélet, továbbá különböző csontvázrészecskék és 2 kokuszdió Laczkó Dezső főgymn. tanártól, 29 drb. görcsői készítmény főt. Bertalan Imre k. r. tanár úrtól, 12 drb. görcsői készítmény Puteani Béla br. úrtól, gombák színezett képei főt. Arányi Béla k. r. házfőnök úrtól, 8 drb. állat-boncztatni ábra Szenczy József, Révay Kálmán és Kovács Mihály VI. o. tanulóktól, — és 6 drb. ásvány Vezsenyi Béla IV. o. tanulótlól — összesen 34 frt 30 kr. értékben. —

c) Az intézetben készültek: 2 drb. Phasianus colchicus, 1 drb. Strix aluco, 1 Mustella martes, 1 Coracias garrula, 1 Ardea nycticorax, 1 Falco tinunculus, 8 drb. Branchipus készítmény (borszeszben), a rovarok és a növények gyűjteményének kézi lajstromai, és 4 drb. kristály-minta (üveg lapokkal) — összesen 23 frt 20 kr. értékben. A szertár ez évi gyarapodása tehát 361 frt 73 kr-nak felel meg. E mellett apróbb költségek fedezésére fordított 16 frt 83 kr.

d) Térképgyűjtemény. Gyűjteményünk számára tek. Herr Ödön nagy-beckereki főgymn. tanár 3 drb. fénynyomatú világtörténelmi táblát ajándékozott. Vétel útján szereztetett: Kiepert, Graecia antiqua; u. attól, Italia antiqua; u. attól, Wandkarte d. römischen Reichs, Spruner-Bretschneider, Europa im Anfange des VI. Jahrhunderts; Lehmann, Geographische Charakterbilder 6 drb.; Gönczy-Kogutowicz, Magyarország megyéinek kézi atlaszából a 4. 5. 6. 7. 8. füzet. A tanév végén van az intézetnek 76 drb. fali térképe, 25 drb. kézi atlasza, 31 drb. földrajzi és történelmi képe, 5 drb. ég- és földgolyója. Összesen: 530 frt 74 kr. értékben.

e) Érem- és pénzgyűjteményünk a múlt évben szerzett 12 táblából álló szekrénybe osztályoztatott. A gyűjtemény gyarapításához járultak a lefolyt tanévben: ft. Arányi Béla házfőnök 2 drb. ezüstpénzzel és 3 drb. bankjeggyel; Tóth Antal főgymn. igazgató 2 drb. papírpénzzel; Kozár Ferencz főgymn. tanár 3 drb. ezüstpénzzel és 1 drb. emlékéremmel; Tölcséry István VIII. o. t., k. r. n. p. 1 drb. rézpénzzel; Katona Ernő V. o. t. 3 drb. ezüst és 2 drb. rézpénzzel; Epstein Sándor IV. o. t. 1 drb. rézpénzzel; Hanover Béla II. o. t. 1 drb. ezüst és 1 drb. rézpénzzel; Cserepes Gyula 1 o. t. 5 drb. papir- és 2 drb. rézpénzzel; Faragó Gábor I. o. t. 4 drb. papírpénzzel; Hanusz Zoltán I. o. t. 3 drb. papírpénzzel. Érem- és pénzgyűjteményünk a fölös példányok levonásával a tanév végén áll 678 drb. ércpénz- s emlékéremből és 17 drb. bankjegyből.

f) A rajz és mértani rajz szertárba szereztettek: Elemi ékitmények és ékitmények Taubingertől 144 lapon; ezekkel együtt a mostani állomány a következőkből áll:

1) szerelvények	2 készülék	6 darabban
2) minták a mértan tanításához	3 „	49 „
3) rajzminta lapok	10 csoport	911 „
4) adományok (műlapok, képek stb.)	5 mű	39 „

Összesen: 20 tárgy 1005 darab.

g) Zene-szertár. Az ének- és zeneiskola szükségleteire a n. érdemű róm. kath. egyházközség ez évben is 50 frtot adományozott. Ez összegből kiadatott: egy nagybőgő és egy hegedű alapos javítására, nagybőgő,

cello-, viola- és hegedű-húrokra, vonószőr, hegedűlábak, hangjegypapír, hangfogó (Sordino), két hegedű-vonóra, úgymint ének- és zenekar hangje-
gőinek irására stb. összesen: 49 frt 36 kr.

Az újabb beszerzésekkel együtt a szertárban van jelenleg: énekdarab 225, zenekar-darab 53, hangszer 17, összesen 295 darab, 966 frt értékben.

6). Önképzőkör.

A felsőbb osztályok tanulóiból alakult Önképzőkörnek ebben a tanévben 78 tagja volt; ezek közül rendes tag a VII. és VIII. osztályból 29, bejáró tag az V. és VI. osztályból 49. Az utóbbiak csupán szavalatokkal léphettek fel; de a jobb tanulók a vezető tanár engedélyével munkálatokat is nyujt-
hattak be.

Az alakuló gyűlésen, mely a vezető tanár felügyelete alatt szeptember hó 18-án tartatott, megválasztattak a kör tisztviselői. Elnök lett Honthy István VIII. oszt. tanuló, jegyző Reichrath József VIII. o. t., könyvtáros Kovács László VIII. o. t., pénztáros Tichy Zoltán VIII. o. t.; aljegyzők: Geday József és Jankovits Döme, alkönyvtáros Mészáros Imre VII. o. tanulók.

A kör működése az október hó 2-án tartott első nagygyűléssel vette kezdetét; ez alkalommal a főgymnasium igazgatója is intézett buzdító szavakat a kör tagjaihoz. Volt összesen 2 nagygyűlés, 22 rendes és 1 rend-
kívüli gyűlés, melyeknek tárgyát az elfogadott dolgozatok és a rájuk vonatkozó bírálatok felolvasása, szavalatok és ezeknek rögtöni bírálatai képezték, mindenkor a vezető tanár felügyelete, észrevételei és útbaigazításai mellett.

1888. febr. 12-én a kör Kisfaludy Károly születésének százados évfordulóján emlékünnepet rendezett a következő programmal: 1. Megnyitó beszéd Pintér Kálmán vezető tanártól. 2. Induló, előadta a kegyesr. növendékpapok énekkara. 3. Óda Kisfaludyról, Kovács László VIII. o. tanulótól. 4. Emlékbeszéd, Honthy István VIII. o. tanulótól. 5. „Álmatlan király“ Kisfaludy K.-tól, szavalta Katona Ernő V. o. tanuló. 6. Kölcsey Hymnusa, előadta a főgymn. énekkar. 7. Az önképzőköri pályázatok eredményének kihirdetése. 8. Bezáró beszéd, Honthy István elnöktől. 9. „Szózat“, előadta a főgymn. ének- és zenekar. Az ünnepet a főgymn. igazgató buzdító beszéde zárta be.

Az önképzőkör bezáró gyűlését, mely június 6-án volt, használta föl a tanártestület arra, hogy Tóth Antal igazgatót, mint 25 éves tanárt üdvözölje. Az igazgató tudta nélkül rendezett ünnepen részt vettek az összes tanártestületek teljes számmal s a városi intelligencia köréből számosan. Az igazgatót a tanártestület nevében Pintér Kálmán tanár, a tanuló ifjúság részéről Reichrath József VIII. oszt. tanuló üdvözölték, a kath. egyház-

tanács részéről Horváth Döme ő méltósága, azután a jogakadémia, ref. főgymnasium, állami főreáliskola és a polg. leányiskola igazgatói intéztek hozzá meleg hangú beszédeket. Közreműködött ez ünnepen a kegyesr. növendékpapok énekkara és a főgymn. ének- és zenekar. Ez alkalommal olvastott föl a pályázatok eredményéről szóló bizottsági jelentés is.

A kör évi munkássága a következő: a két elnöki beszéden kívül benyújtottak a tagok összesen 26 dolgozatot, és pedig: 2 értekezést, 9 tanulmányt, 9 elbeszélést, 1 rajzot és 5 költeményt; felolvasatott 22 dolgozat és 25 bírálat. A munkakönyv számára elfogadtatott 9 dolgozat. Szavalt 33 tag 76-szor 68 különböző költeményt; dicséretes szavalat volt 18, jó 18, elismerésre és említésre méltó 38.

Dicséretes buzgalmat fejtettek ki: Honthy István, Reichrath József, Debreczeni Gyula VIII. o., Geday József és Jankovits Döme VII. o., Engelmann Áron és Láday István VI. o., Behr Géza és Katona Ernő V. oszt. tanulók.

Pályadíjak: 1) Borúth Elemér Munkáinak 2 kötete tetszés szerinti lyrai költeményre tűzetett ki jutalmul; nyertese lett Kovács László, VIII. o. t. — 2) Szavalmati versenydíj ki volt tűzve a) komoly tárgyú szavalmatért 3 frt, b) komikus szavalmatért szintén 3 frt az Önképző-kör pénztárából. A jan. 29-én tartott szavalmó versenyen az előbbi díjat 9 versenyző közül Debreczeni Gyula VIII. o. t. nyerte el. Reichrath József VIII. o. és Katona Ernő V. o. tanulók közt pedig az utóbbi díj, mint a komoly szavalmati pályázaton második helyen kiténtek közt, egyenlő arányban felosztatott, mivel a komikus szavalmatok jutalmazhatók nem voltak. — 3) Valamelyik írónk egy kisebb darabjának (rajz v. elbeszélés) helyes felolvasásáért ki volt tűzve a pénztárából 2 frt. A január 20-án tartott olvasóversenyen a 7 pályázó közül nyertes lett Jobszt Gellért V. o. tanuló.

A pénztár állapota: bevétel 55.98 frt, kiadás 49.18 frt, maradék 6.80 frt, s így a kör tényleges vagyona az előbbi évekből letétben lévő összeggel együtt: 63 frt 1 kr.

A kör könyvtára gyarapodott 35 kötetel, ezek közül 4 folyóíráttal. Ajándék útján: P. K.-tól 1 köt., Kovács László VIII. o. tanulótlól 4 kötet, Geday József VII. o. tanulótlól 1 kötet, Jankovits Döme VII. o. tanulótlól 1 kötet, Kis Ernő V. o. tanulótlól 3 kötet, Áldor Lajos VIII. o. tanulótlól 1 kötet, főt. Jankovics György úrtól 3 kötet, Katona Ernő V. o. tanulótlól 1 kötet, Honthy István VIII. o. tanulótlól 9 kötet, Sáfrán Antal VII. o. tanulótlól 3 kötet. Vétel útján 14 kötet. Járatta a kör a „Magyar Ifjúság“, „Magyar Salon“ és a „Petőfi-Muzeum“ című folyóíratokat.

Végül köszönetünk mellett megemlítjük, hogy mélt. Horváth Döme

úr, intézetünknek oly sok irányban jótévéje és a tanuló ifjúság lelkes pártfogója, az önképzőkör tisztviselőinek megjutalmazására 15 kötet könyvet adományozott.

7) Gyorsírókör.

Alig nyílt meg a tanév s a hirdetett gyorsírási két tanfolyamra (kezdők és haladók tanfolyama) ötvennél többen iratták be magukat. A jelentkezőknek ezen nem csekély száma, valamint a haladottabb tanulóknak a vitairásban való gyakorlottsága arra indították intézetünk igazgatóját, hogy egy alakítandó gyorsírókör eszméjét pendítse meg és az ifjúsággal ez irányú tervét közölje. A felhívást, hogy a gyorsírás fejlesztése céljából társulattá alakuljanak, nagy lelkesedéssel fogadták az ifjak s az eszmének csakhamar testet adtak az 1887. okt. 2-án tartott alakuló gyűlésön. Az első, alakuló gyűlést a körvezető tanárnak, Varju Jánosnak, felügyelete alatt tartotta 40 jelentkező tag. Legelső teendő lévén a nm. vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumhoz jóváhagyás végett felterjesztendő alapszabályok kidolgozása, illetőleg az adott viszonyok szerint történő módosítása, körvezető tanár az alapszabály-tervezetet első ízben felolvasta, majd azután pontonként megbeszélte. Az így módosított alapszabályokat először a tanári kar fogadta el 1887. december 17-én tartott tanácskozmányában, majd a tankerületi főigazgatósághoz való terjesztés után a nm. vallás és közokt. miniszterium is, 1888. jún. 4. 22,083. sz. a. kelt rendeletével, jóváhagyta.

Hogy a kör a miniszteriumtól leérkezendő jóváhagyásig is életrevalóságának némi jelét adhassa, megalakult az ideiglenes tisztviselői kar.

Mindenekelőtt a védnökség tisztét az igazgató úrnak ajánlották föl a kör tagok. S miután e tisztet igazgatónk szívesen fogadta, az alapszabályok 7 §-ba való iktatással határozta el az alakuló gyűlés, hogy a kör védnöke mindig az igazgató legyen.

Tisztviselőül a következők választattak meg: Jókay István, k. r. n. p., VIII. o. t., előadónak; Csóti Márk, k. r. n. p., VII. o. t., első jegyzővé; Szűcs István, k. r. n. p., VII. o. t., második jegyzővé; Czweck Sándor, k. r. n. p., VIII. o. t. pénztárossá és Labancz Mihály, k. r. n. p., VIII. o. t., könyvtárossá.

Az alapszabályok intézkedéseire alkalmazkodva az ügyrendet következőleg alapította meg az alakuló gyűlés.

A tagok két hetenkint gyakorlatilag is képezték magukat a gyorsírásban Jókay István előadói utasításai s a felügyelő tanár magyarázatai alapján. A cél az volt, hogy a rendes előadások óráiban hallott s meg-

jegyzett dolgokat a vasárnap délutáni összejövetelek alkalmával értékesítsék a kör tagjai. Ilyen összejövetel az év folyamában 9-szer történt.

Évharmadonkint versenyírást tartott a kör. A védnök s néhány tanár jelenlétében gyors diktatumok után irtak a tanulók. Az első versenyírás 1887. december 18-án volt — 4 tétellel. Az első tétel (percenként 180 szótag leírása 3 perczig) 3 frtnyi jutalmát Czweck Sándor, k. r. n. p., VIII. o. t. nyerte el. Áldor Lajos és Jókay István VIII. o. tanulók stenogrammjait megdicsérte a bírálóbizottság. — A második tétel (percenként 150 szótag 3 perczig) 2 frtnyi jutalmát megosztották Csóti Márk és Fikker Pius, VII. o. tanulók között. A harmadik tétel (p. 120 szótag 3 perczig) 1 frtnyi jutalmát Grosz Albert VIII. o. t. vitte el. A negyedik tétel könyvjutalmát (Garay: Magyar és német beszélgetések) Kiss Ernő, V. o. t. érdemelte meg.

A második verseny-gyorsírást 1888. márczius 25-én rendezte a kör. Az első tétel (percenként 200 szótag 3 perczig) díját Hoványi 4 kötetes művét Jókay István, VIII. o. t. nyerte el. — A második tétel (percenként 180 szótag 3 perczig) 3 frtnyi díját Áldor Lajos VIII. o. t. érdemelte meg. — A harmadik tétel (p. 120 szótag írása 5 perczig) jutalmát (2 frt) Honthy István, VIII. o. t. kapta meg.

A harmadik verseny-írást már a tanév vége felé, június 8-án tartotta a kör. Percenként 200 szótagnak 5 perczig tartó leírásáért Jókay István, VIII. o. t. 5 frtot kapott. 180 szótagnak u. a. idő alatti leírásáért Czweck Sándor, VIII. oszt. tanuló az igazgató úr ajándékából Bódogh János, A magyar gyorsírás tankönyve című munkát kapta. Percenként 150 szótagnak 5 perczig tartó leírásáért Csóti Márk, VII. o. t. 3 frtot nyert.

Örvendetes eseménye volt kis körünknek, midőn Jókay István, k. r. n. p., VIII. o. t. correct stenogrammjával a budapesti gyorsírásversenyen az első díjak egyikét, egy darab aranyat, nyerte.

Bódogh János szegedi távirótiszt és gyorsírásstanár úr szives adományát „A magyar gyorsírás tankönyve“ cz. munkájának 1—1 füzetét — inteniójához képest kezdő gyorsírók — egy világi és egy kegyesrendi növ. pap, kapták meg, névszerint: Magyar Elek, k. r. n. p., VII. o. t. és Farkas Kálmán, III. o. t.

A pénzbeli jutalmak mind a kör pénztárából adattak ki.

Volt az év végén a kezdők számára fentartott szépírás-verseny is. Correct stenogrammjaikért 1—1 frtnyi jutalomban Rády József, k. r. n. p. VIII. o. t. és Hegedűs János, VI. o. t. részesültek.

A körnek összes jövedelme (a 2 frtnyi tagsági díjakból) 70, azaz hetven frt volt. Kiadása pedig, ide értve a tagok számára járatott gyors-

írásszati lapok előfizetési díjait is (30 frt 80 krt), összesen 68 frt volt. Pénztári többlet a jövőre 2 frt.

A kör könyvtára mindjárt az év elején közadakozásból létesült. Ajándékoztak a könyvtárnak: nt. dr. Erdélyi Károly, tanár úr két kötet német gyorsírási munkát; nt. Horváth György, tanár úr 8 kötet teljes művet és a gyorsírásszati lapok több hiányos évfolyamát; Jókay István, k. r. n. p. VIII. o. t., 14 teljes munkát és szintén néhány hiányos évfolyamot. Cseh Lajos, k. r. n. p., VIII. o. tanuló, egy teljes évfolyam „Gyorsírásszati Lapok“-at és Áldor Lajos, VIII. o. t. 3 drb. gyorsírási művet. Kiegészítés és vétel útján összesen 44 kötetet tesz ki gyorsírókörünk kis könyvtára.

A szíves adományozóknak a kör nevében mond meleg köszönetet a védnökség.

Tagok száma volt 39. Köri gyűlés pedig az alakuló gyűlésen kívül 3 ízben tartatott.

8) Segélyző egyesület.

A kecskeméti róm. kath. főgymnasium segélyző-egyesületének elnöke f. évi május hó 10-én bocsájtotta ki a taggyűjtő iveket; köröztettek május hó 31-ig. Körözésökre intézetünk növendékein kívül vállalkoztak Barta Henrik úr, Dr. Kovács Pál úr a Népkör-, Mádi János úr a Kereskedelmi kaszinó- és Györffy Balázs úr az Iparegyesület kebelén belül, a kiknek e szép ügy sikerének előmozdításban kifejtett fáradozása gymnasiumunk tanártestületét és ifjúságát őszinte hálára kötelezi.;

A gymnasinmi tanulók közül ivkörözéssel foglalkoztak: Szabó Kálmán és Schwartz Károly VII., Hochfelder József, Kertész István, Révay Kálmán és Williger Kálmán VI., Behr Géza és Katona Ernő V., Dömötör Sándor, Hay Gyula és Papp Dezső IV., Kozma Aladár, Witz Zoltán és Zimay Károly III. o. tanulók.

Az I. sz. gy.-iven a bejegyzett tag. sz. 7—7 frttal

II.	„	„	„	„	7, a jótévéké 1, össz. 10 frt 30 krral
III.	„	„	„	2, „ 2, „ 14 „ — „	
IV.	„	„	„	16, „ 2, „ 89 „ 40 „	
V.	„	„	„	2, „ 1, „ 3 „ 50 „	
VI.	„	„	„	5, „ 2, „ 21 „ — „	
VII.	„	„	„	5, „ — „ 98 „ — „	

VIII. „ gyűjtőív aláírás nélkül került vissza.

IX. „ „ nem köröztetett.

X. sz. gy.-iven a bejegyzett tag. sz. 1, a jótévéké — össz. 40 frt — krral

XI. sz. gyűjtőív még körözés alatt áll.

XII. sz. gy.-iven a bejegyzett tag. sz.	5, a jótévké 5, össz.	18 frt — krral
XIII. " " " " " "	14, " " 21 " — "	
XIV. " " " " " "	2, " " 32 " — "	
XV. " " " " " "	3, " 2, " 100 " — "	

A gyütés összegezett eredménye: 8 alapító, 38 rendes, 23 pártoló, összesen 69 tag és 15 jótévő. A befizetett tagdíjak után van az egyesületnek 354 frt 40 krja készpénzben és 114 frtja igérvényekben, összesen 468 frt 40 krja. — Mindennemű adományok a helybeli lapokban részletesen nyugtáztattak. — A segélyző-egyesület könyvtárának:

1886—7. évi állománya	147 mű, 286 kötetben,	373 frt 92 kr.
az 1887—8. „ gyarapodás	18 „ 67 „ 79 „ 98 „	

az összes állomány: 165 mű, 353 kötetben, 453 frt 90 kr.

Kiváló köszönettel tartozik intézetünk mindazoknak, a kik becses pártfogásukat e humánus intézménnyel szemben meg nem vonták. Kedves kötelességünk ismételten kiemelni dr. Kovács Pál jogakadémiai tanár úr nemes-szivűségét, ki a mellett, hogy a taggyűjtés körül fáradozott, a maga részéről is 90 frtnyi alapítványt tett az egyesület javára, — továbbá hálás köszönetet mondani a Kecskeméti felolvasó társaságnak 30 frtos alapítványaért, a helybeli kereskedelmi ipar-, hitelintézet és népbank 40 frtos idővel kiegészítés végett nyitva tartandó alapítványaért és dr. Szeless József takarékpénztári igazgató úr szivességeért, a ki a kecskeméti takarékpénztári egyesületnél kieszközölte, hogy az itt elhelyezett tőke után a segélyző-egyesület 5% kamatot élvez.

Laczkó Dezső, egyesületi elnök.

9) Az intézetnél rendszeresített pályázatokról.

I. A kecskeméti városi tanácstól alapított „Széchenyi-díj“-ra (30 frt), melyért csupán kecskeméti születésű tanulók versenyezhettek, ki volt tűzve „A telepítések és hatásuk hazánkban“ tárgyú magy. történelmi kérdés. Birálói voltak: mélt. Horváth Döme, nyug. kir. táblai tanácselnök, tek. Kovács József, kir. törvényszéki bíró, Szegedy György, városi rendőrkapitány és Kozár Ferencz, főgymn. tanár urak.

A kitűzött jutalmat Szűcs István, k. r. n. p., VIII. o. tanuló nyerte el, Labancz Mihály, k. r. n. p., VIII. o. tanuló pedig Kovács József és Szegedy György urak szivességéből 2 drb. arany jutalmat kapott.

II. A kecskeméti kaszinó 20 frtnyi jutalmára ki volt tűzve: „Mikes Kelemen“ tört. beszély. A beérkezett egy dolgozatnak birálói voltak: tek. id. Bagi László, árvaszéki elnök, Dömötör Sándor, kir. közjegyző, Gyenes István, árvaszéki ülnök, Kovács István, telekkönyvvezető és Pintér Kálmán

tanár urak, kik a jutalmat a mű szerzőjének: Honthy István, VIII. o. tanulónak, a művet illető néhány észrevétel kíséretében odaitélték.

III. A néhai Zsiga Alajos k. r. áldozópap- és tanártól alapított „Zsigadij“-ra (25 frt) ez a tétel volt kitűzve: „A vallás elemeit szerencsétlenség nem ismeri, sokkal nagyobb rosszul ismerni“. Talleyrand. — A beérkezett 2 dolgozat bírálói voltak: tek. Domokos Boldizsár, ügyvéd, dr. Bagi Béla, jogakadémiai, Szabó Ferencz és Farkas Ignác, főgymn. tanár urak.

A jutalmat Jókay István, k. r. n. p., VIII. o. t. nyerte el, Honthy István, VIII. o. t. pedig mélt. Horváth Döme úr adományából Szemere Miklós munkáinak 3 kötetével jutalmaztatott.

IV. Aesthetikai dolgozatul ki volt tűzve: „Kisfaludy Károly népdalainak aesth. méltatása költészettört. alapon“. A beérkezett 3 dolgozatot megbírálták: mélt. Horváth Döme, tek. ifj. Bagi László, városi aljegyző és tiszt. főjegyző, Pintér Kálmán és Varju János főgymn. tanár urak.

Az első jutalmat, vagyis 8 drb. aranyból, melyeket Horváth Döme ömltsága a maga nevében, valamint néhai Horváth Cyrill emlékére följánlott, 3 drb. aranyat Kiss Ernő, k. r. n. p., VIII. o. t. nyerte el; a második jutalmat pedig, vagyis 1 drb. aranyat Geday József, VII. o. t. — A harmadik dolgozat említetlenül maradt.

V. Költői dolgozatul ki volt tűzve: „Óda Kisfaludy K. születésének 100. évfordulóján“. A beérkezett 5 költemény bírálói voltak: tek. Bogoss Endre, kir. törvényszéki bíró, dr. Tassy Pál, kir. alügyész, Pintér Kálmán, dr. Erdélyi Károly és Varju János tanár urak.

A jutalom, Bogoss Endre és dr. Tassy Pál urak szivességéből 2 drb. arany, Jókay István, k. r. n. p., VIII. o. tanuló lett. A többi négy költemény mellőztetett.

VI. Műfordításra görögből kijelöltetett: Homéros „Odysseá“-jának XX. énekéből a 284—294. vers (a kérők garázdálkodása). A beérkezett 6 fordítást megbírálták: tek. Dömötör Sándor, kir. közjegyző, Fekete István, városi tanácsos, Horváth György és Varju János, főgymn. tanár urak.

A jutalmat, Horváth Döme ömltsága szivességéből 2 drb. aranyat, Kiss Ernő, k. r. n. p., VIII. o. t. nyerte el, a második jutalmat, 1 drb. aranyat, Vörös Cyrill, k. r. n. p., VIII. o. t. Szűcs István, k. r. n. p., VIII. o. t. pedig mélt. Horváth Döme úr adományából Sárosy Gyula költeményeinek két kötetével jutalmaztatott. A többi 3 dolgozat mellőztetett.

VIII. Fizikai dolgozatul ki volt tűzve: „A melegség hatása a testek térfogatára s e hatás fontosságának kimutatása a mindennapi életből vett példákön“. Beérkezett 2 dolgozat, melyeknek bírálói voltak: tek. Zimay Károly, ügyvéd és kath. egyházközségi főgondnok, Szegedy György városi

kapitány, Tóth Antal, főgymn. igazgató és Matirkó Konrád főgymnasiunai tanár urak.

A jutalmat, mélt. Horváth Döme úr adományából 2 drb. aranyat Vörös Cyrill, k. r. n. p., VIII. o. t. nyerte el. A másik dolgozat mellőztetett.

10) Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezések.

A nagyváradai Alapy-féle alapítványból 2-od osztályú (évi 150 frt) ösztöndíjat kap Tichy Zoltán VIII. osztályú tanuló.

A nagyváradai Némethy Ignác-féle alapítványból évi 60 frt ösztöndíjban részesül Czverkö Nándor III. o. tanuló.

Néhai nemes Jettim József alapítványából harmadosztályú, évi 60 frt ösztöndíjat nyert Török László II. oszt. tanuló.

Boldogult Horváth Cyrill emlékezetére mélt. Horváth Döme úr adományából évi 60 frt ösztöndíjat kap Kiss Ernő V. oszt. tanuló.

B. e. Peitler Antal, volt váci püspök, ösztöndíját (50 frt) Gudra Gyula VI. o. t. élvezi.

B. e. Hoffmann János, nehai kecskeméti prépost-plébános, ösztöndíját (25-20 frt) Ládai István VI. o. t. kapja.

A Fektor-féle ösztöndíjban (24 frt) Virágh József III. oszt. tan. részesült.

Kisfaludy Lipthay Pál alapítványából Szabó László V. oszt. t. kap (22-30 frt) ösztöndíjat.

Csomák Gábor-féle alapítványból Bimbó Mihály V. oszt. tan. kap (35 frt) ösztöndíjat.

Mélt. Horváth Döme ösztöndíját (20 frt) Kovács Gergely IV. oszt. tan. kapja.

Az I. Szabó Imre és H. Kovács Anna-féle jutalomdíj (12 frt) Farkas Kálmán III. oszt. tanulóknak,

b. e. Ferenczy László alapítványának kamatja (11-13 frt) Gedai József VII. oszt. tanulóknak,

b. e. Major János alapítványának kamatja (2-20 frt) és Biró Magdolna, özv. Bakonyi Pálné, alapítványának kamatja (5-51 frt) együttvéve (7-71 frt) Kovács József III. oszt. tanulóknak adatott.

Főtiszt. dr. Polák Ede, k. r. kormánysegéd úr s volt intézeti igazgató, alapítványának kamatját (6 frt) Szalay Károly V. oszt. — és:

nsg. főtiszt. Bogyó Pál apát-plébános úrnak adományát (1 drb. 10 frkos arany) Dudás Mihály V. oszt., kecskeméti születésű s jó magaviseletű tanulóknak kapták a vallásban tanúsított jeles előmenetelük jutalmazására.

Ntiszt. dr. Császár Imre Mihály, k. r. tanár úr alapítványának kamatját (6-60 frt) Harkay Elek V. oszt. tanuló nyerte meg.

Özv. Zimmermann Józsefné úrnő alapítványának kamatját (2·77 frt) és tek. Diószeghy József ügyvéd úrnak adományát (1 drb. 10 frkos arany) Fodor Imre II. oszt. tan. kapta jutalmul.

A kecskeméti Takarékpénztár-egyesületnek 25 frtnyi adományából egyenlő részben (12·50 frt) jutalmaztattak Hegedűs János IV. oszt. és Konecz Mihály III. oszt. tanulók.

Tek. Dömötör Sándor kir. közjegyző úrnak adományából 16 drb. ezüst forintot kapott Láng József, k. r. n. p. VIII. oszt. tanuló, a növendékpapok ének- és zenekarának vezetésében tanúsított buzgalmaért.

Tek. Domokos Boldizsár ügyvéd úrnak 2 drb. cs. kir. aranyát Merász Ferencz és Kummergruber Sándor II. o. tanulók kapták.

Tek. Gótsch József, polg. leányiskolai tanár úrnak adományát (1 drb. cs. kir. arany) G. Szabó János I. oszt. tanuló nyerte el.

Tek. Fekete István, városi tanácsos úrnak adományával (1 drb. 10 frkos arany) Hévízi István III. osztálybeli, —

tek. Gyenes István, árvaszéki ülnök úrnak adományával (1 drb. 10 frkos arany) Tóth Lajos I. oszt. tanulók jutalmaztattak.

Tek. Tóth László nyomdatulajdonos úrnak adományát (1 drb. 10 frkos arany) Lichtenstein Elemér III. osztálybeli, — és

tek. Zimay Károly, ügyvéd és egyházközségi főgondnok úrnak adományát (1 drb. cs. kir. arany) Zsigmond Béla II. oszt. tanuló kapta.

Főtiszt. Jankovits György, gör. kel. plébános úr adományával (1 drb. ezüst tallér) Balanescu Sándor I. osztályú tanuló jutalmaztatott a magyar nyelv tanulásában és elsajátításában tanúsított buzgóságáért.

Ntiszt. Szegedi Kilit szt. Ferenczrendi áldozópap úrnak könyvadományából az ő „Messiás“ című munkájának 1—1 példányát kapták ezen évben: Szabó László és Szabó Nándor V. oszt., — Merász István és Szolnoki Lajos VI. oszt., — Fikker Pius és Wünsche Gyula VII. oszt., — Finda Antal és Leitner József VIII. oszt. tanulók a vallás-tanban tett jeles előmenetelük jutalmazására.

T. Gallia Emma úrnőnek diszkötésű ajándékkönyveiből: Madách, Az ember tragédiája Engelmann Áron VI. oszt. tanulóknak, — Cserjés L., 1001 magyar népdal Dömötör Lajos II. oszt., — Robinson Crousoe élete Pataki Miklós I. oszt., — Gyulai László, Vörösmarty Zalán futása Grosz Ferencz IV. oszt., — Petőfi S. Összes költeményei Tóth László IV. oszt. — és Tóth Kálmán összegyűjtött költeményei Katona Ernő V. oszt. tanulóknak adatott jutalmul.

T. Scheiber József úrnak diszkötésű ajándékkönyveiből: Hatszáz magyar nemzeti dal Orbán Nándor IV. oszt. tanulóknak, — Czuczor G. Mesék Hanusz Zoltán I. oszt., — Vörösmarty Lyrai költeményei 2 k.

Láday István VI. oszt., — Cox Gy. A mythologia kézikönyve Behr Géza V. oszt., — Szép József, Andersen újabb meséi Hoffmann József II. oszt. — és Colon, Columbus élete Ringeisen Antal II. osztálybeli tanulónak adatott jutalmul.

Tek. Bódogh János szegedi m. kir. távirótiszt és gyorsírás-tanár úrnak könyvadományából A magyar gyorsírás tankönyvének 1—1 példányát kapták buzdító jutalmul: Magyar Elek k. r. n. p. VII. oszt. és Farkas Kálmán III. osztálybeli tanulók.

Intézetünk örökemlékű alapítójától, gr. Koháry Istvántól és több más nemeslelkű jóttevőjétől származó alapítványok kamatjából 10 szegénysorsú, jó magaviseletű és szorgalmas tanuló kapott segélyt, mire összesen 60 frt fordítottatott.

Ugyanezen alapítványok kamatjából az iskolai év elején a szegény tanulók használatára szánt iskolakönyvek tárának gyarapítására 80 frt 40 kr. fordítottatott.

Ezek szerint kiosztatott:

1) ösztöndijakban	487 frt 70 kr.
2) jutalmazásokra készpénzben	91 „ 21 „
3) „ aranyokban 9 drb, pénzértéke	48 „ 20 „
4) „ 17 drb ezüstpénz „	18 „ — „
5) „ 44 drb könyv „	62 „ 60 „
6) segélyezésre fordított készpénzben	60 „ — „
7) „ „ tankönyvek árában	80 „ 40 „
8) pályaművek jutalmazására fordított készpénzben	115 „ — „
9) „ „ „ 5 drb arany pénzértéke	27 „ 40 „
10) pályaművek jutalmazására fordított könyvek pénzért.	7 „ 60 „
11) önképzőköri pályadíjaknak és jutalmazásoknak pénz- értéke	27 „ — „
12) gyorsíróköri pályadíjaknak és jutalmazásoknak pénz- értéke	35 „ — „

Mindezen címeken együttvéve kiosztatott összesen: 1040 frt 11 kr.

Intézetünknek s ezzel együtt a hazai nevelés- és oktatásügynek áldozatkész pártfogói fogadják szívesen adományaikért, a mit adhatunk, hiven emlékező tiszteletünket és mélyen érzett köszönetünket!

VI.
A tanulók érdemsorozata.

Az érdemsorozatban használt jegyek jelentménye és fokozata.

Fokozat	a tanulmányi előmenetelre nézve	a magaviseletre nézve
1	jeles	jó
2	jó	szabályszerű
3	elégéséges	kevésbé szabályszerű
4	elégtelen	rossz

Az érdemsorozatban előforduló rövidítések magyarázata.

g. kath. = görög katolikus, — g. k. v. = görög keleti vallású, — ág. v. = ágostai vallású, — h. v. = helvét vallású, — m. v. = mózes vallású, — fm = felmentetett, — k. r. n. p. = kegyesrendi növendékpap, — ö. d. = ösztöndíjas, — e. t. = előtornázó, — ism. = ismétlő.

I. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkív. tantárgyak
	Magaviselet	Vallásan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Műének	
Angyal Vidor	1	1	1	2	2	3	3	2	2	3	—
Balanescu Sándor, g. k. v.	1	2	2	2	2	3	1	1	1	—	—
Banó József	2	2	3	3	3	3	3	2	3	4	—
Beke Gyula, ism.	2	1	4	4	4	3	4	2	3	2	—
5. Bende Döme	2	3	4	4	4	3	3	2	3	3	—
Csanádi Gyula, g. k. v., ism.	2	3	2	2	2	3	3	2	3	—	—
Cserepes Gyula, h. v.	1	2	1	2	3	1	3	3	2	—	—
Danics Antal, ism.	2	2	3	3	2	3	3	1	2	3	—
Dávid Ferencz, m. v., ism.	2	2	4	4	3	3	3	3	1	—	—
10. Domokos Mihály	2	2	2	3	3	3	3	2	1	3	3
Faragó Gábor	1	2	3	3	2	3	3	1	1	2	—
Faragó István	2	3	3	3	3	3	2	1	1	4	—
Faragó József	2	4	4	4	4	3	4	1	1	3	—
Feldstein Zsigmond, m. v., ism.	2	3	4	4	4	4	4	2	3	—	—
15. Füredi Ferencz, ism.	2	2	4	4	4	4	4	1	1	2	—
Füredi Gyula	1	3	3	3	3	3	1	2	1	2	—

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkív. tantárgyak
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Műének	Zene	
Gyöngyösi Imre	1	1	2	2	1	2	3	3	1	2	—	
Hankovszky Imre, h. v.	2	2	2	3	3	4	4	3	3	—	—	
Hanusz Zoltán	1	1	2	2	2	2	2	2	1	—	—	
20. Heger Károly	1	1	3	3	3	3	3	1	2	3	—	
Hévízi József, ism.	1	1	2	2	3	3	3	1	3	2	—	
Jámbor János	1	1	2	3	2	3	3	2	1	3	—	
Juhász Gyula, g. k. v.,	2	2	3	3	3	3	3	2	3	—	—	
Kerekes Ferencz	1	1	3	3	3	2	2	3	2	2	—	
25. Kientzl Tivadar	1	1	1	2	2	2	3	2	3	2	—	
Király Mihály	1	1	1	1	2	2	2	3	2	3	—	
Körmendy Imre	2	1	3	2	2	2	3	1	2	3	—	
Kun Benjámín	1	1	1	2	1	2	2	1	1	2	—	
Lehóczki Sándor	1	1	2	2	1	2	2	1	1	2	—	
30. Mayer József, ism.	2	1	3	3	3	3	3	1	1	3	—	
Nagy Béla, h. v.	2	3	4	4	4	4	4	3	3	—	—	
Oláh Béla	2	2	4	4	4	4	4	1	3	3	—	
Pataki Miklós	1	1	1	2	1	2	1	2	1	1	2	
Pataki Zoltán	1	1	1	2	2	2	2	1	2	1	—	
35. Pejcsik Jenő	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	—	
Purece Sándor, g. k. v.	1	2	3	3	4	3	3	3	1	—	—	
Rapcsányi Imre, ism.	2	2	2	3	3	3	4	1	2	2	—	
Ruttkay Aladár	2	1	2	3	3	3	3	fm	3	1	—	
Steiner Zoltán, m. v. ism.	2	2	3	3	3	3	3	2	3	—	—	
40. Stentzer Lajos, ism.	2	3	3	4	4	3	4	2	3	3	—	
Stockinger János	1	1	2	2	1	3	3	2	2	3	—	
G. Szabó János	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	—	
K. Szabó János	1	1	1	1	2	2	1	1	1	2	—	
Szűcs Sándor, ism.	1	1	1	1	2	2	2	2	1	3	—	
45. Tóth István	1	1	2	3	3	3	3	3	2	3	—	
Tóth József	2	2	4	4	3	3	3	2	1	2	—	
Tóth Lajos	1	1	1	2	3	1	2	2	2	1	—	
Zimay István	1	1	2	2	3	2	3	3	3	2	3	

Kimaradtak: Emődi Béla, Gyenes István, Kiss János, Kovács Gyula ism., S. Kovács István ism., Lestár István ism., Miklós Imre, Pintér József, Pribéli István, Pulay Sándor, Stefán Antal ism., Szelenecsey Gusztáv, Tóth Imre.

Összesen: 61.

II. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás	Műének	Rendkív. tantárgyak
Balogh János, ism.	2	1	2	3	1	2	2	2	1	—	—
Beke Károly	2	1	3	3	2	2	3	2	3	—	—
Bimbó Pál	1	1	3	4	2	4	3	3	2	—	—
Csatári Gusztáv	2	1	2	3	1	3	3	1	1	—	—
5. Csilléri Kálmán, h. v.	2	1	2	3	2	3	3	2	2	—	2
Diószeghy József	1	1	3	3	2	3	3	2	3	—	—
Dormány Mihály	2	1	2	3	2	2	3	2	2	—	—
Dömötör Lajos	2	1	2	3	2	3	3	2	2	—	—
Feldstein Kálmán, m. v.	2	2	3	4	4	4	4	1	3	—	—
10. Fodor Imre	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	—	—
Gál Imre	2	1	3	3	2	3	3	fm	3	2	—
Gecse Győző	2	1	2	3	2	2	3	1	1	2	2
Hajagos Gyula	2	1	3	4	3	3	4	2	3	—	—
Hanover Béla, m. v., ism.	2	1	1	2	3	3	3	3	2	—	—
15. Hoffmann József	1	1	2	3	1	2	3	2	1	—	—
Karagyena Othmár	1	2	3	4	3	4	4	fm	2	—	—
Kerekes József	1	1	3	3	2	2	2	2	1	2	2
Klauber Frigyes, m. v.	2	1	2	3	3	3	3	3	2	—	—
Kovács János	2	1	3	4	3	4	4	2	3	—	—
20. S. Kovács József, ism.	2	1	3	3	1	3	3	2	1	—	—
Kummergruber Sándor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
Máté László, ism.	2	2	3	4	4	3	4	3	3	—	—
Merász Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
Mészáros Lajos, e. t.	1	1	3	3	1	3	2	1	2	—	—
25. Pásthly Károly, h. v.	2	1	1	2	1	1	3	2	2	—	—
Pejcsik Dezső	2	1	2	3	2	2	3	2	2	—	—
Popper Aladár, m. v.	2	1	1	1	1	1	2	3	1	—	1
Ringeisen Antal	1	1	2	2	1	1	1	1	1	—	—
Salamon Henrik, ism., e. t.	1	1	2	3	2	3	3	1	3	2	—
30. Sárközi Ferencz, h. v.	1	2	3	3	2	3	3	fm	2	—	—
Steiner Aladár, m. v.	2	1	2	3	3	3	4	2	3	—	—
Steinherz Adolf, m. v.	2	2	3	3	3	3	2	3	2	—	—
Schön József	2	2	3	4	3	3	4	2	3	—	—
Szaiíf Kálmán	2	1	1	2	1	2	2	2	2	2	2
35. Szalay Zsigmond	2	1	3	3	2	3	3	3	2	2	—
Tóth Illés	1	1	3	3	2	2	2	2	2	—	—
Tóth Mihály, ism.	2	1	3	3	2	3	3	3	1	1	—

A tanulók nevei	Magaviselet	Rendes tantárgyak								Rendkív. tantárgyak		
		Vallásstan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	Szépíráás		Műének	Zene
Vég András	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	—	—
Weisz Sándor, m. v.	2	2	1	2	3	2	3	3	3	3	—	—
40. Zsigmond Béla	1	1	2	2	1	2	2	2	2	2	—	—
Zsigmond Ferencz	1	1	2	3	2	3	2	2	3	—	—	—

Betegek: Kiss Lajos, Török László, h. v.

Kimaradtak: K. Kis János, Nagy József.

Összesen: 45.

III. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem és pol. földr.	Természettani földr.	Számítás	Rajzoló mértan	Tornázás	Művészet	Zene	Gyorsírás	Francia nyelv
Berta József	1	2	3	3	2	3	3	2	2	3	2	2	2	—
Bodri Béla	1	1	3	3	3	4	3	2	2	2	—	—	—	—
Czverkó Nándor, ö. d.	2	2	4	4	4	3	2	4	1	2	—	—	—	—
Dávid Ágoston	2	2	3	3	3	3	3	2	3	1	—	—	—	—
5. Dubecz Mihály	2	1	2	3	3	2	1	1	3	3	3	—	3	—
Dunszt Béla, ism.	1	1	2	3	3	1	2	1	3	3	2	2	—	—
Farkas Kálmán	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1	—
Fekete Sándor	1	2	3	3	3	4	3	3	3	3	1	—	—	—
Galandauer Márton, m. v., ism.	2	3	3	2	3	3	3	1	1	3	—	1	—	—
10. Hévízi István	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	—
Imre Sándor	2	1	2	3	3	3	3	1	3	1	1	—	—	—
Kohlmann Tamás	2	1	2	3	4	3	2	1	3	2	—	—	—	—
Koncz Mihály	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	—
Kovács József	1	1	2	3	3	2	1	2	2	3	—	—	—	—
15. Kovács György, ism.	2	1	3	3	3	2	3	1	1	2	—	—	—	—
Kozacsek József	2	2	3	2	1	3	3	2	1	1	—	—	—	—
Kozma Aladár, g. k. v.	1	2	1	2	3	1	3	2	2	fm	—	—	—	—
Lichtenstein Elemér	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—
Major Gábor	1	2	2	3	4	1	1	2	3	3	—	—	—	—
20. Oláh Gyula	2	2	3	3	4	3	4	4	3	1	—	—	—	—
Ország Béla, ism.	2	1	2	3	3	3	3	2	3	fm	1	—	—	—
Pesti Antal	1	1	2	3	3	1	3	2	3	2	1	—	—	—
Pók Géza	1	1	3	3	3	3	3	1	2	2	1	—	—	—
Schmidt Zoltán, m. v.	2	3	4	3	4	4	3	4	4	2	—	—	—	—
25. Schwarcz Armin, m. v.	2	3	3	4	4	3	3	3	4	3	—	—	3	—
Schwarcz Ferencz, m. v.	2	2	3	4	4	3	3	3	3	2	—	—	—	—
Segner Lipót, m. v.	2	3	2	4	4	3	3	3	4	3	1	—	—	—
Somogyi Imre	1	1	1	3	2	3	2	1	1	1	—	—	—	—
Cs. Szabó György, ism.	2	2	3	4	4	4	3	2	2	3	—	—	—	—
30. Törteli József	2	2	3	4	4	4	3	3	3	2	1	—	—	—
Virág József	1	1	2	2	2	2	2	1	1	3	1	2	—	—
Vrasda Lajos, ism.	2	2	3	3	4	3	3	2	1	fm	1	2	—	—
Witz Ferencz, m. v.	2	2	3	4	4	2	2	2	3	3	—	—	—	—
Witz Zoltán, m. v.	2	1	3	3	3	2	3	2	3	3	—	—	—	—
35. Zimay Károly	1	1	1	2	3	1	3	1	1	3	1	1	—	—

Intézetet változtatott: Kazal Zsigmond ism. Beteg: Dávid Alajos.

Meghalt: Hegyi Aladár.

Összesen: 38.

IV. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak			
	Magaviselet	Vallás tan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettan	Betűszám tan	Rajzoló geometria	Tornázás	Művészet	Zene	Gyorsírás	Francia nyelv	
Blau Tivadar, m. v.	1	1	2	2	3	3	2	2	2	2	—	—	—	—	
Bogoss Béla	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—	
Botosiu Kornél, g. k. v.	1	2	3	2	3	2	3	3	1	2	—	—	—	—	
Csillag Béla, m. v.	2	3	4	4	4	3	3	4	3	2	—	1	—	—	
5. Dömötör István	2	3	1	2	2	2	3	3	2	2	1	—	—	—	
Dömötör Sándor	2	1	3	3	3	1	3	3	1	—	—	—	—	—	
Epstein Sándor, m. v., ism.	2	1	2	3	3	3	2	2	3	1	—	—	—	—	
Fekete Béla	2	1	3	3	3	3	2	3	3	fB	1	1	—	—	
Goszmán Ádám	2	2	3	2	3	2	3	3	2	fB	2	—	—	—	
10. Grosz Ferencz	1	1	1	1	1	1	1	1	3	2	—	—	—	—	
Hay Gyula, m. v.	2	1	1	2	3	1	2	3	3	3	—	—	—	—	
Kecskeméti Vilmos, m. v.	2	1	1	2	2	2	2	3	3	3	—	—	—	—	
Keserű Balázs	1	1	2	3	3	2	2	3	3	1	1	—	—	—	
B. Kiss Ferencz, h. v.	1	1	2	1	3	1	1	3	3	2	—	—	—	—	
15. Kohn Salamon, m. v.	2	2	4	3	3	2	3	4	3	2	—	—	—	—	
S. Kovács András	1	2	4	2	3	3	3	3	3	2	—	—	—	—	
Kovács Gergely, ö. d.	1	1	1	2	1	1	1	2	1	2	—	—	—	—	
Kovács Márton	1	2	4	4	3	2	3	3	2	2	—	—	—	—	
Novák Ferencz	2	2	3	3	3	2	3	3	2	2	1	—	—	—	
20. Orbán Nándor	1	1	3	3	3	2	3	3	2	2	1	—	—	—	
Papp Dezső, g. k. v.	2	2	2	2	3	2	1	3	3	2	—	—	—	—	
Pók Dezső	2	2	2	4	3	1	3	3	3	1	1	—	—	—	
Rapcsányi Gyula	2	3	4	4	4	2	2	4	3	1	—	—	—	—	
Simon József, m. v.	1	3	3	3	3	2	3	3	3	3	—	—	—	—	
25. Tábit Mihály, e. t.	1	2	2	3	3	2	1	3	2	1	2	—	—	—	
Tóth László, e. t.	2	2	3	3	3	2	2	2	3	1	2	2	—	—	
Vezsenyi Béla, e. t.	1	1	2	3	3	1	1	3	3	1	—	—	—	—	
Virágh Lajos, e. t.	2	2	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—	—	—	

Kimaradt: Kiss Gyula, Nagy Sándor, h. v.

Összesen: 30.

V. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak					
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Látin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természetrajz	Mennyiségtan	Tornázás	Rajz	Műtérkép	Zene	Gyorsírás	Francia nyelv	Olasz nyelv
Behr Géza, m. v.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	—	—	—	1	1	—
Bimbó Mihály, ö. d.	1	1	1	1	2	2	1	1	2	3	—	—	—	1	—	1
Dudás Mihály	1	1	3	3	3	2	2	1	3	3	2	—	—	—	—	—
Gerdenics Lajos	1	2	3	2	2	2	2	1	3	3	—	—	—	1	—	—
5. Gerzsány János, e. t.	1	1	2	3	3	3	3	2	3	1	—	2	—	—	—	—
Halász János	1	2	3	4	4	3	4	3	3	3	—	—	—	—	—	—
Harkay Elek	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1	—	—
Igács József	1	2	3	3	3	2	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—
Jobszt Gellért	2	1	2	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	—	—	—
10. Katona Ernő, h. v.	1	1	1	3	2	2	1	1	3	3	1	—	—	—	2	—
Kecskeméti Ármin, m. v.	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2	—	—	—	1	—	—
Kiss Ernő, ö. d.	1	2	3	3	2	2	3	2	3	2	2	—	—	1	—	—
Lipóczi László	2	3	3	4	4	3	4	3	3	3	—	—	—	1	—	—
Lövey Kálmán	1	2	3	4	4	4	4	3	3	2	2	—	—	3	—	—
15. Petry Leo	1	1	3	1	1	1	2	1	2	3	—	1	1	—	—	—
Ringeisen Emil	1	2	3	1	2	2	2	2	3	3	—	—	—	—	2	—
Rosenthal Miksa, m. v.	1	1	3	3	3	3	3	4	3	1	—	—	—	—	—	—
Spindler Lajos	2	2	4	3	4	3	4	3	4	3	—	—	—	—	—	—
Szabó Ferencz	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—	2	—	—	—	—
20. Szabó Iván	1	1	2	2	2	2	1	2	3	2	—	—	—	—	—	—
I. Szabó László, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1	—	1
Szabó Nándor	1	2	2	2	3	3	1	2	1	2	—	—	—	—	—	—
Szalay Károly	1	1	3	2	3	2	2	1	1	2	—	—	—	—	—	—

Kimaradtak: Fodor Imre, Hábel Bertalan és Molnár József.

Összesen: 26.

VI. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak				
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettud.	Mennyiség	Tornázás	Olasz nyelv	Művészet	Zene	Itaj	Gyorsírás
Brachfeld Hugó, m. v.	2	2	2	2	3	3	3	2	3	3	2	—	—	—	1
Engelmann Áron, m. v.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	—	—
Fehér József	1	1	3	3	3	3	2	2	3	2	—	2	—	—	—
Galandauer Endre, m. v., ism.	2	1	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—	—
5. Gudra Gyula, e. t., ö. d.	2	1	1	2	1	1	1	1	1	2	—	—	—	—	—
Hajagos Sándor	2	1	3	4	3	4	4	2	2	2	—	—	—	—	—
Hegedűs János	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	2	—	1
Hochfelder József, m. v.	1	1	3	3	3	3	2	3	4	2	—	—	—	—	—
Kertész István	2	2	3	4	4	4	3	2	4	fm	—	2	—	—	—
10. Király László	2	1	3	3	3	3	2	2	3	2	—	2	—	—	—
Kovács Mihály	1	1	3	3	2	3	2	2	3	1	—	2	—	2	—
Láday István, ö. d.	1	1	1	1	1	1	2	1	1	3	1	2	—	—	—
Merász István, ism.	1	1	2	2	2	1	1	1	2	2	—	2	—	—	—
Mészáros István	1	2	3	3	3	2	2	2	2	3	—	—	—	—	—
15. Révay Kálmán, e. t.	2	2	3	3	3	3	2	2	2	2	—	—	—	—	—
Seydl Ödön	1	2	3	2	3	3	2	3	2	2	—	—	—	—	—
Soós János	2	3	3	4	3	3	4	3	3	1	—	2	—	—	—
Steiner Géza, m. v., ism.	2	1	2	3	3	2	3	2	3	2	—	—	—	—	—
Szabó Gyula	2	3	3	3	3	3	3	2	3	1	—	2	—	—	—
20. Szenczy József, ism.	2	2	3	3	3	4	3	1	3	2	—	—	—	2	—
Szolnoki Lajos	1	1	2	2	2	1	2	1	1	1	—	2	—	—	—
Tábi József	1	1	3	3	3	3	3	2	3	2	—	1	—	—	—
Tóth Lajos	2	1	2	2	3	2	3	2	3	1	—	2	—	—	—
Vas Ignác	2	2	3	4	3	3	3	3	3	3	—	2	—	2	—
25. Williger Kálmán	1	1	3	3	3	2	2	1	3	2	—	—	—	—	—

Kimaradt: Trapcea József, gör. kel.

Összesen: 26.

VII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak										Rendkívüli tantárgyak					
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Tornázás	Műének	Zene	Rajz	Gyorsírás	Francia nyelv	Olasz nyelv
Ambrusztér Sándor, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	1	1	1	2	fm	1	—	1	1	2	—
Balogh Sándor, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	fm	1	—	1	1	1	—
Beke Ferencz, e. t.	1	1	3	3	2	2	3	3	3	1	1	—	—	—	—	—
Bujdosó Pál	1	1	3	3	3	3	3	3	2	1	—	—	—	—	—	—
5. Csóti Márk, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	1	1	2	1	fm	1	—	1	1	1	—
Fikker Pius, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	—	1	1	1	—
Geday József	1	2	1	2	2	3	1	3	3	1	1	—	—	—	—	1
Hahn Soma, m. v.	1	2	3	4	4	4	3	4	3	2	—	—	—	—	—	—
Jankovits Döme, g. k. v., e. t.	1	1	1	3	2	2	2	2	3	1	—	—	—	—	—	—
10. Löb Antal, k. r. n. p.	1	1	2	1	2	2	1	1	2	fm	1	—	1	1	1	—
Magyar Elek, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	1	1	2	2	fm	—	—	1	1	1	—
Mészáros Imre	1	1	2	3	3	2	1	1	2	1	—	—	—	—	—	—
Piroska István	1	1	3	3	4	3	2	2	2	fm	1	—	—	—	—	—
Rádi József, k. r. n. p.	1	1	2	3	3	2	2	2	2	fm	1	—	1	1	1	—
15. Rietly Károly, k. r. n. p.	1	1	2	2	3	2	2	2	3	fm	1	—	1	1	1	—
Sáfrán Antal	1	2	3	4	4	3	2	3	3	2	1	—	2	—	—	—
Sándor Elek, e. t.	1	1	3	3	3	3	3	2	3	1	—	—	—	—	—	—
Schwartz Károly, m. v.	1	1	3	3	2	2	3	2	3	1	—	—	—	—	—	—
Stern Izidor, m. v.	1	1	1	3	3	3	3	2	3	2	—	—	—	—	—	—
20. Szabó Kálmán	1	1	1	3	3	2	2	1	3	2	1	1	—	—	—	—
Szapita Antal, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	2	2	fm	1	—	1	1	1	—
Szmutny Rezső, k. r. n. p.	1	1	2	1	2	2	1	1	2	fm	—	—	1	1	1	—
Tábitz Menyhért, e. t.	1	2	3	3	4	3	2	3	3	1	—	—	—	—	—	—
Vaszilkó József, k. r. n. p.	1	1	2	2	2	2	2	3	fm	1	—	—	1	1	1	—
25. Wünsche Ráfael, k. r. n. p.	1	1	2	1	2	1	1	1	1	fm	1	—	1	1	1	—
Zeleznik Gyula	2	2	4	4	3	3	4	3	3	2	—	—	—	—	—	—

Meghalt: Wallner József, k. r. n. p.

Összesen: 27.

VIII. OSZTÁLY.

A tanulók nevei	Rendes tantárgyak											Rendkívüli tantárgyak					
	Magaviselet	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcészet	Tornázás	Műének	Zene	Rajz	Gyorsírás	Francia ny.	Olasz ny.
Áldor Lajos, m. v.	1	1	2	3	3	3	2	3	3	3	3	—	—	—	1	1	—
Cseh Lajos, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	1	1	1	2	fm	1	—	1	—	1	—
Czweck Sándor, k. r. n. p.	1	1	2	1	2	1	2	1	1	1	fm	1	—	1	1	1	—
Debreczeni Gyula	1	1	2	2	3	2	1	2	3	3	3	1	—	1	—	—	—
5. Dimsics Sándor, g. k. v.	1	2	3	3	3	3	3	3	3	3	1	—	—	—	—	—	—
Dippold Mihály	1	2	3	3	3	3	3	2	3	3	3	1	—	1	—	—	—
Finda Antal, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	—	—	1	—	1	—
Glück Jakab, m. v.	1	1	2	3	3	3	3	2	3	3	2	—	—	—	—	—	—
Grosz Albert, m. v.	1	1	3	1	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	1	—	—
10. Honthy István	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	fm	—	—	—	—	—	—
Jókay István, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	1	1	1	—	—
Kanyó Mihály	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2	—	—	—	—	—
Kiss Ernő, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	fm	1	—	1	—	—	1
Klacsó István, k. r. n. p.	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	fm	1	—	1	—	—	—
15. Kovács László	1	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—	—	—
Körmendy Ödön	1	1	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—
Labancz Mihály, k. r. n. p.	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	fm	—	—	1	1	1	—
Láng József, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	fm	1	1	1	—	—	—
Leitner József, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	fm	1	1	1	—	—	—
20. Reichrath József	1	1	1	1	2	2	1	1	2	1	2	1	—	—	—	—	—
Sztach Sándor, k. r. n. p.	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1	fm	1	1	1	—	—	—
Szűcs István, k. r. n. p.	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	fm	1	—	1	1	—	1
Tassy József	1	2	2	3	3	3	2	2	3	3	1	1	1	—	—	—	—
Tichy Zoltán	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—
25. Tirczka Károly	1	1	2	1	3	3	1	2	2	1	1	1	—	1	—	—	—
Tóth János, e. t.	1	1	2	1	3	3	2	2	3	3	1	—	1	—	—	—	—
Tölcsery István, k. r. n. p.	1	1	2	2	3	2	1	2	2	3	fm	1	—	1	—	1	—
Untener Bertalan, k. r. n. p.	1	2	3	3	2	2	3	2	3	3	fm	1	—	1	—	1	—
Vleskó István, k. r. n. p.	1	1	2	2	2	2	3	2	3	2	fm	1	—	1	—	1	—
30. Vörös Cyrill, k. r. n. p.	1	1	1	2	2	2	2	1	1	1	fm	—	—	1	1	1	—
Magántanuló:																	
Ivánszky Imre	—	2	3	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	—	—	—	—

Összesen: 31.

VII.
Statisztikai kimutatások.
1) A tanulókról általában.

A tanulók közt	az isk. éveknek	v o l t a z	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I—VIII. összesen	
			o s z t á l y b a n									
I. általában	elején	nyilvános rendes tanuló	60	45	36	30	26	26	26	30	279	
		magántanuló	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
		haladó	43	39	29	29	26	22	26	31	245	
		ismétlő	17	6	7	1	—	4	—	—	35	
		az intézetben járt	15	42	34	28	19	24	13	24	199	
		más intézetből jött	45	3	2	2	7	2	13	7	81	
	összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280		
	végén	nyilvános rendes tanuló	48	41	35	28	23	25	26	30	256	
		magántanuló	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
		haladó	35	35	29	27	23	21	26	31	227	
		ismétlő	13	6	6	1	—	4	—	—	30	
		az intézetben járt	12	38	31	26	17	24	13	24	185	
más intézetből jött		36	3	4	2	6	1	13	7	72		
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257			
II. vallásra nézve	elején	róm. katolikus	49	34	28	19	22	20	22	27	221	
		görög katolikus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		görög keleti	4	—	1	2	—	1	1	1	10	
		evang. reformatus	4	4	—	2	1	—	—	—	11	
		ágostai hitvallású	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		mózes hitű	3	7	7	7	3	5	3	3	38	
	összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280		
	végén	róm. katolikus	38	31	27	18	19	20	22	27	202	
		görög katolikus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
		görög keleti	4	—	1	2	—	—	1	1	9	
		evang. reformatus	3	3	—	1	1	—	—	—	8	
		ágostai hitvallású	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
mózes hitű		3	7	7	7	3	5	3	3	38		
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257			
III. anyanyelvre nézve	elején	magyar	54	39	36	27	24	24	21	26	251	
		német	3	6	—	2	2	1	3	2	19	
		román	2	—	—	1	—	1	—	—	4	
		szerb	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
		tót	1	—	—	—	—	—	—	3	5	
		összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280	
	végén	magyar	43	35	35	25	21	24	22	26	231	
		német	3	6	—	2	2	1	3	2	19	
		román	2	—	—	1	—	—	—	—	3	
		szerb	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
		tót	—	—	—	—	—	—	—	3	3	
		összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257	
IV. nyelvismeretre nézve	elején	magyart (egyedül) beszélő	54	33	34	15	18	20	15	18	207	
		„ „ „ nem beszélő	3	—	—	—	—	—	—	—	3	
		„ „ „ és még 1 é. ny. b.	3	12	2	14	8	3	8	10	60	
		„ „ „ 2 „ „ „	—	—	—	1	—	3	3	3	10	
		összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280	
		magyart (egyedül) beszélő	42	29	34	13	15	20	16	18	187	
	végén	„ „ „ és még 1 é. ny. b.	4	12	1	14	8	3	8	10	60	
		„ „ „ 2 „ „ „	2	—	—	1	—	2	2	3	10	
		összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257	

A tanulók közt	az isk. évnek	v o l t a z	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I—VIII. összesen
			o s z t á l y b a n								
V. életkorra nézve	elején	9 éves	8	—	—	—	—	—	—	—	8
		10 „	15	1	1	—	—	—	—	—	17
		11 „	22	15	1	—	—	—	—	—	38
		12 „	12	13	13	2	—	—	—	—	40
		13 „	3	10	6	7	8	—	—	—	34
		14 „	—	4	8	10	10	3	—	—	35
		15 „	—	2	5	5	6	7	1	1	27
		16 „	—	—	2	5	2	10	7	1	27
		17 „	—	—	—	—	—	2	6	4	12
		18 „	—	—	—	1	—	3	4	6	14
	19, vagy több éves	—	—	—	—	—	1	8	19	28	
	összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280	
	végén	10 éves	8	—	—	—	—	—	—	—	8
		11 „	11	1	—	—	—	—	—	—	12
		12 „	16	12	6	2	—	—	—	—	36
		13 „	10	12	14	5	1	—	—	—	42
		14 „	3	10	5	9	9	—	—	—	36
		15 „	—	4	7	6	6	3	—	—	26
		16 „	—	2	1	5	5	9	3	2	27
		17 „	—	—	2	—	2	9	5	4	22
18 „		—	—	—	1	—	1	7	4	13	
19 „		—	—	—	—	—	2	3	6	11	
20, vagy több éves	—	—	—	—	—	1	8	15	24		
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257		
VI. a születés helyére nézve	elején	kecskeméti	37	33	24	21	16	15	7	4	157
		megyebeli	10	2	3	—	6	4	5	3	33
		közel-megyebeli	4	3	8	6	1	4	5	10	41
		távol-megyebeli	9	7	1	3	3	3	7	14	47
		a magyar korona más tart. az osztrák örökös tartom. külföldi	—	—	—	—	—	—	2	—	2
		összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280
	végén	kecskeméti	28	29	24	19	14	15	7	4	140
		megyebeli	11	2	3	—	5	4	5	3	33
		közel megyebeli	2	3	7	6	1	4	6	10	39
		távol megyebeli	7	7	1	3	3	2	6	14	43
a magyar korona más tart. az osztrák örökös tartom. külföldi	—	—	—	—	—	—	2	—	2		
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257		
VII. a szülék pol- gári állására nézve	elején	önálló őstermelő, bérlő	15	7	8	8	2	5	10	10	65
		„ iparos, kereskedő	16	18	13	6	5	9	8	10	85
		állami v. községi tisztviselő	11	4	8	10	5	1	1	5	45
		magán „	7	3	1	1	2	—	1	3	18
		más értelmiségi	4	6	4	2	6	5	3	3	33
		munkás, szolgáló	7	7	2	3	6	6	3	—	34
	összesen	60	45	36	30	26	26	26	31	280	
	végén	önálló őstermelő, bérlő	14	5	8	8	2	4	9	10	60
		„ iparos, kereskedő	10	17	13	6	4	9	9	10	78
		állami v. községi tisztviselő	11	4	8	9	5	1	1	5	44
magán „		6	3	—	1	2	—	1	3	16	
más értelmiségi	3	5	4	2	5	5	3	3	30		
munkás, szolgáló	4	7	2	2	5	6	3	—	29		
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	257		

A tanulók közt	az isk. évnek	v o l t a z	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I—VIII.		
			o s z t á l y b a n										Összesen
XI. az osztályzás eredménye előmenetelre nézve	végén	földrajzban	jeles	7	13	—	—	—	—	—	—	20	
			jó	12	17	—	—	—	—	—	—	—	29
			elégséges	20	9	—	—	—	—	—	—	—	29
			elégtelen	9	2	—	—	—	—	—	—	—	11
			osztályozatl. összesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		természettudo- mányokban	jeles	—	—	7	6	8	8	8	8	11	48
			jó	—	—	6	8	6	12	11	13	13	56
			elégséges	—	—	21	14	7	5	6	7	7	60
			elégtelen	—	—	1	—	2	—	1	—	—	4
			osztályozatl. összesen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		mennyiségtanban	jeles	2	6	14	1	4	5	4	9	9	45
			jó	14	12	13	4	4	5	9	8	8	69
			elégséges	27	19	5	20	14	13	13	14	14	125
			elégtelen	5	4	3	3	1	2	—	—	—	18
			osztályozatl. összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	31	257
		rajzoló geometria	jeles	5	4	12	2	—	—	—	—	—	23
			jó	9	10	6	7	—	—	—	—	—	32
			elégséges	25	20	14	19	—	—	—	—	—	78
			elégtelen	9	7	3	—	—	—	—	—	—	19
			osztályozatl. összesen	48	41	35	28	—	—	—	—	—	152
szépirásban, bölcséletben	jeles	19	12	—	—	—	—	—	—	13	44		
	jó	14	16	—	—	—	—	—	—	4	34		
	elégséges	15	13	—	—	—	—	—	—	14	42		
	elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	osztályozatl. összesen	48	41	—	—	—	—	—	—	—	31	120	
testgyakorlásban	jeles	15	8	7	9	2	6	7	8	8	62		
	jó	20	20	12	13	9	13	6	4	4	97		
	elégséges	12	9	13	4	12	5	—	2	2	57		
	elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	fölmentett osztályozatl. összesen	1	4	3	2	—	1	13	16	—	1	40	
általában	összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	31	257		
	minden tárgyban jeles	—	3	4	—	2	2	1	3	—	15		
	„ „ legalább jó	9	4	1	1	2	4	8	12	4	41		
	„ „ tárgyb. legal. elégs.	26	26	16	21	14	13	12	16	16	144		
	1 „ „ elégtelen	3	1	5	2	1	3	2	—	—	17		
	2 „ „ „	2	3	1	2	—	1	1	—	—	10		
	több „ „ „	8	4	8	2	4	2	2	—	—	30		
osztályozatlanul maradt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
összesen	48	41	35	28	23	25	26	31	31	257			
XIII. a rendkívüli tárgyakban	végén	francia nyelvet tanult	—	—	—	—	3	—	12	9	24		
		olasz „ „	—	—	—	—	2	2	1	2	7		
		műéneket „ „	38	7	17	9	3	12	15	20	121		
		zenét „ „	3	5	6	3	1	1	1	6	26		
		szabadkézi rajzolást „ „	—	—	—	—	4	3	13	18	38		
gyorsírást „ „	—	—	4	—	11	2	12	7	36				

2) Az érettségi vizsgálatok eredményének áttekintése.

I. Az 1887/8. iskolai évről.

a) Általában.

A vizsgálat ideje; elbocsátó intézet	Jelentkezett					Megvizsgáltatott				Visszavettelt				Érett lett					
	rendes vizsgálatra	pótló	ismétlő	javító	összesen	csak írásban	csak szóban	írásban és szóban	összesen	írásbeli után	szóbeli után			jelenen jól	egyszerűen összesen				
											javítóra	ismétlőre	végleg			összesen			
Szeptemberben	ezen intézetből	—	1	2	3	6	—	3	2	5	—	2	—	—	2	—	3	3	
	más intézetekből	—	3	—	11	14	—	11	3	14	—	3	—	—	3	—	11	11	
	együttvéve	—	4	2	14	20	—	14	5	19	—	5	—	—	5	—	14	14	
Deczemberben	ezen intézetből	—	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	
	más intézetekből	—	—	—	2	2	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	2	2	
	együttvéve	—	—	—	3	3	—	3	—	3	—	—	—	1	1	—	2	2	
Évközben összesen	—	4	2	17	23	—	17	5	22	—	5	—	1	6	—	16	16		
Az év végén	intézeti ny. r. t.	29	—	—	—	29	5	—	26	31	5	2	2	—	9	2	12	6	20
	külső tanuló	—	1	1	1	3	—	1	—	1	—	1	—	1	2	—	—	1	1
	együttvéve	29	1	1	1	32	5	1	—	32	5	3	2	1	11	2	12	7	21
Az egész év folytán összesen	29	5	3	18	55	5	18	31	54	5	8	2	2	17	2	12	23	37	

b) Pályaválasztásra nézve.

Teljes vizsgálat után	Éretnek nyilváníttatott	Az érettek közül																
		papi és tanári	jogi	orvosi	tanári	mérnöki	építész	erdésszi	bányász	vegyész	ipari	kereskedői	gazdászati	vasúti	más hivatalnok	katonai	határozatlan	
		p á l y á r a s s z á n d é k o z o t t																
Szeptemberben	ezen intézetből	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	más intézetekből	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Deczemberben	ezen intézetből	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	más intézetekből	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Az év végén	ezen intézetből	20	14	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	külső tanuló	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Az egész évben összesen	25	14	3	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	

II. Az első érettségi vizsgálatról, 1862/3. évtől, kezdve 1887/8-ig bezárólag.

Megvizsgáltatott összesen írásban és szóban	747
Érettnek nyilvánítottatott összesen	683
köztük jelesen vagy kitüntetéssel	180
Visszautasított javító vizsgálatra	45
ismétlő vizsgálatra	28
végleg	3
összesen	76
Az érettek közt volt ezen intézetbeli	629
kültanuló	54
kecskeméti	154
kegyesrendi növendékpap	333

VIII.

Értesítés a jövő tanévről.

A jövő 1888–89-iki iskolai évre a tanulók fölvétele augusztus 29., 30., 31-ik és szeptember első napján fog történni; augusztus 30. és 31-én délután tartatnak a fölvételi-, javító- és pótló-vizsgálatok. Az iskolai év szeptember 1. napján veszi kezdetét. — Ezen időn túl csak a késedelem alapos okának kimutatása mellett vehető még fel a tanuló; szeptember 8-án túl csak a tankerületi kir. főigazgató és szeptember 15-ikén túl csak a nmlt. vall. és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt a fölvételre.

Mint hogy az 1883. évi XXX. t.-cz. 17. §-a szerint egy-egy osztályban 60 tanulónál több rendszerint nem lehet; intézetünk I. osztályának párhuzamosítása pedig most, mikor az épületnek megtoldása még csak tervben van, helyiség hiányában még lehetetlen: arra kényszerült az intézetet fenntartó egyházközség tanácsa, hogy a jövő iskolai évre az I. osztályba való fölvételt korlátozni fogja az 1886. évi 33,259. sz. a. k. miniszteri rendelet értelmében.

Az erre vonatkozó, 1887. május 15-én 118. sz. a. kelt egyháztanácsi végzés szerint intézetünknel: „az 1888–89. tanévre az I. osztályba első-sorban a helybeli róm. kath. szülők gyermekei, másodsorban a vidéki róm. kath. fiúk veendőik fel és csak azután iratkozhatnak más vallású tanulók is a törvény engedte létszámig; az ezen számon fölül jelentkezők pedig föltétlenül elutasítandók“

Ezen határozatnak megfelelőleg úgy kellett intézkednünk, hogy a

jövő évi beírásokkor az I. osztályra augusztus 29-én és 30-án csakis helybeli róm. katolikusokat, — augusztus 31-én vidéki róm. katolikusokat is — és csak szeptember 1-étől kezdve irunk be más vallású jelentkezőket is, ha ugyan az előzőleg beírottakkal a törvényengedte létszám még be nem telt volna. A törvényes létszámon fölül jelentkezők illetőség- és vallásfelekezetre való tekintet nélkül el fognak utasíttatni.

A többi osztályra jelentkezők beírása nem esik ilyen korlátozás alá.

Az I. osztályba csak oly növendékek vétetnek fel, kik életük 9. évét már betöltötték és vagy nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő arról, hogy a népiskola négy osztályát jó sikerrel végezték, vagy pedig felvételi vizsgálaton igazolják, hogy hasonló mérvű előkészültséggel bírnak.

Felsőbb osztályba csak azon tanuló léphet, ki a megelőző osztályban minden rendes tantárgyból legalább is elégséges osztályzatot nyert.

Azon tanulónak, ki egy tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az intézet tanártestülete megengedheti, hogy a következő iskolai év kezdetén vizsgálatot teheszen. A ki két tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben, a nmlt. vall. és közoktatásügyi miniszter engedélyével tehet javító-vizsgálatot. A ki kettőnél több tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító-vizsgálatra semmi esetben sem bocsáttatik.

Hogy ezen eljárás mind az administratióra, mind a felekre nézve egyszerűsítették, a nmlt. m. k. vall. és közokt. miniszter úr 1887. évi jún. 30-án kelt 25,873. számú rendeletében a rendelkezése alatt álló középiskolákban a két tárgyból bukott tanulókra nézve a javító vizsgálati engedély megadásának jogát a tankerületi kir. főigazgatókra ruházta.

Nem adható meg a javító vizsgálati engedély a két tárgyból bukott tanulónak: 1) Ha a tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ érdemjegye van. — 2) Ha a latin nyelvből vagy mennyiségtanból érdemelte ki elégtelen tanjegyeinek egyikét.

Azon esetben, ha valamely egy tárgyból bukott tanulónak az erkölcsi magaviseletből „kevésbé szabályszerű“ vagy „rossz“ osztályzata van, a javító vizsgálat engedélyezésének semmi körülmények közt sem lehet helye.

A javító- és pótló vizsgálatot azon tanintézetben kell a tanulónak letennie, melynél az elégtelen osztályzatot kapta, illetőleg a vizsgálatot elmulasztotta; más tanintézethez csak a nmlt. vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyezheti a vizsgálatot.

A javító-vizsgálatok engedélyezéseért vagy áttételéért a folyamodványok a tankerület nsg. kir. főigazgatóságához címzendők, 50 kros bélyeggel szabályszerűen ellátandók, az iskolai bizonyítvány hozzájuk melléklendő, a folyamodó tartózkodási helye rájuk irandó s így kellőleg fölszerelve és kiállítva az intézeti igazgatóságnál legkésőbb július 5-ig benyújtandó.

Később érkező, vagy közvetlenül a kir. főigazgatósághoz küldött folyamodványok figyelembe nem vétetnek.

Azon tanulók, a kik bizonyítványuk záradéka szerint javító-vizsgálatot tehetnek, vagy esetleg a javító-vizsgálatra engedélyt nyernek és kellőleg elkészülve csakugyan vizsgálat alá is akarnak állani, ezen elhatározásukat legkésőbb augusztus 20-ig személyesen, vagy egyszerű levélben jelentsék be az igazgatóságnál. — Ugyanezen napig hasonlóképen levélben jelentkezzenek azon magántanulók is, a kik szeptemberben óhajtanak magánvizsgálatot tenni.

A szeptemberi javító- és pótló-érettségi vizsgálatra augusztus 15-ig kötelesek az illetők az igazgatónál levélben jelentkezni és irataikat beadni.

Más intézetbeli tanulók, a fölvételnél iskolai bizonyítványukon kívül kötelesek a bizonyítványt kiállító intézetnek nyomtatott „Értesítő“-jét is bemutatni.

Az intézetnél fölvételre először jelentkezők elengedhetetlenül tartoznak keresztlevelüket, illetőleg születési okmányukat és himlőoltási bizonyítványt is magukkal hozni.

A közegészségügyet rendező 1876. évi XIV. t.-cz. XIII. fejezetének módosításáról szóló 1887. XXII. t.-cz. a védhimlőoltást, mint a közegészség egyik tényezőjét, kötelezőleg rendelvén el, különös figyelemmel van az iskolákba járó tanulókra; a 3. §-ban az iskolába belépő gyermekektől az első himlőoltás igazolását, — a 4. és 5. §-ban pedig a 12. életévét elért, iskolába fölvételre jelentkező tanulóktól az újraoltás tanúsítását kívánja meg; a mely utóbbi kötelezettség természetesen az oly tanulókra nézve is fennáll, kik az előbbi tanévben ugyanazon középiskolát látogatták, a melybe újlag fölvételni óhajtanak. — Ezekre vonatkozólag a uult. m. kir. vall. és közokt. miniszter úrnak 1887. évi szeptember 22-én kelt 29,370. számú rendelete elrendeli, hogy az újraoltásra kötelezett s újra be nem oltott tanuló csak ideiglenesen vehető fel.

Fölvételre minden tanuló atyjának, vagy anyjának, vagy gyámjának, illetőleg ezek helyettesítőjének kíséretében jelentkezzék az igazgatónál és az osztályfőnöknél.

Vidéki illetőségű szülék, vagy gyámok a fölvételkor kötelesek oly helyettest bemutatni, a kire a házinevelés és felügyelet tekintetéből, valamint az iskola követelése szerint is, a szülékre háramló kötelességeket átruházták. Ebben a tekintetben a körültekintő és lelkiismeretes gondoskodást a szüléknek kiválóan figyelmébe ajánlja az igazgatóság.

Az iskolapénznek és egyéb díjaknak mennyiségéről, a fizetésnek — illetőleg a fizetés alól való mentesség kinyerésének — módjáról szolgáljon tájékozással azon „Szabályzat“, mely ezen Értesítőnek 55. lapján van közölve.

Szolgáljon még a vidéki szüléknek tájékoztató tudomásul, hogy a városi róm. kath. egyházközség tápintézetet tart fenn, melyben a középiskolai szegény tanulók havonként előre fizetendő 7 frtért reggelivel, ebéddel és vacsorával láttatnak el, szállás nélkül.

Hogy az iskola kitűzött célját, a mely nem egyéb, mint a reábizott ifjút erkölcsi és értelmi érettségre vezetni, legalább emberileg számítva biztosan elérhesse, semmiféle körülmények között sem nélkülözheti a szüléknek vagy ezek helyettesének lelkes, nem lankadó, sohasem késlekedő közreműködését. Hogy pedig ez a közreműködés célirányos lehessen, a szülői háznak biztosan tájékozva kell lenni az iskola követeléseiről. Ezen okokból a középiskolai rendtartásnak megfelelőleg a tanintézetünkénél érvényben levő rendszabályok egy-egy példányát szüléknek a beírások alkalmával kezeihez juttatjuk és már előre itt e helyütt is alkalmat veszünk arra, hogy azokat a rendszabályokat a t. cz. szüléknek gondos figyelmébe ajánljuk. — Különösen kérjük pedig a vidéki szüléket, hogy midőn majd iskolára szánt fiukat elszállásolják, csakis olyan szállásadónak gondjaira bízzák feltett kincsüket, a kik határozott kijelentéssel és ígérettel vállalkoznak arra, hogy az iskolai rendszabályok pontjai szerint a szülék helyetteseire háramló követelményeknek lelkiismeretesen meg akarnak és meg is fognak felelni.

Kelt Kecskeméten, 1888. június 30. napján.

Tóth Antal,
igazgató.

Errata.

Más kisebb nyomtatási hibák mellőzésével föl kell itt említenünk a következő kiigazítandókat:

64. l. 3. sor alulról — és

„ „ 8. s. a. mindkét helyen „főnöke“ után hiányzik: a tápintézet ügyeit intéző bizottság tagja;

„ „ 11. s. a. „III. IV.“ helyett: VI.,

„ „ 16. s. a. „és IV.“ helyett: és VI.

80. l. 15. s. f. A IV. főczim előtt hiányzik, itt lett volna közlendő, azon szakasz, a mely most tévesztésből a 83. lapon fölülről a 13. sorban „III. 3) A jövő évre előírányzott tananyag és tankönyvek“ czim alatt közölve van.

